

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

73997

PARİS KONFERANSINDA ŞERİF PAŞA'NIN
FAALİYETLERİ VE
DOĞU ANADOLU AHALİSİNİN DURUMU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Doç.Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

Hazırlayan

Sedef BULUT

T. 73997
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON BİRLİĞİ

Ankara - 1998

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

..... ait adlı
Çalışma, jürimiz tarafından
..... Anabilim/Anasanat
Dalında DOKTORA / SANATTA YETERLİK / LİSANS TEZİ olarak
kabul edilmiştir.

(İmza)

Başkan

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

(İmza)

Üye

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı (Danışman)

(İmza)

Üye

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

Ö Z E T

"Paris Konferansında Şerif Paşa'nın Faaliyetleri ve Doğu Anadolu Ahalisinin Durumu" adlı tez çalışmasının ana konusunu Şerif Paşa'nın Paris'teki çalışmaları ve kendisine yöneltilen tepkiler oluşturmaktadır. 20. yy. başlarında Osmanlı Devleti'nin ve Avrupa'nın içinde bulunduğu genel durum hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun I. Dünya Savaşı'na girişi ve batılı devletlerin İmparatorluğu parçalamaya yönelik imzaladıkları gizli anlaşmalar üzerinde durulmuştur.

Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Anlaşmasını imzalayarak savaştan çekilmiştir. Bu anlaşma, bir ateşkes anlaşması niteliğinin çok dışındaki ağır maddeleriyle devleti felce uğratmış ve çöküş sürecini hızlandırmıştır. I. Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa'ya yeni bir düzen getirmek ve yenilen devletlere barış anlaşmaları imzalatmak amacıyla 18 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı toplanmıştır. Görünürdeki geniş katılımına rağmen konferans kararlarına A.B.D., İngiltere ve Fransa hakim olmuştur. Konferansta tartışılan öncelikli konuların başında ise Osmanlı İmparatorluğu topraklarının paylaşılması gelmiştir. Batı Anadolu'nun Yunanlılara verilmesi ve Doğu Anadolu'da Wilson prensipleri çerçevesinde bir Ermeni Devleti kurulması meselesi gündemde geniş bir yer tutmuştur. 23 Aralık 1919'da ise üzerinde daha önce görüşülmemiş olan Kürdistan meselesi ortaya çıkmıştır. Kürdistan adlı bir devletin kurulması emperyalist devletlerin Ortadoğu'ya yerleşme planlarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Ancak bu devletin sınırları Ermenistanınkinden bile daha belirsiz ve itilaf devletlerinin keyfince çizilmiştir.

Ermenistan konusunda A.B.D. etkili bir rol oynarken, Kürdistan konusunda da İngiltere başrolü kimseye bırakmamıştır. Osmanlı topraklarını emperyalist amaçları ve Mezopotamyadaki çıkarları doğrultusunda parçalamaya çalışan itilaf devletleri, Türkleri Anadolu'dan söküp atmak düşüncesiyle fikir birliği yapmışlardır. I. Bölümde Mondros Ateşkes Anlaşması, sonrasında yapılan işgaller, Paris Konferansı'nda Osmanlı Devleti ile ilgili öncelikli konular ve Kürdistan meselesi üzerinde durulmuştur.

Tezin ikinci bölümünde ise Paris Konferansı'na Osmanlı temsilcisi olarak katılan ancak kısa bir süre sonra "Kürt temsilcisi" sıfatını üstlenen Osmanlı'nın eski Stockholm Sefiri Şerif Paşa'nın çalışmaları incelenmeye çalışılmıştır. Şerif Paşa'nın 22 Mart 1919'da Kürt talepleri hakkında konferansa sunmuş olduğu memorandum üzerinde durulmuş ve Ermeni temsilcisi Bogos Nubar'la yaptığı ittifaka da yer verilmiştir.

Şerif Paşa'nın Ermenilerle yapmış olduğu anlaşma yurt içinde ve dışında büyük tepkilere yol açmıştır. Bu davranış Meclis-i Mebusan'a, İtilaf Devletleri temsilciliklerine ve basına gönderilen telgraflarla protesto edilmiştir. Karşılaştığı yoğun tepkiler ve itilaf devletlerinin değişen tutumları yüzünden, Şerif Paşa Kürt temsilciliği görevinden 5 Nisan 1920'de kendi isteği ile ayrılmıştır. Son bölümde Şerif Paşa'nın değişen görüşlerine yer verilmiş ve Doğu Anadolu halkının Milli Mücadele hareketi içindeki rolleri incelenmeye çalışılmıştır.

A B S T R A C T

The main theme of the thesis study called "The activities of Şerif Pasha in Paris Conference and the situation of Eastern Anatolian People" consists of the activities of Şerif Pasha in Paris and the reactions aimed towards him. In the introduction section, a brief information has been given on the general situation in which the Ottomans and Europe were in at the beginning of 20th Century. Emphasize has been given on the participation of the Ottoman Empire in the I. World War and the secret agreements signed by the Western Countries aiming to split the Empire.

The Ottoman Empire, signing Mondreoux cease fire agreement on October 30, 1918, withdrew from the war. This agreement, with its much heavier clauses for above the quality of a sease war agreement, scused the state be paralyzed and accelerated its collapse process. After the I. World War, for the purpose of bringing a new order to Europe and causing the defeated countries sign peace agreements, Paris Peace Conference was held on January 18, 1919. In spite of the vast participation in appearance, the U.S.A, the U.K. and France ruled the resolutions of the Conference. Among the issues discussed at the conference, priority was given to the splitting of the lands of the Ottoman Empire. The issues such as sparing the Western Anatolian lands to Greeks and establishment of an Armenian state in Eastern Anatolia within Wilson principles had a vast place on the agenda. On December 23, 1919, Kurdistan issue, which was not

discussed before, came out. Establishment of a country called Kurdistan, constitutes a significant part of settlement plan of imperialist countries in the Middle East. However the boundries of this country, have been drawn in accordance with the desires of Allied Powers, even if more indefinite than the boundries of Armenia. While the U.S.A. had an effective role on Armenia issue, the U.K. did not leave this work to anybody on Kurdistan issue. The Allied Powers who tried to split the lands of the Ottoman Empire in the direction of their imperialist objectives and their interests in Mesopotamia, formed a joint opinion thinking they would break up the Turks from Anatolia. In Section I. emphasize in given on the occupations realized after Mondreaux cease fire agreement, issues which had priority related with Ottoman Empire in Paris Conference and on Kurdistan problem.

In the second section of the thesis, it has been tried to examine the studies of Şerif Pasha, who participated in Paris Conference as the representative of the Ottomans but after a short time he took over the capacity of "Kurdish Representative", and who was the old Stockholm Ambassador of Ottomans. Emphasis has been given on the memorandum of Şerif Pasha that he presented at the conference on March 22, 1919 on Kurdish demands and the Alliance he made with Armenia Representative Bogos Nubar.

The agreement executed by Şerif Pasha with the Armenians caused great reactions both in the country and abroad. This behavior had been protested by cables sent to Parliament, Representatives offices of the Allied

Powers with and due to the changed behaviors of the Allied Representative with his desire on April 5, 1920.

In the last action it has been stressed on the changing views of Şerif Pasha and it has been tried to examine the roles of Eastern Anatolian people in National Struggle Movement.

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
KISALTMALAR CETVELİ	x
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ.....	1
A- I.DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE GENEL DURUM	1
a) Batı Dünyasında Gelişmeler	1
b) 20. yy Başlarında Osmanlı Devleti	3
c) Osmanlı İmparatorluğunu Paylaşma Tasarıları..	5
B- I.DÜNYA SAVAŞI VE OSMANLI DEVLETİ	8
a) Osmanlı Devletinin Savaşa Girişi	8
b) Osmanlı İmparatorluğunu Parçalamaya Yönelik Gizli Anlaşmalar	11
c) I. Dünya Savaşı Sonrasında Osmanlı Devleti...	19

I. BÖLÜM

PARİS KONFERANSI VE KÜRDİSTAN MESELESİ

A- PARİS KONFERANSI	24
a) Mondros Mütarekesinin Uygulanması ve İşgal Bölgeleri	24
b) Paris Konferansı (18 Ocak 1919 - 21 Ocak 1920)	32
ba) Paris Konferansına Katılan Ülkeler	33
bb) Paris Konferansında Liderler ve Görüşleri	35
bc) Paris Konferansında Görüşülen Öncelikli Konular	38
bd) Osmanlı Devleti ve İlgili Görüşler	42

B- PARİS KONFERANSINDA KÜRDİSTAN MESELESİ	50
a) Şark Meselesi	50
b) Kürdistan Meselesi	54
c) Paris Konferansında Kürdistan Meselesi ile İlgili Görüşler	58
ca) İngiltere'nin Görüşü	58
cb) Fransız Görüşü	63
cc) A.B.D.'nin Görüşü	65
cd) Diğer Devletler	69
ce) Osmanlı Delegasyonunun Görüşü	73

İKİNCİ BÖLÜM

PARİS KONFERANSINDA ŞERİF PAŞA'NIN FAALİYETLERİ VE TEPKİLER

A- ŞERİF PAŞA'NIN FAALİYETLERİ	78
a) Meşrutiyetçilik Düşüncesinden Kürtçülüğe Şerif Paşa	78
b) Siyasi Kürtçülük Meselesi	84
c) Şerif Paşa'nın Faaliyetleri	93
ca) Kürtlerin Talepleri Üzerine Muhtıra	95
cb) Şerif Paşa'nın Muhtırasının İtilaf Devletlerince Değerlendirilmesi	102
d) Paris Konferansında Ermeni-Kürt İttifakı	105
B- ŞERİF PAŞA'YA YÖNELTİLEN TEPKİLER	113
a) Halkın Tepkisi	113
b) Meclis-i Mebusan'ın ve Meclis-i Ayan'ın Tepkisi	123
c) Basının Tepkisi	130

C- ŞERİF PAŞA’NIN GÖRÜŞLERİNDE MEYDANA GELEN	
DEĞİŞİKLİKLER	144
a) Londra ve San-Remo Konferanslarının Şerif	
Paşa Üzerindeki Tesiri	144
b) Şerif Paşa’nın Görüşlerinde Değişmeler	149
c) Milli Mücadele Hareketi İçinde Doğu Anadolu	
Ahalisinin Rolü ve Mustafa Kemal’in Tutumu ..	154
 SONUÇ	 164
KAYNAKÇA	169
EKLER	

KISALTMALAR CETVELİ

A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.h.	: Adı geçen hatırat
a.g.m.	: Adı geçen makale
BBA	: Başbakanlık Arşivi
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DBFP	: Documents British on the Foreign Policy
IOR	: Indian Office Record
İ	: İçtima
No.	: Numero
p	: Page
PRFR of the U.S.A	: Papers Relating to the Foregin Relations of the United States
S	: Sayı
s	: Sayfa
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
Vol.	: Volume
y.y.	: Yüzyıl

Ö N S Ö Z

"Paris Konferansında Şerif Paşa'nın faaliyetleri ve Doğu Anadolu ahalisinin durumu" konulu tez çalışması, Şerif Paşa hakkında bir biyografi çalışması olmayıp, yalnızca yaşamından kısa bir kesiti gözler önüne sermeyi hedeflemektedir. Paris Konferansına Osmanlı temsilcisi olarak katılan ancak kısa bir süre sonra Kürt temsilcisi sıfatını üstlenmiş olarak karşımıza çıkan Şerif Paşa, meşrutiyet döneminin en ilgi çekici ve en çok tartışılan şahsiyetlerinden birisidir. Tez çalışmasında, Şerif Paşa'nın faaliyetlerinin yanı sıra, emperyalist devletlerin Mezopotamya'daki çıkarları doğrultusunda yaratılmış olan Kürt meselesi de incelenmeye çalışılmıştır.

Tezi hazırlarken karşılaşılan en büyük güçlük, Şerif Paşa ile ilgili yeterli kaynağın bulunmamasından kaynaklanmıştır. Şerif Paşa'nın "Bir Muhalifin Hatıraları" adıyla yayınlanan bir hatıratı olmakla beraber, Paris'teki yıllarına ait bir bilgiye rastlanmamaktadır. Yine son yıllarda Şerif Paşa ile ilgili çalışmalar yapan ve "Bir Kürt Diplomatın Fırtınalı Yılları - General Şerif Paşa" adı ile Stockholm'de biyografik bir eser yayınlayan, Rohat ALAKOM da Şerif Paşa ile ilgili ilginç bilgiler vermektedir. Şerif Paşa'nın uzun yıllar yurtdışında yaşamış olması kendisi hakkında herhangi bir belgeye ulaşılmasını oldukça güçleştirmektedir. Ancak İsveç ve Fransız Devlet arşivlerinde kendisi ile ilgili daha fazla belgenin olması ihtimali oldukça yüksektir.

Tez çalışmasında, Şerif Paşa'nın Paris Konferansına sunduğu; Kürtler, yaşadıkları bölgeler, talepleri ve Ermenilerle ilişkilerine değinen muhtırasına da yer verilmiştir. 22 Mart 1919 tarihini taşıyan bu muhtıra "Mémorandum sur les revendications du Peuple Kurde, Paris 1919" başlığı ile yayınlanmıştır. Bunun yanısıra Şerif Paşa'nın Ermenilerle yaptığı ittifak ve Doğu Anadolu ahalisinin gösterdiği tepkiler üzerinde de durulmuştur. Bu amaçla Şerif Paşa'dan çok az da olsa bahseden her türlü kaynaktan, Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridelerinden ve dönemin gazetelerinden yararlanılmıştır.

Paris Konferansında Türk vatanının emperyalist güçlerce nasıl parçalandığı ve Doğu Anadolu üzerinde ne tarz oyunlar oynandığı da bu tez çalışmasında incelenmeye çalışılmıştır. Stratejik konumu yüzünden batılı devletlerin Ortadoğu politikalarının ana konusunu teşkil eden Anadolu toprakları bugün de tehdit altındadır. Şerif Paşa'nın kişiliğinde vücut bularak Batılı devletlerce dünya gündemine sokulan Kürtçülük meselesine dikkat çekmek ve tarihimizin fazla incelenmemiş olan bu dönemine az da olsa ışık tutabilmek tez çalışmasının temel hedefini oluşturmaktadır.

Karşılaştığım bütün güçlülere rağmen üzerinde zevkle çalıştığım tezimin hazırlanmasında bana yol gösteren ve değerli yardımlarını esirgemeyen hocam Sayın Doç.Dr.Mehmet ŞAHİNGÖZ'e, T.B.M.M. Kütüphanesi çalışanlarına ve tezimin hazırlanıp yazılmasında emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Sedef BULUT
Ankara 1997

GİRİŞ

A. I. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE GENEL DURUM

a. Batı Dünyasında Gelişmeler:

19. yy.'da gelişmiş Avrupa devletleri dünyanın çeşitli bölgelerinde sömürge imparatorlukları kurmuşlardı. Bu yüzyılda dünya ekonomisine ve siyasetine Avrupa devletleri egemendi. Bunu sağlayan da 18. yy.'da İngiltere'de başlayan, yeni enerji kaynaklarının sanayiye uygulanması ile kendini gösteren "Endüstri İnkılabı"dır.

Endüstri İnkılabının Avrupa açısından en önemli sonucu Almanya ve İtalya birliklerinin kurulması, dünya açısından da sömürgeciliğin, "emperyalizm" biçimini almasıdır. Emperyalizm sözcüğü 19. yy.'ın ikinci yarısında kullanılmaya başlandı ve 1870 sonrası dönem "emperyalizm çağı" olarak adlandırıldı. Bu yüzyılda geniş sömürgeleri olmayan ülkelere "büyük devlet" sıfatı verilmiyordu. Ekonomik ve askeri bakımdan ne kadar güçlü olursa olsun, büyüklük tutkusu içindeki Avrupa'da "büyük" olmanın yolu sömürgelerden geçmekteydi. I. Dünya Savaşı'na kadar, 19. yy. emperyalizmi sömürgecilerle sömürgeler arasında özel bir sömürü ilişkisi kurmuştur. Bu ilişki, kısaca siyasi bağımlılık, ırksal eşitsizlik ve ekonomik sömürü olarak özetlenebilir.⁽¹⁾ Büyüyen endüstrilere pazar ve hammadde sağlamak gibi ekonomik etkenlerin yanı sıra, giderek artan nüfus etkeninin baskıları, siyasi ve ekonomik durumu güvence altına alma

⁽¹⁾ SANDER, Oral: *Siyasi Tarih* (ilkçağlardan-1918'e), c.I, İstanbul, 1992, s. 165, 168, 170.

endişeleri gibi çeşitli nedenlerin rol oynadığı bu yayılmacı politika, yüzyıl sonunda önemli bir hız kazanmıştır. Bu politikanın yayılmasında hiç kuşkusuz ki devlet adamlarının bitmek tükenmek bilmeyen hırsları da önemli bir rol oynamıştır.⁽²⁾

19. yy.'da gelişmiş Avrupa devletleri dünyanın çeşitli bölgelerinde sömürge imparatorlukları kurmuşlardı. Bunlar;

İngiltere: Endüstri İnkılabının beşiği olan bu ülke ihtiyacı olan hammaddeyi bulabilmek ve üretim mallarını pazarlayabilmek için büyük bir sömürge imparatorluğu kurmuştur. Çin ve Osmanlı İmparatorluğu'na ekonomik üstünlüğünü kabul ettirmiş, Uzakdoğu'da Singapur, Hong-Kong, Hindistan, Yeni Zelanda, Yakındoğu'da Basra Körfezi'nde, Arap Şeyhlikleri, Yeni dünyada, Kanada ve Güney Afrika'da yerleşmiştir.

Fransa: Afrika'da Cezayir, Senegal ve Uzakdoğu'da Çin Hindi'nde üstünlük sağlamıştır.

Hollanda: Endonezya'da yerleşmiştir.

İspanya: Afrika kıyılarında Kanarya adaları, Pasifikte Filipinleri ve Batı Hint adalarını elinde tutmaktadır.

Portekiz: Çin'de Makao bölgesini elinde tutarken aynı zamanda Orta Afrika'da hakimdir.

⁽²⁾ YAVUZ, Ünsal: *Atatürk-İmparatorluktan Milli Devlete*, T.T.K., Ankara, 1990, s.3

Rusya: Japon denizine kadar olan yerleri eline geçirmiştir.

Almanya ve İtalya: Siyasi birliklerini geç tamamlayan bu iki ülke de dünya devletleri arasındaki sömürge yarışına katılmıştır.⁽³⁾ Ancak dünyadaki önemli sömürge bölgeleri İngiltere'nin elinde bulunduğu için Almanya ile İngiltere arasındaki rekabet hızlanmış ve I. Dünya Savaşı'nın temel sebeplerinden birini oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti ise gelişmiş ülkelerin dış politikalarında ilk sırayı aldığı gibi onların alabildiğince rekabet ettikleri ve dikkatlerini yoğunlaştırdıkları bir ülke olmuştur.

b. 20. yy. Başlarında Osmanlı Devleti:

Bilinen iç ve dış nedenlerle 17. yy. başlarında duraklama dönemine giren Osmanlı Devleti, 19. yy. başlarında ise dağılma sürecini yaşamaktadır. Bu yüzyılla birlikte savaşlarda toprak kayıplarına uğrayan devlet, Fransız İhtilalinin etkisiyle ortaya çıkan "Milliyetçilik" düşüncesinin tesiri altında, kendi sınırları içinde yaşayan ulusların birer birer bağımsız olmalarına tanık olmuştur. 1829'da Yunanistan, 1878'de Sırbistan, Romanya, Karadağ, 1908'de Bulgaristan, 1912'de ise Arnavutluk bağımsızlığını kazanmıştır. Avrupa devletlerinin etkisiyle hız kazanan bu bağımsızlık akımı,

⁽³⁾ YAVUZ, Ünsal: a.g.e., s.2.

I. Dünya Savaşı sırasında, müslüman olan Arapları da etkilemiştir. Bu bağımsızlık hareketleri Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına giden yolu açmıştır.

19. yy.'a gelindiğinde Avrupa'daki güçler dengesinin değişmesi, Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ve devletlerarası bloklaşmaların başlaması Osmanlılar'ı denge politikası uygulamaya yöneltmiştir.⁽⁴⁾ Rus tehlikesine karşı İngiltere ile oluşturulan dayanışma, 1878'de İngilizlerin Berlin Kongresi'nde Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakmaları üzerine sona ermiştir. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti dünya siyasetinde kendisi gibi yalnız olan Almanya ile ittifak yapmış ve imparatorluğun geleceği Türk-Alman dostluğu çerçevesinde çizilmiştir. Devlet bu yüzyılda su aldığı bilinen, fakat bütün heybetiyle deniz üstünde görünen bir gemiye benzemektedir.⁽⁵⁾ İmparatorluk, dışarıdan yönelen tehlikelere karşılık dış politikada bir denge politikası izleme yoluna giderken, diğer yandan da, iç yapısını daha sağlam temellere dayandırmak için hürriyetçi ve anayasacı tedbirlere başvurmuştur. 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı, 1876 I. Meşrutiyet Anayasası ve 1908 II. Meşrutiyet hareketi Osmanlı devlet adamlarının çözülmeye engel olmak için geliştirdikleri reform hareketleridir. Ancak bu tedbirler de Osmanlı Devletini yıkılmaktan kurtaramamış ve I. Dünya Savaşı ile birlikte devlet siyasi ömrünü tamamlamıştır.⁽⁶⁾

⁽⁴⁾ ARMAOĞLU, Fahir: 20. yy. *Siyasi Tarihi* (1914-1980), c.I, Ankara, 1993, s.41, 43

⁽⁵⁾ ATAY, Falih Rifki: *Çankaya*, İstanbul, 1968, s.36

⁽⁶⁾ ARMAOĞLU, Fahir: a.g.e. s.58

c. Osmanlı İmparatorluğu'nu Paylaşma Tasarıları:

19. yy.'ın son çeyreğine kadar Rusya, İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeleri yakından takip ediyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya toprakları üzerindeki nüfuz bölgeleri meselesi, 19. yy. sonlarından itibaren "Bağdat demiryolları" çevresinde şekillenmiştir. Ancak ekonomik olduğu kadar siyasi alanda da birtakım yeni unsurlar, durumda değişiklikler meydana getirmiştir. Özellikle, İngiliz-Rus dostluk anlaşması, Ortadoğuda petrolün bulunması, Dicle-Fırat ulaşım meselesi, Basra Körfezi emirliklerinin hangi ülkeye bağlı olacakları meselesi, Arap milliyetçiliği ve bir türlü çözüme ulaşamayan Ermeni meselesi dönemin en çok tartışılan meseleleri olmuştur.⁽⁷⁾

Dış politikasında Almanya ile yakın ilişkiler kuran II. Abdülhamit, Bağdat demiryolu yapımını 1903 yılında yayınladığı bir fermanla Alman Şirketine verdi. Buna göre, Şirkete demiryolu hattının 20 km. etrafında bulunan saha içindeki madenleri çıkartıp işleme yetkisi veriliyorsa da bu onlara hiç bir zaman tekel kurma hakkını vermiyordu. 19. yy. sonlarında Ortadoğu'da petrolün varlığı bilindiği düşünülürse bu hiçte küçümsenmeyecek bir ayrıcalıktı.⁽⁸⁾

Büyük devletler elde ettikleri nüfuz bölgelerinin daima kendileri için ekonomik ve para bakımından yük

⁽⁷⁾ YERASİMOS, Stefanos: (Çev. Babür KUZUCU) Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye 2 -Tanzimattan I. Dünya Savaşına-, İstanbul, 1975, s.1081

⁽⁸⁾ YAVUZ, Ünsal: a.g.e., s.15

değil kâr, hem de pek çok kâr getirmesine önem vermişlerdi. Böylelikle hem yatırılan para yüksek bir faiz getiriyor hem de sonuçta para yatırılan yerin kendi ellerine geçmesi için olgun bir hale gelmesi sağlanmış oluyordu. Bu sayede yerli halk kendi esaret zincirini kendi eli ve emeği ile imal etmiş ve sömürgeci devlet her bakımdan kazanmış oluyordu.⁽⁹⁾ Her büyük devlet belli bir bölgede kendisine rekabet edebilecek başka bir büyük devletle anlaşıp orada demiryolu yapma hakkını elde ettiği zaman bölgenin bütün ekonomik hayatına hakim olma imkânını az çok elde etmiş oluyordu. A.B.D. ise o devirde öbür kıtalara ve bilhassa Avrupa ile Batı Asya'ya pek önem vermiyordu.⁽¹⁰⁾

I. Dünya Savaşı'nın başlamasından iki ay öncesinde Osmanlı Devletini parçalamaya yönelik anlaşmalar tamamlanmıştı. 1913 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa toprakları elden çıkmıştı. Bununla birlikte bütün büyük devletlerin gözü yine Anadolu'ya ve Ortadoğuya çevrildi. Böylece ortaklar arttıkça, Bağdat demiryolu konusu genişlemiş ve sonunda, yani İmparatorluğun son yıllarında "Şark meselesi"nin merkezi haline gelmiştir.⁽¹¹⁾ Bu doğrultuda; eğer herhangi bir sebeple Osmanlı İmparatorluğu yıkılır veya yıkılması büyük devletlerce uygun görülürse herkes alacağı payı önceden tespit edecekti.

⁽⁹⁾ BAYUR, Yusuf Hikmet: *Türk İnkılâp Tarihi*, c.2, kısım III, T.T.K., Ankara, 1991, s. 474.

⁽¹⁰⁾ BAYUR, Yusuf Hikmet: a.g.e., s. 475.

⁽¹¹⁾ YERASİMOS, Stefanos: a.g.e., s. 1106, 1089.

Rus payı iki kısımdan oluşuyordu. I.'si Trabzon-Pekeriç-Ergani-Van gölü çizgisinin Doğu ve Kuzeyinde ve Van-Bitlis çizgisi ve dolayları aral, bu gölün doğu ve güneyinde eski Musul Vilayeti'nin sınırlarına kadar giden bölge idi. (Burası hem ekonomik hem de siyasi bakımdan Ruslar'a ayrılmıştı.) Bu yerlerin dışında kalan II. kısımda ise siyasi bakımdan Rus nüfuzu, demiryolları yüzünden de Fransız ekonomik nüfuzu üstündü. Kasım 1910'da Potsdam'da yapılmış olan Alman - Rus İmparatorları'nın buluşması ve sonunda 19 Ağustos 1911'de yapılan Rus-Alman anlaşmasıyla Rusya, Bağdat demiryolunun yapılmasına engel olmamaya söz verdiği gibi müşterek Alman-Rus sermayesi ile yapılacak olan Tahran-Hemedan-Kermanşah-Hanikin-Deliabbas-Samarra demiryolu vasıtası ile İran'daki Rus Bölgesi'nin Bağdat demiryoluna bağlanmasını kabul etmişti. Dolayısıyla Alman payı Rusya tarafından da tanınmış oluyordu. Alman payının merkezi ve denize çıkış yeri Mersin-İskenderun-Halep bölgesi idi.⁽¹²⁾

Bu paylar bazan kesin olarak sınırlandırılmıştı. Bazan da birbirini üzerine taşıyordu ve sınırları pek belli değildi. Ancak bu son durum hemen hep bütün bağlaşık ve dost devletler arasında yaşanmaktaydı. Doğu Anadolu'da Fransız-Rus, Arabistan'ın Kuzeyinde İngiliz-Fransız, Güneybatı Anadolu'da Alman-İtalyan bölgeleri için bazı yerlerde bu gibi durumlara rastlanıyordu. Osmanlı Devleti bu anlaşmalar ile öylesine sıkı bir ağ içine alınmıştı ki onu yıkıp resmen paylaşmak ya da yaşatmak tamamıyla büyük devletlerin elinde bulunuyordu denilebilir.⁽¹³⁾

⁽¹²⁾ BAYUR, Yusuf Hikmet: a.g.e., s. 466, 469, 473

⁽¹³⁾ BAYUR, Yusuf Hikmet: a.g.e., s. 466-467

1914 yılı başlarında ordunun ve hükümetin Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından temsil edilen kanadı, Almanya'ya oldukça yakın gözüküyordu. Aslında İngiltere ve Rusya arasındaki anlaşma Osmanlı İmparatorluğu'nu ayakta tutan dengenin sonu demekti. Ülkeyi paylaşma tasarıları çoktan hazırlanmıştı.

A.B.D. Dışişleri Bakanı 1913'de kendisine İstanbul'a elçi göndermesini teklif ettiğinde Başkan Wilson oldukça şaşırılmış ve «Ne yapmak için? ... İmparatorluk nasıl olsa yok olup gidecek» dediğinde Dışişleri Bakanı'nın cevabı şu olmuştur: «Nasıl yokolup gittiğini görmek için...»⁽¹⁴⁾

B. I. DÜNYA SAVAŞI VE OSMANLI DEVLETİ

a. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi:

20. yy. tarihinde I. Dünya Savaşı sonuçları bakımından önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Liberalizm, endüstrileşmenin 19. yy. içinde kazanmış olduğu hız, sömürgeciliğin emperyalizme dönüşmesi, Avrupa'da ırkçılığa varan milliyetçilik hareketleri, Balkanlar üzerindeki nüfuz mücadelesi, Osmanlı Devleti'nin mirasını paylaşma çalışmaları ve büyük devletler arasındaki güç rekabeti böylesi bir savaşı kaçınılmaz kılmıştır. Özellikle İngiltere ve Almanya arasında gelişen rekabet savaşı iyice körüklemiştir. Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan Veliahdının Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından

⁽¹⁴⁾ YERASİMOS, Stefanos: a.g.e., s. 1106

öldürülmesi savaşın başlaması için iyi bir bahane olarak görülmüş ve 1 Ağustos'tan itibaren birbiri ardına yapılan savaş ilânları sonucunda I. Dünya Savaşı patlak vermiştir.

I. Dünya Savaşı başladığı sırada Osmanlı Asyası'nın paylaşılması işi ana hatları bakımından tamamlanmış sayılabılırdi. I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'nin toprakları Batılı devletlerce nüfuz bölgelerine ayrılmıştı. Fakat Almanya, Anadolu ve Ortadoğu'daki elverişli durumunu elinden kaçırdığının farkındaydı. İttihad ve Terakki'nin askeri kanadı ise Osmanlı Devleti'nin çok yakın bir gelecekte paylaşılmasının kaçınılmaz olduğunu görüyordu.⁽¹⁵⁾ Böylece Almanya ile Osmanlı Ordusunun Enver Paşa tarafından temsil edilen kanadı arasında bir yakınlaşma doğmuştur. 1 Kasım 1913'de Alman gazeteleri General Liman Von Sanders başkanlığında bir talim heyetinin Türkiye'ye gönderilmekte olduğunu haber veriyordu. Aynı zamanda da Von Sanders, karargâhı İstanbul'da bulunan I. Ordunun komutanlığına getirilecektir. Heyetin amacı; Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde Osmanlı Hükümetini kendisi ile birlikte olmaya zorlayabilecek bir güç bulundurmadır. General Von Sanders'in İstanbul'a geldiği sırada Enver Paşa'nın Harbiye Nazırlığına gelmesi işlerini daha kolaylaştırmıştır.⁽¹⁶⁾ Bir yandan Osmanlı Devleti ile dostluk kurma çabasında olan Almanya, diğer yandan da 1914 yılında İngiltere ve Fransa ile yaptığı gizli demiryolu anlaşmasıyla iki yüzlü bir politika sergiliyordu. Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti etki

⁽¹⁵⁾ YERASİMOS, Stefanos: a.g.e., s. 1102

⁽¹⁶⁾ YERASİMOS, Stefanos: a.g.e., s. 1104

alanlarına bölünüyordu. Eğer devlet bütün çabalara rağmen bölünecek olursa Almanya da bu bölüşümden aslan payını alacaktı.⁽¹⁷⁾ Bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı Devlet adamlarının düşüncelerine iki fikir hakimdi. I.'si Almanya ile Osmanlı Devleti'ni her durumda koruyacak kesin ve açık bir anlaşma yapmak, diğeri de Osmanlı Devletini gelecek herhangi bir harpte yakinen etki altına alacak devletlerle, özellikle Akdeniz'e yakın olanlarla yaklaşmak mümkünse ittifak etmektir. İngiltere, Rusya, Fransa ile ittifak fikri bu teşebbüsten doğmuştu.⁽¹⁸⁾ İlk ittifak teşebbüsünü İngiltere, ikincisi Bulgaristan, üçüncü teşebbüs Fransızlarla girildi ise de Osmanlı Devleti'nin itilaf bloğuna katılmak için yaptığı teşebbüsler birer birer reddedildi. Osmanlı Devleti ister istemez Almanya'nın kucağına atıldı.

Kabine de Alman taraftarı olanların başında Sadrazam Halim Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dahiliye Nazırı Talat Bey ve Meclis Reisi Halil Bey geliyordu. İttifak görüşmeleri 27 Temmuzda İstanbulda başlamış ve 2 Ağustos 1914'te de Türk-Alman ittifakı imzalanmıştır. Maliye Nazırı Cavit Bey, Bahriye Nazırı Cemal Paşa ve kabinenin bir çok üyesi bu anlaşmadan haberdar edilmemiştir.⁽¹⁹⁾

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi için tarihi şartlar doğmuştu. Bundan böyle katılmayı gerçekleştirecek bir olay ve resmiyete ihtiyaç duyulmaktaydı. Ancak

⁽¹⁷⁾ SANDER, Oral: a.g.e., s.267

⁽¹⁸⁾ TURAN, R., M.SAFRAN, M.ŞAHİN, S.YALÇIN: *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, Ankara, 1994, s.72

⁽¹⁹⁾ ARMAOĞLU, Fahir, a.g.e., s.108

Almanlar bu mizansenı hazırlamakta gecikmediler.⁽²⁰⁾ Osmanlı Hükümeti ittifak anlaşmasını imzaladığı gün genel seferberlik ilan ederek Meclis-i Mebusan'ı dağıttı. Bu karardan iki gün sonra ise tarafsızlığını ilân etti. Ancak Almanya Osmanlı Devleti'ni tarafsızlıktan ayrılmak ve Almanya Cephesinde savaşa katılmak için zorlamıştır. Bu amaçla 11 Ağustos 1914'te Akdeniz'den gelen Goben ve Breslaw zırlıları Çanakkale Boğazını geçince Osmanlı Hükümeti bunların satın alındığını açıklayarak "Yavuz" ve "Midilli" isimleri verilmiştir. Ancak 23 Ekim'de Alman amirali Souchon'un komutasındaki Türk donanmasının Odessa ve Sivastapol'u bombardıman etmesi, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesine neden olmuştur. Rusya 2 Kasım'da, Fransa 5 Kasım'da, Osmanlı Devleti'ne savaş ilân ettiler. Osmanlı Devleti de buna 14 Kasım'da cihad ilân etmekle cevap vermiştir.⁽²¹⁾

b. Osmanlı İmparatorluğu'nu Parçalamaya Yönelik Gizli Anlaşmalar:

Müttefikler daha savaş devam ederken, Osmanlı Devletinin topraklarının ne şekilde bölüneceğine kendi aralarında karar vermişlerdi. İngiltere, Osmanlı yönetimindeki toprakların bölünmesi amacı ile dört taahhüde girmişti.⁽²²⁾

⁽²⁰⁾ TURAN, R., M.SAFRAN, M.ŞAHİN, S.YALÇIN: a.g.e., s.74

⁽²¹⁾ EROĞLU, Hamza: *Türk İnkılâp Tarihi*, Ankara, 1990, s.77; ARMAOĞLU, Fahir: a.g.e., s.420-421

⁽²²⁾ BAYTOK, Taner: *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1970, s.10

**1) İngiltere, Fransa, Rusya arasında imzalanan
İstanbul Anlaşması (Mart-Nisan 1915)**

Bu anlaşma İstanbul ve Boğazların geleceği ile ilgilidir. Rusya'nın savaşın başından beri İstanbul ve Boğazları elde etme arzularını dile getiren Dışişleri Bakanı Sassanof, eğer bu konuda tatmin olmazlarsa, Rusya'nın savaşa isteksiz devam edeceğini hatta savaştan çekilebileceğini açıklayan beyanlarda bulunmuştur.⁽²³⁾ Paleolog Sassanof tarafından 4 Mart 1915'te hazırlanan anlaşmaya göre; İstanbul dahil Midye-Enez çizgisinden Sakarya akarsuyunun Karadeniz'e döküldüğü yere kadar bütün Boğazlar bölgesi Rusya'ya bırakılıyordu. Böylece Rusya'nın yüzyıllardan beri gözünü diktiği bu stratejik bölge, kağıt üzerinde Rusya'ya veriliyordu.⁽²⁴⁾

**2) İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya arasında
imzalanan Londra Anlaşması (26 Nisan 1915)**

Bu anlaşmaya göre, İtalyanlar müttefik devletlerin savaşı kazanmaları durumunda Dode'canese (Dodoknez) diye anılan bütün Ege adalarının egemenliğini eline geçirecek ve Osmanlı Devleti'nin paylaşılması halinde Güney Anadolu topraklarının adil bir şekilde paylaşım hakkına sahip olacaklardı.⁽²⁵⁾ Böylece İngiltere, Fransa, Rusya İtalya'nın Antalya bölgesinde kendilerine eşdeğer bir pay almasını kabul ediyorlardı. Bu payın

⁽²³⁾ TANSEL, Selâhattin: *Mondrostan Mudanya'ya Kadar*, c.I, Ankara, 1973, s.157-158

⁽²⁴⁾ SANDER, Oral: a.g.e., s.278

⁽²⁵⁾ WESTERMANN, William Linn: "Le Probleme Arménien Et Lé Démembrement De La Turquie", Ce Qui Se Passa Re'ellement A Paris en 1918-1919, Paris, 1923, 149

sınırları daha sonra çizilecekti. Eğer Osmanlı Devleti parçalanmayıp sadece büyük devletlerin menfaat bölgelerinde değişiklikler yapılırsa, İtalya'nın çıkarları da göz önünde bulundurulacaktı. I. Dünya Savaşında Fransa, İngiltere ve Rusya Osmanlı topraklarında bazı yerleri işgal ederlerse, Antalya iline yakın yerler yine İtalyaya ayrılacaktı.⁽²⁶⁾ İtilaf devletlerinin başarıya ulaşması için İtalya'nın savaşa katılımı gerekliydi. Bu ülke bir ön anlaşma ile askerlerinin kan parası ve yapacağı harcamalar için sözleşme yaptı. 1916 ilkbaharında, Rus askeri birlikleri, üzerinde Ermenilerin yaşadığı ve Osmanlı İmparatorluğu için de büyük bir önem taşıyan bir kısım toprakları işgal ettiler. Rusya'nın bu tutumu müttefik devletlerde bazı kaygılara neden oldu. Bu durumu belirlemek için yeni anlaşmalar yapıldı. Mayıs 1916'da Rusya'nın, dört Ermeni Vilayeti olarak tespit edilen Trabzon, Van, Erzurum, Bitlis üzerinde tüm egemenlik haklarının korunması gizlice kararlaştırıldı. Aynı anda Fransız ve İngilizler arasında ele geçirilmiş toprakları ve bu iki ülkenin etki alanına giren yerleri belirleyen Sykes-Picot anlaşması karara bağlandı.⁽²⁷⁾

3. İngiltere, Fransa ve Rusya Arasında İmzalanan Sykes-Picot Anlaşması (16 Mayıs 1916)

Bu anlaşma Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması sonucu Fransız ve İngilizlerin elde edecekleri kazanımları belirliyordu. İngiliz hükümeti adına Mark Sykes ile Fransız hükümeti adına Georges Picot, Osmanlı

⁽²⁶⁾ TURAN, R., M.SAFRAN, M.ŞAHİN, S.YALÇIN: a.g.e., s.65

⁽²⁷⁾ WESTERMANN, William Linn: a.g.m, s.49

Devleti'nin Ortadoğu topraklarının bölünmesini Rusya ile imzalamak için Petrograd'a gitmişlerdi. Tarihte Sykes-Picot Anlaşması olarak anılan bu taksim anlaşması Mayıs 1916'da imza edilmiştir.⁽²⁸⁾ Diğerleri gibi bu gizli anlaşma da, savaşın başarı ile sona ereceğini hesaplayan müttefik devletler temsilcilerinin bir imparatorluğu nasıl parçaladıklarını ve bu parçalardan nasıl yeni devletler yaratmayı planladıklarını çok iyi göstermektedir.⁽²⁹⁾

Bu anlaşmaya göre; Boğazlar bölgesi, Doğu'da Trabzon'un batısında tayin olunacak bir noktaya kadar giden bölge ile Van ve Bitlis'in güneyine doğru Muş, Siirt, Fırat ve Cezire-i Ömer ve Ameriye'ye kadar uzanan yerler Rusya'ya verilecektir. Aladağ, Kayseri, Akdağ-Yıldızdağ, Zara, Ezin, Harput ile sınırlanan arazi ile Kilikya, Suriye ve Musul Fransaya bırakılacaktır.⁽³⁰⁾ Fransızlara ayrılan sınırlar, Kilikya'nın pamuk üretiminin önemli ve büyük ölçüde kontrolünü ve de Ergani zengin bakır yataklarının kontrolünü Fransa'ya sağlamış oluyordu.⁽³¹⁾ İngiltere'ye ise Hayfa-Akka limanları ile Irak ve genellikle Fransız bölgesinin güneyi bırakılacaktı.⁽³²⁾ Sykes-Picot anlaşmasında İngiliz siyasi görüşü üç ana başlık altında toplandı. Birincisi; Hindistan'ın korunması açısından İran Körfezinde Mezopotamya çıkarlarının kontrol edilmesinin gerektiği, ikincisi; Manchester'deki tezgahlar için işlenmemiş

(28) PRICE, M.Philips: (Çev. Selâhattin ATALAY), Türkiye Tarihi - İmparatorluk'tan Cumhuriyete Kadar. İstanbul, 1977, s.106

(29) TOYNBEE, Arnold J.: (Çev. Kasım YARGICI), Türkiye-Bir Devletin Yeniden Doğuşu - İstanbul, 1971

(30) EROĞLU, Hamza: a.g.e., s.82

(31) WESTERMANN, William Linn: a.g.m, s.150

(32) EROĞLU, Hamza: a.g.e., s.82

pamuğa sahip olma gerekliliği ve üçüncüsü de İngiliz deniz kuvvetleri için gerekli petrolün sağlanabilmesi meselesidir.

Mezopotamya'da İngiliz etki alanını belirleyen Sykes-Picot anlaşması etnik ve coğrafi açıdan İngilizleri sınırlamakla birlikte Fransa'ya verilen kısım; coğrafi, etnik ve dilbilimsel konularda söz sahibi olma ve bilinen bütün ilkelere meydan okuma fırsatını veriyordu.⁽³³⁾

Sykes-Picot anlaşması Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle Arap vilayetleri ile ilgilidir. Bu anlaşmada bağımsız bir Arap devletinin ya da bir devletler konfederasyonu ile Fransa ve İngiltere'nin kontrolünde nüfuz bölgeleri kurulması, Rusya'ya da bazı topraklar verilerek Araplarla müzakere edilmesi öngörülüyordu.⁽³⁴⁾ İngiltere, Fransa ve sonraları bu projeye ortak olan Ruslar Suriye çölünde bir Arap konfederasyonu kurmak istiyorlardı. Bu federasyon dört bağımsız Sultanlıktan oluşmalıydı. Araplar İngiliz ve Fransızların etki alanları içinde az ya da çok baskı altında tutulabilmeliydiler.⁽³⁵⁾

Gerçekte Sykes-Picot Anlaşması, İngiltere'nin daha önce Araplarla yaptığı Ortadoğu düzenlemelerine aykırı düşmekte, İngiltere'nin iki yüzlü dış politikasını göstermekte ve bölgede bu güne kadar sürecekt olan anlaşmazlık tohumlarını atmaktaydı. İngiltere Osmanlı Devletine karşı savaşmalarını sağlamak ve yükünü

(33) WESTERMANN, William Linn: a.g.m, s.151

(34) TOYNBEE, Arnold J: a.g.e., s.88

(35) WESTERMANN, William Linn: a.g.m, s.151

hafifletmek için Arapları kendi yanına almayı tasarlamıştı.⁽³⁶⁾ Osmanlı Devleti savaşa girdiği zaman Britanya İmparatorluğu'nun en zayıf ve yara alabileceği noktalar Süveyş Kanalı ve Cezayir idi. 1915 yılında Cemal Paşa komutasındaki Türk Ordusu Süveyş kanalını ele geçirmek amacıyla yığınak yaptı. İngilizler kurtulabilecekleri her yerde yardım ararken öte yandan da Arap bağımsızlığını göz önünde tutan hareketi kendi amaçları doğrultusunda kullanarak Mekke Şerifi Hüseyin'e yaklaşmayı başardılar. Mekke Şerifi Hüseyin anlaşmalar sırasında; Osmanlı İmparatorluğu'nun eski Arap vilayetlerinden oluşmuş tek vücut birleşik bir devlet kurulmasında ve tam bağımsızlık konusunda ısrar ediyordu. Sorun Mekke'de tartışılırken şöyle bir olay anlatılmaktadır: Kabile reislerinden biri Hüseyin'e "Böyle büyük bir işe kalkışmaktan kormuyor musun?" diye sorduğunda Şerif Hüseyin'in cevabı oldukça ilginç olmuştur. "Ben denizde yüzen bir balığım. En büyük denizdeyim ve en büyük balık benim."⁽³⁷⁾

Petrograd'da Sykes-Picot anlaşması imzalanırken Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiseri H.Mc. Mahon ile Mekke Şerifi Hüseyin Osmanlı'ya karşı isyan ettikleri takdirde, Arap bağımsızlığının onaylanacağına dair bir andlaşma imzalamıştır. M.Philips Price'a göre Sykes-Picot anlaşması Fransa ve İngiltere'ye geniş arazi sahaları temin ederken, Mc Mahon anlaşması ancak Suriye ve Irak üzerinde «manda» ima etmektedir.⁽³⁸⁾ 1916 yılında Mekke Şerifi, Hicaz'ın Osmanlı Devletine karşı ayaklandığını

⁽³⁶⁾ SANDER, Oral: a.g.e., s.278

⁽³⁷⁾ WESTERMANN, William Linn: a.g.m, s.151

⁽³⁸⁾ EROĞLU, Hamza: A.g.e., s.82; PRICE, M.Philips: a.g.e., s.106

ilân etti. Emir Faysal tarafından idare edilen Arap güçlerini; Mekke Şerifi'nin oğlu, Arap Ordusunda irtibat Subayı olarak görev yapan T.E.Lawrence ve 1917-1918'de Filistin'de görev yapan General Alenby kuvvetleri oluşturuyordu.⁽³⁹⁾

Sykes-Picot Anlaşması Bolşevik ihtilâli sonucunda Rusya tarafından tek taraflı olarak yürürlükten kaldırılmıştır.⁽⁴⁰⁾ Diğer anlaşmalarla birlikte bu anlaşmanın Bolşevikler tarafından 1918 ilkbaharında açıklanması, özellikle Orta Doğu'da büyük karışıklıklar çıkarmış ve bir yandan Arapların diğer yandan da batılı devletlerin arasını açmıştır.⁽⁴¹⁾

4. İngiltere, Fransa ve İtalya Arasında İmzalanan St.Jean de Maurienne Anlaşması (19 Nisan 1917)

Gizli Sykes-Picot anlaşmasının Roma'da öğrenilmesi, İtalyan hükümetinin tepkisine sebep oldu. İtalya'ya ayrılan topraklar Güneydoğu Anadolu'nun tamamını İzmir'e kadar kapsamaktaydı. Bu toprakların kuzeyine sonradan eklenen bir alan Suriye çöllerinde İngiliz-Fransız sınırlarına eşdeğer ölçüde etkili önemli bir alanında İtalyanlara verilmesini öngörüyordu. Ganimet bölüşümü itilaf devletleri arasında tekrar yeni anlaşmazlıklar ortaya çıkardı.⁽⁴²⁾ Bunun üzerine müttefikler kesin bir anlaşmanın söz konusu olmadığını, sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması hakkında

⁽³⁹⁾ WESTERMANN, William Linn: a.g.m, s.152

⁽⁴⁰⁾ BAYTOK, Taner: a.g.e., s.10

⁽⁴¹⁾ SANDER, Oral: a.g.e., s.278

⁽⁴²⁾ EROĞLU, Hamza: a.g.e., s.83

bir fikir alışverişi yapıldığı cevabını vermişlerdi. İtalya, İngiltere ile Fransa'nın Ortadoğudaki faaliyetlerini kıskanıyor ve müttefikler tarafından girilen her teşebbüse kendisinin de alınmasını istiyordu. Rusya'da Bolşevik ihtilâlinin çıkması, İtalya'yı endişelendirdi. Bu sebeple isteklerinin hepsini kapsayan yeni bir anlaşma yapılması için İngiltere ve Fransa üzerinde baskıya başladı. Fransa, Antalya ile Mersin'i İtalya'ya bırakmayı hiç arzu etmemekle beraber İtalya'nın ısrarı üzerine 19-21 Nisan 1917'de St.Jean de Maurienne anlaşması gerçekleştirildi. Buna göre; İtalya Mersin hariç Antalya, Konya, Aydın ve İzmir bölgeleri İtalya'ya veriliyor, İngiltere ve Fransa İzmir'de birer serbest liman kurma hakkına sahip oluyor, İtalya da Mersin, İskenderun, Hayfa ve Akka'da serbest limana sahip olma hakkına kavuşuyordu.⁽⁴³⁾

Bu anlaşmanın son hükmü Rusya'nın onayının alınmasını da gerekli görüyordu. Ancak Rusya'da ihtilâl çıkması üzerine Rusya görüşmelere katılamadığından anlaşmayı imza edememiştir. Geçici hükümet de, iktidardan düşünceye dek bunu onaylamamıştır. Bu olay barış konferansında İtalya ile müttefiklerinin arasını bozmuştur.⁽⁴⁴⁾

İmzalanan bu anlaşmalar gösteriyor ki; müttefik devletlerin daha savaş devam ettiği sıralarda dahi Osmanlı Devletini haritadan silme hususundaki kararları kesindi.⁽⁴⁵⁾ Müttefikler arasında yapılmış olan bu

⁽⁴³⁾ ARMAOĞLU, Fahir: a.g.e., s.136

⁽⁴⁴⁾ EROĞLU, Hamza: a.g.e., s.83

⁽⁴⁵⁾ TURAN, R., M.SAFRAN, M.ŞAHİN, S.YALÇIN: a.g.e., s.88

karşılıklı gizli anlaşmalar yüzünden Paris'teki Barış Konferansı kavgalarla geçmiştir.

c. I. Dünya Savaşı Sonrasında Osmanlı Devleti

2 Ağustos 1914 yılında imzaladığı ittifak anlaşmasıyla Almanların yanında I. Dünya Savaşına katılan Osmanlı Devleti bir anlamda kendi kaderini çizmiştir. Osmanlı Devleti'nin Almanlarla birlikte yaptığı savaş planının esasları şöyleydi:

- 1) Doğu Anadolu ve Kafkasya üzerinden Rusya'ya bir darbe vurmak. Cihad-ı Mukaddes sebebiyle, bu cephede Kafkasya ve Orta Asya Türklerinin ayaklanmasına güvenilmiştir.
- 2) İngiltere'nin ana imparatorluk yolunu kesmek için Süveyş kanalına ve Mısır'a karşı harekete geçmek. Bu cephede de Trablusgarp ve Sudan müslümanlarına güveniliyordu.
- 3) Ege ve Akdeniz'de İngiliz ve Fransız donanmaları egemen olduğundan, Çanakkale'yi korumak için Trakya'da önemli bir kuvvet bırakılması öngörülüyordu.

Bu Türk-Alman planına karşılık İngiltere de, Osmanlı Devleti'nin hassas noktalarını vurmak için Güney Irak'ta, sonra da Çanakkale'de iki cephe açınca, Osmanlı

Devleti daha savaş başında dört cephede savaşmak zorunda kaldı. Cephelerin sayısı sonraları daha da arttı.⁽⁴⁶⁾

Şeyhül-İslâm 23 Kasım 1914'te Cihad-ı Mukaddes ilan ederek Kırım, Türkistan, Hindistan, Afganistan ve Afrika müslümanlarını hristiyan milletler olan İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşılık savaşa davet etti ise de bundan hiç bir sonuç çıkmamıştır. Osmanlı Devleti dört yıl süren savaş boyunca sekiz cephede savaştı. Irak, İran, Filistin, Suriye, Sina, Galiçya, Çanakkale ve Kafkasya Osmanlı Devleti için en önemli savaşlardan biri Ruslar'a karşı Kafkas cephesinde verilmişti. Sarıkamış taarruzu diye adlandırılan bu taarruzda soğuk, yoksulluk, açlık ve hastalık dolayısıyla askeri birliklerimiz ağır kayıplar vermişlerdi.⁽⁴⁷⁾ Diğer cephelerde de durum çok iyi gözükmemekle beraber Çanakkale cephesinde itilaf devletlerine karşı muazzam bir zafer kazanılmış, Gelibolu yarımadası boşaltılarak müttefik devletler geri çekilmek mecburiyetinde bırakılmıştır. Aynı sene Halil Paşa Kuttül-Amara'da General Townshend ve bütün ordusunu teslim almak suretiyle parlak bir zafer kazanmıştır. Diğer yandan Türk askerlerinin sırtına saplanan gerçek bir hançer vardır ki; İngilizlerin suç ortaklığı ile kendisini "Arap Ülkelerinin Kralı" ilan eden Mekke Şerifi Hüseyin'in isyanıdır.⁽⁴⁸⁾ Irak da Türk askeri sadece İngiliz kurşunu ile değil, müslüman Arab'ın kurşunu ile de çölde şehit düşmüştür. Hint Müslümanları ise Irak ve

⁽⁴⁶⁾ ARMAOĞLU, Fahir: a.g.e., s.111

⁽⁴⁷⁾ TURAN, R., M.SAFRAN, M.ŞAHİN, S.YALÇIN: a.g.e., s.88

⁽⁴⁸⁾ DUMONT, Paul: (Çev. Zeki ÇELİKKOL) Mustafa Kemal, Ankara, 1994, s.5

Mısır cephelerinde müslüman Türk askerine karşı savaşmışlardır.⁽⁴⁹⁾

Savaş karşısında yorgunluğun ilk işaretini Avusturya verdi. Avusturya savaşın başından beri Doğu cephesinde Rusya'nın bütün ağırlığını üzerinde hissetmiş ve tek başına Rusya'ya karşı savaşamadığı için Almanya ve Osmanlı Devletinden yardım almıştı. Ancak İtalya'ya karşı bile kesin bir zafer kazanamamıştı.⁽⁵⁰⁾ Savaşın üçüncü yılından itibaren mali ve iktisadi açıdan sarsılmış olan Osmanlı Devletinde de üretim azalmış, ulaşım yetersizliği de halk ve ordunun beslenmesini güçleştirmişti. Diğer yandan Almanya için de savaş ağır gelmeye başlamıştı. Doğu cephesi iyi durumda gözükmekle beraber Rusya henüz dize getirilememişti. Üstelik yıpratma savaşları Alman kuvvetlerini günden güne eritiyordu.

1917 Nisan'ından itibaren Amerikanın da itilaf devletleri yanında savaşa katılması güç dengelerini önemli ölçüde etkilemiştir.⁽⁵¹⁾ Rumelide Bulgarlar itilaf devletleriyle Selanik Ateşkesi'ni imzalayarak müttefiklerinden ayrılmışlardı. Bu durum Osmanlı Devleti'nin Almanya ve Avusturya ile olan tüm bağlarını koparmıştı.⁽⁵²⁾ Böylece Almanya'dan gelen silah ve cephane yolu da kapanmış oldu.

Almanya'nın batı cephesindeki durumu Eylül ayına kadar iyi gitmekle beraber, itilaf devletlerinin ağır

(49) ARMAOĞLU, Fahir: a.g.e., s.111

(50) TURAN, R., M.SAFRAN, M.ŞAHİN, S.YALÇIN: a.g.e., s.88

(51) TURAN, R., M.SAFRAN, M.ŞAHİN, S.YALÇIN: a.g.e., s.80

(52) YAVUZ, Ünsal: a.g.e., s.38

taarruzu üzerine Almanya Osmanlı Devleti'nden önce, 3 Ekimden itibaren İsviçre vasıtasıyla müttefikler nezdinde barış teşebbüsünde bulundu.⁽⁵³⁾

Daha savaş sona ermeden 1918 yılının Ocak ayında Başkan Wilson, savaş sonrası dünyanın geleceği ile ilgili görüşlerini ünlü ondört prensibinde açıkladı. Bu genellemeleri yapmadan önce savaşın nedenleri üzerinde düşünmüş, savaşı ortadan kaldıracak tedbirleri ve kendine göre adil olan sınır düzenlemelerini içeren bir açıklamada bulunmuştur. Wilson prensipleri özet olarak; açık barış anlaşmalarını ve gelecekte açık diplomasi yapılmasını, uluslararası ticarete engellerin kaldırılmasını, sömürge yönetimi altındaki ulusların hak ve isteklerinin, sömürgeci devletlerin hak ve istekleri ölçüsünde dikkate alınması ve uluslararası bir örgütün kurulması gibi maddeler içermekteydi. Osmanlı Devleti ile ilgili 12. maddede ise Osmanlı Devleti'nin Türk kesimlerinin egemenliğinin güvence altına alınması ancak Türk olmayan milletlere de muhtar gelişme imkanının verilmesi öngörülmektedir. Ayrıca, Boğazlardan sürekli geçiş özgürlüğünün uluslararası güvence altına alınması da önerilmektedir. Başlangıçta Wilson'un bu önerilerine savaş içindeki hiç bir devletten olumlu cevap gelmemiştir.⁽⁵⁴⁾

A.B.D.'nin 28. Başkanı Thomas Woodrow Wilson tarafından 8 Ocak 1918 Salı günü Amerikan kongresinde açıklanan Wilson prensiplerinin itilaf devletlerince Türkiye'de uygulaması hiç de hak eşitliği çerçevesinde

⁽⁵³⁾ ARMAOĞLU, Fahir: a.g.e., s.143

⁽⁵⁴⁾ SANDER, Oral: a.g.e., s.281

olmamıştır.⁽⁵⁵⁾ Başkan Wilson'un küçük milletlerin kendi kaderlerini kendileri tayin etme ve milli bağımsızlık içinde yaşama haklarından söz eden bu idealist açıklamalarından sonra, Batı dünyasının ileri gelen devlet adamları, konferans masalarında eski emperyalizm ve toprak ihtirasları yolu ile müttefikleri nasıl mükafatlandıracaklarını, uluslarla nasıl oynayıp bir güç dengesi kuracaklarını hesaplamaya başlamışlardı. Bu plana göre; «Hasta Adam»ın yere serilmiş vücudunu yalnız parçalamakla kalmayacaklar aynı zamanda önemli bölgelerini, limanlarını işgal ederek bu hayati parçaları da alıp götüreceklerdi.⁽⁵⁶⁾

⁽⁵⁵⁾ TEVETOĞLU, Fethi: *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, T.T.K., Ankara, 1988, s.153
⁽⁵⁶⁾ TOYNBEE, Arnold J., a.g.e., s.94

I. BÖLÜM

PARİS KONFERANSI VE KÜRDİSTAN MESELESİ

A. PARİS KONFERANSI

a) Mondros Mütarekesinin Uygulanması ve İşgal Bölgeleri

Osmanlı Devleti ve müttefikleri açısından I. Dünya Savaşını kazanmak, 1916 yılında değilse bile 1917 yılında bir ümit olmaktan çıkmıştı.⁽⁵⁷⁾ Osmanlı ordularının güney cephelerinde uzunca bir süreden beri durum kötüleşmiş, 18 Eylül 1918'de Filistin'de başlayan İngiliz taarruzu kısa zamanda Suriye'yi kaplamıştı. Ekim sonunda Halep dahi İngilizlere terkedilmiş, Irak da ise Bağdat çoktan kaybedilmişti. Eylül ortalarında başlayan itilaf devletleri taarruzu Bulgar cephesini çökerttiğinde⁽⁵⁸⁾ 26 Eylül 1918'de Bulgarlar, Balkanlardaki müttefiklerarası Ordunun Başkumandanı General Franchet D'Esperey'e mütareke taleplerini iletmişlerdi. Osmanlı hükümeti Suriye ve Irakta uğranan bozgunlara rağmen buraya kadar yine de durumun tersine dönebileceği ümidini muhafaza etmekteydi.⁽⁵⁹⁾ Ancak 29 Eylüldeki mütareke ile Bulgaristan yalnızca çarpışmalara son vermekle kalmıyor, ülkesini Kuzey yönünde geliştirecek itilaf hareketine da açmış bulunuyordu. Bundan sonra düşman serbestçe Batı Trakya'ya girebilecekti.

⁽⁵⁷⁾ SELEK, Sabahattin: *Anadolu İhtilali*, C.I, İstanbul 1987, s.37

⁽⁵⁸⁾ AKŞİN, Sina: *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul 1983, s.17

⁽⁵⁹⁾ DUMONT, Paul: (Çev.Zeki ÇELİKKOL), *Mustafa Kemal*, Ankara, 1994, s.9

Bulgar cephesinin çökmesiyle durumun ümitsiz olduğu görüldünce Talat Paşa 4 Ekim'de Sultan Vahdettin'e istifa ihtimalinden bahsetti⁽⁶⁰⁾ ve Talat Paşa hükümeti 8 Ekim'de istifasını sundu. Yeni Sadrazam İzzet Paşa'nın en büyük endişesi Osmanlı Devletini en kısa zamanda Avusturya-Alman ittifakından ayırmak ve ayrı bir müzakere yapmaktı.⁽⁶¹⁾

Bulgaristan'ın teslim olduğu gün, Almanya'da barış teşebbüsünde bulunmaktan başka çare kalmadığını kabul ederek Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti ile bu hususta yazışmaya girişti. Üç devletin barış teklifi 5 Ekim'de Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Wilson'a bildirildi. Almanya ile Avusturya-Macaristan İsviçre, Osmanlı Devleti ise İspanya aracılığı ile başvuruda bulunmuştur.

14 Ekim 1918'de kurulan İzzet Paşa Hükümetinin, 19 Ekim 1918 günü Osmanlı Mebusan Meclisinde okunan hükümet programı anahatlarıyla; içte ve dışta istikrarın sağlanması, Wilson prensiplerine uygun bir barış antlaşmasının yapılması, Arap vilayetlerine hilafet ve Saltanata bağlılıkları devam etmek koşuluyla özerklik verilmesi gibi konuları içermekteydi. Bu doğrultuda bir barış antlaşması yapmak üzere harekete geçilmiştir.⁽⁶²⁾

İzzet Paşa Büyükdada 1916 yılından beri⁽⁶³⁾ esir bulunan İngiliz Kumandanı General Townshend'in mütareke

⁽⁶⁰⁾ AKŞİN, Sina: a.g.e., s.17

⁽⁶¹⁾ DUMONT, Paul: a.g.e., s.9

⁽⁶²⁾ SELEK, Sabahattin: a.g.e., s. 38,41

⁽⁶³⁾ DUMONT, Paul: a.g.e., s.9

için aracılık yapmasını sağladı. Townshend 18 Ekim'de Amiral Calthrope ile görüşmek üzere serbest bırakıldı. Yeni hükümet aynı zamanda Bern Ateşemiliteri Albay Halil Bey (Halil SEDES) aracılığı ile mütareke isteğinde bulunduğu gibi⁽⁶⁴⁾ ayrıca Marcel Savoei adında bir banka müdürünü General Franchet D'Esperey'e ve Hahambaşı Naum Efendi'yi icabında Amerika'ya gitmek üzere Paris'e gönderdi. Mondros'ta bulunan Amiral Calthrope, 23 Ekim'de delegelerin gönderilmesini Sadrazam'a telgrafla bildirdi.⁽⁶⁵⁾ Mütareke delegasyonu Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf'un başkanlığında, Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet ve Kurmay Yarbay Sadullah Beylerden kurulmuştu. Padişah hilafetin, saltanatın ve hanedan haklarının korunmasını isteklerinin başına koymuştu.⁽⁶⁶⁾ 24 Ekim'de hareket eden mütareke heyetine hükümet sekiz maddelik bir talimat vermişti. Wilson'un barış şartlarına fazla ümit bağlayan Osmanlı Hükümeti'nin, mütareke şartları hakkında da çok iyimser görüldüğü bu talimattan anlaşılmaktadır.⁽⁶⁷⁾ Verilen talimatta; Boğazların açık olması, harp gemilerinin Marmara'da iki günden fazla kalmaması isteniyordu. Ordu barış mevcuduna indirilecek, yabancı subaylar ve askerler memleketlerine gönderilecekti. Mütarekenin imzalandığı gündeki harp cepheleri geçilmeyecek ve hiçbir yere yabancı asker çıkarılmayacaktı. Ayrıca ticaret serbestisi ve nakdi yardım istenecekti.

⁽⁶⁴⁾ BELEN, Fahri: *20. yy.'da Osmanlı Devleti*, İstanbul, 1976, s.378

⁽⁶⁵⁾ SELEK, Sabahattin: a.g.e., s. 42

⁽⁶⁶⁾ BELEN, Fahri: a.g.e., s. 378

⁽⁶⁷⁾ SELEK, Sabahattin: a.g.e., s. 43

Mütareke görüşmeleri 27 Ekim Saat 9:00'da Mondros limanında Agamemnon muharebe gemisinde başladı. Amiral Calthorpe, müttefiklerin hazırladığı mütareke şartlarının ana hatlarından ayrılmamakla beraber, esasları bozmayan bazı önermeleri kabul ediyordu. Türk heyeti mütareke şartlarının kabul edilemeyecek derecede ağır olduğunu ileri sürerek, hükümetçe de kabul edilmediği takdirde memlekete dönmek için izin istedi. Ancak hükümete yazılan raporun sonunda teklif kabul edilmez, müttefikler İstanbul'a girerse varlığımızın tehlikeye düşeceği de belirtiliyordu.⁽⁶⁸⁾ Beş oturum süren görüşmeler sırasında, Amiral Calthorpe'un elindeki mütareke projesinin metni üzerinde esaslı bir değişiklik yapılmayacağı, kısa sürede heyetin imzalaması yolundaki ısrar ve şifahi ultimatolardan belliydi.⁽⁶⁹⁾ Mütareke şartları hafifletilmeye çalışılmış ancak görüşmelerin kesileceğine dair verilen ultimatom üzerine Bahriye Nazırı Rauf Bey'in başkanlığındaki Türk Heyeti 30 Ekim 1918'de Limni adasının Mondros Limanında demirlemiş olan H.M.S. Agamemnon zırhlısında mütarekeyi imzalamıştı.⁽⁷⁰⁾ 25 maddelik mütareke maddeleri bir yana, kelime manası bakımından da Türkler için "savaş halinin bırakılması" şeklinde bir anlaşma olmaktan çok uzaktı.⁽⁷¹⁾ Türk milletinin kaderini büyük ölçüde etkileyen ve bir imparatorluğun sonu ile yeni bir devletin başlangıcının birleşim noktası sayılabilecek olan 25 maddelik

⁽⁶⁸⁾ BELEN, Fahri: a.g.e., s. 378

⁽⁶⁹⁾ TÜRKGELDİ, Ali Fuat: *Türk İstiklal Harbi*, c.I (Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı) Genel Kurmay Harp Dairesi Bşk. Yayını, Ankara, 1962, s. 32

⁽⁷⁰⁾ LEWIS, Bernard: (Çev. Metin KIRATLI) *Modern Türkiyenin Doğuşu*, T.T.K., Ankara, 1988, s.239

⁽⁷¹⁾ TEVETOĞLU, Fethi: *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, TTK, Ankara, 1988, s. 147

mütarekenin en çok tartışılan maddeleri 7 ve 24. maddeleri olmuştur.⁽⁷²⁾

Madde 7: Müttefikler güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir strateji noktasını işgal hakkına sahip olacaklardır.

Madde 24: Vilayet-i Sitte de (Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Sivas) karışıklık çıkması halinde bu vilayetlerin herhangi bir kısmının işgal hakkını itilaf devletleri muhafaza edeceklerdir.⁽⁷³⁾

Vilayet-i Sitteden kasıt Doğu Anadolu'da bulunan altı vilayettir. Mütarekede Ermenistan'a aidiyeti hakkında açıkça bir hüküm mevcut değilse de itilaf devletleri tarafından altı Ermeni vilayeti olarak düşünülmektedir. Yine bu yerlerde kargaşalık çıktığı takdirde itilaf devletleri buraları da işgal edebileceklerdi. Ateşkesin İngilizce metninde bu altı vilayetten, altı Ermeni vilayeti diye bahsedilmesi, Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde Ermeni devleti kurulması hususunda itilaf devletlerinin kesin kararlı olduğunu gösteriyordu.⁽⁷⁴⁾

Mütarekenin 7. maddesi ile itilaf devletlerinin istedikleri bazı stratejik noktaları işgal hakkına sahip olmaları oldukça endişe vericidir. Bu madde meydana her

⁽⁷²⁾ Tam metin için bkz. ERİM, Nihat: *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih metinleri*, C.I, Ankara, 1953, s.519-524; BELEN, Fahri: a.g.e., s.381

⁽⁷³⁾ SELEK, Sabahattin: a.g.e., s.45

⁽⁷⁴⁾ EROĞLU, Hamza: *Türk İnkılap Tarihi*, Ankara, 1990, s.73; TANSEL Selahattin: *Mondrostan Mudanya'ya Kadar*, C.I, Ankara, 1973, s.37-38

türlü kötü kullanmaya boş bırakmaktadır. Sadece bu madde bile mütarekeye "şartsız teslim" karakteri vermeye yetmektedir.⁽⁷⁵⁾ Ateşkesin 5. maddesi; hudutların korunması güvenliğin sağlanması dışında, Osmanlı Ordusunun terhisini öngörmektedir. 16 ve 17. maddelerde ise; Osmanlı Kuvvetlerinin itilaf devletleri kumandanlarına teslim olacağı belirtilmektedir. 16. maddede ise Suriye ve Irakta sınır tayini yapılması yeralmaktadır. Bu sınır tayini sorunu, ateşkes antlaşmasının uygulanmasında bazı güçlüklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Antlaşmada yer alan, ulaştırma vasıtalarını itilaf devletlerinin kontrol etme hakkı ise Osmanlı Devleti'nin hayat ve can damarlarının düşman eline geçmesi ve istedikleri anda Osmanlı Devleti'nin hayatına kastetme yetkisinin tanınması demektir.⁽⁷⁶⁾ Toros tünellerinin, müttefik kuvvetler tarafından işgaliye Yıldırım Ordusunun memleketle başlıca bağlantısını kesme anlamına geliyordu.⁽⁷⁷⁾

Yabancı gözlemcilere göre İngiliz zırhlısı Agamemnon'un güvertesinde Osmanlı Devleti'nin yıkılışı imzalanmış oluyordu.⁽⁷⁸⁾ Mondros Mütarekesi hükümleri yürürlüğe girdiği andan itibaren itilaf devletleri, dört yıl kendilerini uğraştıran ve güç durumlara sokan büyük Türk milletini ezme ve bağımsızlıktan yoksun bırakma fırsatını elde ettilerini sanarak Türk topraklarını işgale başladılar.⁽⁷⁹⁾ 6 Kasımda Çanakkale'ye bir İngiliz

⁽⁷⁵⁾ DUMONT, Paul: a.g.e., s.10

⁽⁷⁶⁾ EROĞLU, Hamza: a.g.e., s.89

⁽⁷⁷⁾ BELEN, Fahri: a.g.e., s.382

⁽⁷⁸⁾ YAVUZ, Ünsal: -ATATÜRK- İmparatorluktan Milli Devlete, TTK, Ankara, 1990, s.39

⁽⁷⁹⁾ TANSEL, Selahattin: Mondrostan Mudanyaya Kadar, C.I, İstanbul, 1991, s.32

heyeti gelerek teslim işi başladı. Çanakkale Komutanı Albay Selahattin Beyle, İngiliz Generali Fuller arasında yapılan anlaşmaya göre tabyalarda % 10 oranında Türk subay ve eri bırakıldı. İstanbul Boğazı'nın işgali itilaf donanması İstanbul'a geldikten sonra başladı. Boğaz'ın Anadolu yakası Fransız, Rumeli yakasındaki tabyaları da İngiliz birlikleri işgal etti. 8 Kasımda 122. Fransız tümeni Doğu Trakya'yı işgale başladı. Filolardan çıkarılan 3500 kişilik bir kuvvet Beyoğlu ile Boğaz'ın Rumeli kıyısına yerleşti. Yüksek komiser ve kumandanlar İstanbul'a karargahlarını kurdular.⁽⁸⁰⁾ Kıtaların kışla ve okullara yerleştirilmesinden sonra hususi binalarda keyfi olarak işgal edilmeye başlandı. En çok infial uyandıransa yerli Rumların taşkın tavır ve hareketleri olmuştu. Beyoğlu galip devletlerin bayrak deryası içine gömülmüştü.⁽⁸¹⁾

İngilizler 1 Kasım 1918'de Musul'un daha sonra da İskenderun'un teslimini talep ettiler. 6. Kolordu Komutanı Ali İhsan Paşa'nın mücadelesine rağmen mütarekenin 7. maddesi gereğince Musul'un işgalinde direniyorlardı. 8 Kasım 1918 sabahı İngilizler hemen harekete geçmiş, bir İngiliz müfrezesi Musul hükümet konağındaki Türk Bayrağını indirerek yerine İngiliz bayrağını çekmişti. Böylece Musul, depolarındaki değeri milyonları aşan malzeme ile İngilizlere terkedildi. İngiliz işgalleri; güneyde Maraş, Bilecik, Urfa bölgelerine kadar sürmüş olup, Konya istasyonu dahil bu

⁽⁸⁰⁾ BELEN, Fahri: a.g.e., s.382

⁽⁸¹⁾ JAECHKE, Gotthard: *Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri*, Ankara, 1986, s.124

bölgedeki bir takım istasyonların işgaliyle de devam etti.⁽⁸²⁾

Müttefikler Brest-Litowsk anlaşmasını da tanımayarak (Kars, Ardahan, Batum) üç sancağın boşaltılmasını istediler. 7 Aralıkta bir İngiliz tümeni Batum'a çıkarıldı. Bir çok cephane ve silaha el konuldu. İngilizler Yakup Şevki Paşa'nın İstanbul'a getirilmesini istediler. 9. Ordu karargahı kaldırılarak Erzurumda 4 tümenli 15. Kolordu kuruldu.⁽⁸³⁾ 31 Ocak 1919'da üç sancak tamamıyla boşaltıldı. 24 Mart 1919'da Kars işgal edildi. Yakup Şevki Paşa Malta'ya sürgüne gönderildi.⁽⁸⁴⁾

Ermeniler yerli kuvvetlerle çarpışarak sınıra doğru ilerliyorlar, girdikleri yerlerde katliamlar yapıyorlardı. Batılı diplomatlar ise İttihad ve Terakki liderlerini yalnız savaş suçlusu olarak değil, Ermeni katili olarak da suçluyorlardı. Türklerin Ermenilere zulüm yaptıkları efsanesi dönemin en önemli konusu olmuştu. A.B.D. başkanı Wilson'da kendini bu efsaneye kaptırmıştı. Bir yandan da Karadeniz kıyılarına Rum çeteleri çıkarılarak Pontusçuluk hareketi Trabzondan, Samsun, Amasya ve Tokat'a kadar yayıldı. 50 bin kişi bırakılan ordunun tümenlerinde 2 bin kişi kalmıştı. Mart sonuna kadar itilaf devletlerine 48 bin tüfek, 186 bin süngü kolu, 294 top teslim edildi. Ordu silahsızlanarak aciz duruma getirilmiş yurdun stratejik noktaları işgal edilmişti.⁽⁸⁵⁾

(82) TANSEL, Selahattin: a.g.e., s.35; TÜRKGELDİ, Ali Fuat: a.g.e., s.86

(83) BELEN, Fahri: a.g.e., s.386

(84) TÜRKGELDİ, Ali Fuat: a.g.e., s.117

(85) BELEN, Fahri: a.g.e., s.381, 386

Osmanlı Devleti'nin elde kalan toprakları ise fakir ve insanları moral bakımından çökmüştü. Acımasız bir savaşta kaybedilen insanları ve kaynaklarıyla ülke felce uğramıştı. Üstelik yenilginin acısı beraberinde ümitsizlik getirmişti. On iki yıl süren savaşlar iç ve dış gelişmeyi engellemişti. Toprakları paylaşılmış, müttefikleri ezilmiş, Hint müslümanları arasındakiler dışında İslam dünyasında bile dostu kalmamıştı. Büyük devletler bir kampın etrafında dolaşan kurtlar gibi aç gözlerini Türkiye'ye dikmişlerdi. 30 Ekim 1918 Mondros ateşkes antlaşmasının imzalanmasından sonra ortaya çıkan durum böyleydi.⁽⁸⁶⁾

b. Paris Konferansı (18 Ocak 1919-21 Ocak 1920)

1919 yılında savaş sonrası Avrupası'na yeni bir düzen getirmek amacıyla Paris'te düzenlenen konferans, dünyanın kaderini belirleyecek hak iddialarını somut olarak gündeme getirmiş ve bir çok tartışmalara neden olmuştur.

Konferansın tarihinin ve yerinin seçiminden doğan tartışmalardan başlayıp, yapısıyla, gelişmeleriyle ve varılan sonuçlarıyla Avrupa'nın ne kadar zayıf bir temele dayandığı açıkça ortaya çıkmıştır. Konferans ve ona bağlı olarak yenik devletlere imzalattırılan anlaşmalar bir çözüm getirmekten çok yeni sorunlar yaratmıştı.⁽⁸⁷⁾

⁽⁸⁶⁾ TOYNBEE, Arnold J.: (Çev. Kasım Yargıcı) TÜRKİYE -Bir Devletin Yeniden Doğuşu-, İstanbul, 1971, s.86

⁽⁸⁷⁾ KÜRKÇÜOĞLU, Ömer: Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926), Ankara, 1978, s.47

Paris Barış Konferansı, ateşkes altındaki beş ülke ile taraflar arasındaki ilişkileri, barış antlaşmaları vasıtasıyla tekrar kurma işlevini üstlendi. Ateşkes altındaki bu ülkeler Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Macaristan ve Osmanlı Devleti idi. Konferans bu ülkelerle yapılacak barış anlaşmalarının hazırlanacağı, kabul edildiği ve imzalandığı bir forum niteliğindedir. İşlemler 12 Ocak 1919'da başladı. Geniş anlamda 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandı. Dar anlamıyla ise Konferans 21 Ocak 1920'de Dışişleri Bakanları Konseyinin toplantısı ve doğrudan taraf olan hükümetleri ilgilendiren diğer işlemlerle sonuçlandı. Bundan sonraki aşama ise geri kalan devletlerin delegasyonlarının yazılı müzakereler için hazır bulunmaları aşamasıydı. 7 Mayıs 1919'a, barış şartlarının Alman delegasyonuna verilmesine kadar, konferans bir anlamda galip taraflar için barış konferansının ön hazırlık devresi şeklinde yürütülmüştü. Bu nedenle Barış Konferansı Organizasyonu galip devletlerin kendi isteklerini ayrıntılı olarak hazırladıkları düzenlemeler şeklinde yoğunlaştı. Daha sonra "Ana müttefik güçler ve Birleşik güçler" olarak tanımlanan A.B.D., İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya temsilcileri tarafından organize edildi.⁽⁸⁸⁾

ba) Paris Barış Konferansına Katılan Ülkeler:

32 Devletin temsilcilerinin katıldığı Paris Barış Konferansında, Barış antlaşmaları, müttefik daha az

⁽⁸⁸⁾ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference 1919, Vol.XIII, Washington, 1947, p.3

müttefik ve ortak devlet gibi garip ve sun'î bir şekilde sınıflamaya ayrılmıştı. Konferans 18 Ocak 1919'da yani Alman İmparatorluğunun kuruluşunun yıldönümünde açıldı.⁽⁸⁹⁾ Öncelikle barış için ön hazırlıklar daha sonra da kesin barış anlaşması şeklinde müttefik ve birleşik taraf güçlerin temsilcilerini kapsayarak, barış şartlarını ortaya koyabilmek için toplanıldı. Barış Konferansının başlangıçtaki prosedür şartları, üyelik ve temsil edilme şartları aşağıdaki gibi tanımlandı.

Savaş ile genel olarak alakalı taraf güçler:

A.B.D., İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya bütün oturumlara katılacak.

Savaş ile özel olarak alakalı taraf güçler:

Belçika, Brezilya, İngiliz Sömürgeleri ve Hindistan, Çin, Küba, Yunanistan, Guatemala, Haiti, Hicaz, Honduras, Liberya, Nikaragua, Panama, Polonya, Portekiz, Romanya, Serbia, Siyam ve Çek-Slovak Cumhuriyeti sadece kendileri ile ilgili sorunların tartışıldığı oturumlara katılacaklar.

Tarafsız güçler ve devletler:

Formasyon sürecinde savaşla genel olarak alakalı güçlerin çağrısı ile sadece kendilerini ilgilendiren sorunlar incelendiği sırada ve sürede sözlü veya yazılı olarak katılacaklardır.

Paris Konferansında;

⁽⁸⁹⁾ ARMAOĞLU, Fahir: 20. yy. Siyasi Tarihi (1914-1980), Ankara, 1993, s.145

- 1) Ana müttefikler ve birleşik güçler olarak tanımlanan ülkeler; A.B.D., İngiltere, Fransa, İtalya ve Japon hükümetleri,
- 2) Ana müttefik güçler olarak tanımlanan ülkeler; İngiltere, Fransa, İtalya, Japon hükümetleri,
- 3) Müttefikler ve Birleşik güçler; Almanya'dan başka Almanya ile barış antlaşması imzalayan bütün ülkeler,
- 4) Müttefik güçler; Almanya ile barış anlaşması imzalayan Almanya ve A.B.D. dışında bütün devletler veya grup adına hareket eden devletler veya sadece Ana müttefik güçlerdir.

Bir anlaşmaya varabilmek için görüşülecek sorunların büyüklüğü ve karmaşıklığı nedeniyle bütün inceleme işlerinin verildiği bir seri komisyon ve komite kurulmuştur. Görevlerinin yapısına göre bu kişiler temsilci veya uzman üye olarak görev yapmaktaydılar.⁽⁹⁰⁾

bb) Paris Konferansında Liderler ve Görüşleri:

Paris Konferansı'nın görünürdeki geniş katılımına rağmen aslında konferans kararlarına hakim olan sadece beş devletti. A.B.D., İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya. Bu devletlerin başbakan ve dışişleri bakanlarından oluşan bir Onlar Konseyi (Conseil des Dix)

⁽⁹⁰⁾ PRFR of the U.S.A: a.g.e., p.3

kuruldu.⁽⁹¹⁾ Ana müttefikler ve Birleşik güçler 12 Ocaktan 24 Mart 1919'a kadar olan sürede, -14 Şubat'ta Cumhurbaşkanı Wilson'un ayrılışına kadar- Onlar Konseyi olarak toplandılar.⁽⁹²⁾ Ancak bu konseyde esas itibariyle Fransa ve İngiltere hakim oldu.

Paris Konferansı sonrasında imzalanmış olan anlaşmalar üç büyük devletin daha doğrusu üç devlet adamının eseridir. Fransız başbakanı George Clémenceau, İngiliz başbakanı Lloyd George ve A.B.D. başkanı Woodrow Wilson. Wilson'un konferansta en çok üzerinde durduğu konular; demokrasi ilkeleri, ulusal "self determinasyon" ve bundan sonra savaşın çıkmasını engelleyeceğini düşündüğü uluslararası bir örgütün "Milletler Cemiyeti"nin kurulmasıydı.⁽⁹³⁾ Konferansta Wilson'un idealizmine ve gerçeklerden uzak tutumuna karşılık Fransız Başbakanı Clémenceau ve İngiltere Başbakanı Lloyd George klasik Avrupa diplomasisini temsil etmekteydiler.⁽⁹⁴⁾ Clémenceau eski ve kurt bir politikacı olarak Fransa'nın dar ve milliyetçi çıkarlarını savundu.⁽⁹⁵⁾ Fransa'nın temel amacı Almanya'yı bir daha başını kaldıramayacak derecede ezmektir.⁽⁹⁶⁾ Kıta üzerinde Almanya'nın güçsüzleştirilmesi, Fransa'nın askeri ve ekonomik üstünlüğünün sağlanması için kamuoyundan ve parlamentodan büyük talep vardı. Batıdaki bölümü çoğunlukla Fransız toprakları üzerinde gerçekleşen savaş inanılmaz bir can ve mal kaybına neden olmuştu. Fransız

(91) ARMAOĞLU, Fahir: a.g.e., s.145

(92) P.R.F.R of the U.S.A: a.g.e., p. (4)

(93) SANDER, Oral: Siyasi Tarih, C.1, Ankara, 1992, s.292

(94) ARMAOĞLU, Fahir: a.g.e., s.146

(95) SANDER, Oral: a.g.e., s.292

(96) ARMAOĞLU, Fahir: a.g.e., s. 146

siyasetini 1870 Fransız-Prusya savaşından beri etkisi altına alan rövanş arzusu da bu faktörlere eklenebilir.⁽⁹⁷⁾ Fransa toprak olarak ise Suriye, Kilikya, Lübnan ve Filistin'in peşindeydi. Toprak talebini sadece tarihsel haklarına değil aynı zamanda müttefiklerin savaş zamanında bulunduğu taahhüdlere dayandırılıyordu.⁽⁹⁸⁾

İngiltere'nin temel amacı Alman donanmasını ortadan kaldırmak sonra da Almanya'nın bir kez daha dengeyi bozmasını önleyecek tedbirler almaktı.⁽⁹⁹⁾ Barış Konferansına katılan İngiliz delegasyonunun talepleri ve düşünceleri ise üç temel kavram etrafında toplanıyordu. Birincisi yakındoğuda olabildiğince büyük bir İngiliz üstünlüğünü sağlamak, ikincisi Fransa'nın rekabetçi konumunu olabildiğince azaltmaktı. Son olarak da İstanbul hükümetini desteklemenin bu amaçları gerçekleştirmek açısından bir yarar sağlayamayacağına inanılıyordu.⁽¹⁰⁰⁾

Llyod George; İngiliz çıkarlarını, Wilson ile Clémenceau arasında aracı rolü oynayarak sağlamak istedi. Asıl amacı Clémenceau ile başbaşa kalarak, Avrupa sorununu kendi kafalarındaki modele göre çözümlenmekti.⁽¹⁰¹⁾ Konferansa katılan Japonya, Avrupa ile fazla ilgilenmediği için pasif bir rol oynadı. İtalya ise tam anlamıyla bir üvey evlat muamelesi gördü. Konferansa şahsen katılan Başkan Wilson için bütün mesele, milletlerarası ilişkilerde sürekli bir barışı sağlayacak

(97) HELMREICH, Paul C.: (Çev.Şerif EROL), Sevr Entrikaları, İstanbul, 1996, s.10

(98) 1916 tarihli Sykes-Picot gizli anlaşması.

(99) ARMAOĞLU, Fahir: a.g.e., s.146

(100) HELMREICH, Paul C.: a.g.e., s.10

(101) SANDER, Oral: a.g.e., s.292

«milletler cemiyeti»nin kurulmasıydı. Ancak Fransa ve İngiltere, barıştan ziyade barış düzeninde kendi menfaatlerini en iyi şekilde gerçekleştirecek yolu arama endişesindeydiler.⁽¹⁰²⁾

24 Martta Onlar Konseyi ikiye bölünerek Başbakanlar ve Dışişleri Bakanları Konseyleri kuruldu. Japonya başbakanı konferansa gelmediği için başbakanlar konseyi İngiltere, Fransa, İtalya başbakanlarıyla A.B.D. Cumhurbaşkanı'ndan ibaret kaldı.⁽¹⁰³⁾ Dörtler Konseyi Wilson'un 24 Martta geri dönüşüne ve Almanya ile barış anlaşmasının imzalanmasına kadar kesin kararlar almış ancak Japonlar bu kararlar içinde yer almamışlardı. Japonya temsil edilmeye başladığında konsey artık 5'li olmuştu. 27 Mart'tan 25 Haziran 1919'a kadar Dışişleri Bakanları Konseyi -Beşler Konseyi- kendi yetkileri dahilinde kararlar aldılar. Almanya ile yapılan barış anlaşması yürürlüğe girdikten hemen sonra, 10 Ocak 1920'den 21 Ocak 1920'ye kadar Ana Müttefik Güçler'in temsilcileri, Hükümet Başkanları Konseyi veya Dışişleri Bakanları Konseyi olarak toplandılar.⁽¹⁰⁴⁾

bç) Paris Konferansında Görüşülen Öncelikli Konular:

Konferansa katılan 32 milletin temsilcileri 1918 yılının son aylarından itibaren Paris'e gelmeye başladı. Yapılacak olan işleri izlemek için 500 kadar gazeteci de

⁽¹⁰²⁾ ARMAOĞLU, Fahir: a.g.e., s.145

⁽¹⁰³⁾ BELEN, Fahri: a.g.e., s.387

⁽¹⁰⁴⁾ PRFR of the USA: a.g.e., p.5

Paris'e gelmişti.⁽¹⁰⁵⁾ 18 Ocak 1919'dan itibaren A.B.D. Başkanı Woodward Wilson, İngiltere Başbakanı Lloyd George ve Fransa Başbakanı George Clémenceau arasında toplantılar yapılmaya başlandı. Ele alınan konulardan birisi de düşman devletlerden ayrılacak olan ülkelerin statüsünü belirlemektir.⁽¹⁰⁶⁾ Müttefikler, Avrupa'daki barış şartları ve emperyalist ihtiraslarla öylesine meşgullerdi ki, Konferans toplandığı zaman öncelikle Avrupa'nın kaderini ellerine almışlardı. Yakındoğu sorunları daha sonralara bırakılmıştı. Geçen süre içinde yapılan pazarlıklar, ihtiraslar, gizli anlaşmalar ve ard niyetler durumu büsbütün karmaşık hale getirmiş ve sorunları daha da çıkmaza sokmuştu.⁽¹⁰⁷⁾

Paris'te özellikle Almanya anlaşması ve Milletler Cemiyetini ilgilendiren sorunlar üzerinde, güçler arasında hemen bir sürtüşmenin başladığı görülmüştür. Üstelik İngilizce'nin Konferansın diplomatik dili olarak kabul edilmesine, Fransızların alınganlık göstermesi gibi görünürde önemsiz sorunlar bile düşmanca tavırların ortaya çıkmasında şaşırtıcı derecede önemli rol oynamıştır.⁽¹⁰⁸⁾

Konferansın karşılaştığı en önemli sorun temelinden bozulmuş olan Avrupa güç dengesi idi. Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti ve Rus Çarlığı'nın yıkılması Avrupada "güç boşluğu" doğurmuştu.⁽¹⁰⁹⁾

⁽¹⁰⁵⁾ TANSEL, Selahattin: a.g.e., s.155

⁽¹⁰⁶⁾ GÖNLÜBOL, Mehmet, C.SAR: *Olaylarla Türk Dış Politikası* (1919-1990), Ankara, 1993, s.6

⁽¹⁰⁷⁾ TOYNBEE, Arnold: a.g.e., s.87

⁽¹⁰⁸⁾ HELMREICH, Paul C.: a.g.e., s.17

⁽¹⁰⁹⁾ SANDER, Oral: a.g.e., s.292

Özellikle Osmanlı Devleti'nin yıkılışı Ortadoğu kuvvetler dengesinde önemli bir boşluk doğurmuştu. Savaşın galipleri İngiltere ve Fransa bu boşluğu daha makul bir düzende dolduracakları yerde kendi emperyalizmleri için uygun bir alan olarak ele aldılar.⁽¹¹⁰⁾ Ayrıca Avrupanın büyük devletleri iki önemli sorunla daha karşı karşıya kaldılar. Birincisi; Almanya'ya ağır şartlarda bir anlaşma imzalatılarak tekrar saldırgan ve militarist bir devlet olarak sivrilmesini önlemek. İkincisi ise Orta ve Doğu Avrupa'da kurulacak devletlerin, askeri güvenlikleri, ekonomik durumları ve milliyetler esasına göre düzenlenecek sınırlarının bir daha bozulmayacak şekilde çizilmesini sağlamaktı.⁽¹¹¹⁾ Böylece Almanya'nın kuvvetler dengesinde bıraktığı boşluk, kin ve intikam tedbirleriyle doldurulmak istenmiş bu da dengesizlik yaratmaktan başka bir işe yaramamıştır.⁽¹¹²⁾

Paris Barış Konferansı sırasında müttefikler arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmasına rağmen tutumlarına bakıldığında temel sorunlarda fikir birliği içinde oldukları görülür. En önemlisi herkes Türkleri İstanbul'dan çıkarma ve İstanbul ile Boğazlarda tercihen büyük bir güç tarafından (Wilson bunu istemiyordu) uluslararası bir denetim oluşturulması fikrine hazır bulunuyordu.⁽¹¹³⁾

Bütün dünya özellikle de bağımsızlığa kavuşacaklarını ümit eden bazı topluluklar, Konferansın

⁽¹¹⁰⁾ ARMAOĞLU, Fahir: a.g.e., s.151

⁽¹¹¹⁾ SANDER, Oral: a.g.e., s.292

⁽¹¹²⁾ ARMAOĞLU, Fahir: a.g.e., s.151

⁽¹¹³⁾ HELMREICH, Paul C.: a.g.e., s.16

vereceği kararı sabırsızlıkla bekliyorlardı. Sabırsızlananlar arasında Osmanlı İdaresinde yaşayan Rum, Ermeni, Arap ve Kürt gibi müslüman olan ve olmayan unsurlarda vardı.⁽¹¹⁴⁾ Bu arada Osmanlı Devletinden de ayrılacak ülkelerin, kurulması düşünülen Milletler Cemiyetinin "manda rejimi"ne konulması, Güney Afrika Birliği Başkanı General Smuto'nun teklifi üzerine A.B.D. Başkanı Wilson tarafından esas itibariyle kabul edilmiş ve manda sistemi diğer devletlerinde onayından geçmişti.⁽¹¹⁵⁾

Paris Barış Konferansı'nın en çok meşgul olduğu konu, Osmanlı İmparatorluğu arazisinden Yunanlılar'a verilecek topraklar meselesi oldu. Çünkü Yunanlılar'ın istedikleri toprakların bir kısmına İtalyanlar bir kısmına da Bulgarlar göz dikmişti. Bulgarlar dikkate alınmasa bile İtalyanları saf dışı bırakmak kolay olmayacaktı. Bununla beraber Paris Barış Konferansında Yunanistan bütün devletlere tercih edilmiştir.⁽¹¹⁶⁾

Bir yıldan fazla süren (18 Ocak 1919 - 1 Ocak 1920) oturumlar sırasında getirilen her önerge, üzerinde sert tartışmaların çıkmasına neden oluyordu. Söylentilere göre bu tartışmalar, kimi zaman başkan Wilson'un yaptığı gibi çekilme tehditlerine, kimi zamanda İtalyan delegesi Orlando'nun yaptığı gibi gerçekten çekilme noktasına vardı.⁽¹¹⁷⁾ Diğer yandan kişisel çekişmelerde kendini gösteriyordu. Clémenceau kısa bir süre içinde Wilson'un

⁽¹¹⁴⁾ TANSEL, Selahattin: a.g.e., s.155

⁽¹¹⁵⁾ GÖNLÜBOL, Mehmet, C.SAR: a.g.e., s.6

⁽¹¹⁶⁾ TANSEL, Selahattin: a.g.e., s.156

⁽¹¹⁷⁾ AHMED, Kemal Mahzar: (Çev. M.Hüseyin) I. Dünya Savaşında Kürdistan, İstanbul, 1996, s.307

"fazla yumuşak" olduğu sonucuna ulaştı. Wilson ise daha 1918 Aralık ayında ilk görüşmeleri sırasında Orlando ve Sonnino'dan⁽¹¹⁸⁾ hiç hoşlanmadığının ipuçlarını vermişti. Sonnino içinde bu durum karşılıklıydı. Kişilik çatışmalarının dışında kalabilen tek isim olarak Lloyd George görünüyordu.⁽¹¹⁹⁾

Bütün pürüzlere ve çekişmelere rağmen fikir birliği içinde oldukları bir tek konu vardı. Türkleri Anadolu'dan atmak ve topraklarını paylaşmak.

bd) Osmanlı Devleti ile İlgili Görüşler:

Paris Barış Konferansında, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Arap topraklarının kurtarılması ve büyük güçlerin nezaretinde olmak şartıyla, özgürlüğüne yeni kavuşan milletlerin hukuken tanınması konusunda fikir birliği vardı.⁽¹²⁰⁾ 30 Ocak 1919 tarihli toplantıda; Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılacak ülkeler hakkında şu kararlar alınmıştı: "Müttefik ve müşterek devletler Ermenistan, Suriye, Irak, Kürdistan, Filistin ve Arabistan'ın Osmanlı İmparatorluğundan kamilen ayrılmasında mutabık kalmışlardır. Bu husus Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer kısımları hakkında verilecek karardan hariçtir." Konferansın bu kararı 1919 yılında başlayan Milli Mücadele hareketi yüzünden uygulanamamıştır.⁽¹²¹⁾ Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan

⁽¹¹⁸⁾ İtalyan Başbakanı ORLANDO, İtalya Dış İşleri Bakanı Baron Sidney SONNINO.

⁽¹¹⁹⁾ HELMREICH, Paul C: a.g.e., s.16

⁽¹²⁰⁾ HELMREICH, Paul C: a.g.e., s.17

⁽¹²¹⁾ GÖNLÜBOL, Mehmet, C.SAR: a.g.e., s.6

lkeler ve bu ülkelerin tabi olacağı rejim Lozan Andlaşması ile kesin olarak tespit edilebilmiştir.

Konferansta Alman ve Osmanlı İmparatorluklarına bağlı toprakları paylaşma sorunu en hassas ve önemli konular olmuştur. Bu konu ilk günden beri uzun müzakerelere yol açmış ve Lord Curzon'un daha sonra Lordlar Kamarasında itiraf ettiği gibi ele geçirilen ülkeleri galipler arasında blştrmenin bir aracı olan "manda" kavramını gündeme getirmiştir.⁽¹²²⁾ Arap bölgeleri ile ilgili istek ve arzuların ortaya çıkardığı mesele bir o kadar ciddi idi. Sykes-Picot anlaşması ile belirlenmiş olan Suriye de Fransız çıkarlarının başlangıcı bir kaç asır öncesine kadar uzanır. Altmış yıldan daha fazla bir süreden beri Fransız hükümeti kendisini Maruni hristiyanlarının hamisi olarak görmektedir. Fransada oturan Fransız uyruğuna geçmiş olan Suriyeliler, Suriye de Fransız mandası dileğini Barış Konferansına sundular. Suriye doğumlu, Fransız uyruklu şükrü GANEM adlı bir kişi On'lu Konsey nnde Suriye zerinde Fransız kontrolü isteyen uzunca bir konuşma yaptı. "Birleşik Suriye-Fransa ideali için Suriyede canımızı verdik." diyordu. Ancak yirmi seneden beri Suriye'de bulunmadığı ve Fransa tarafından para karşılığında çalışan bir propogandacı olduğu biliniyordu. Bu açıdan bakıldığında konuşmaları çok az bir etki uyandırırıyordu. Fransızlar aynı şekilde paraları denmiş beş kişilik Lübnanlı bir komiteyi yapılan konuşmalarda Fransız kontrolünü sağlamak amacıyla getirtmeye çalışıyorlardı.

⁽¹²²⁾ AHMED, Kemal Mazhar: a.g.e., s.307

Suriyeli bu farklı grupların istekleri, harcamaları Paris'de İngiliz Hükümeti tarafından karşılanan Arap Birliği ve bağımsızlığını temsil eden Emir Faysal'ın istekleriyle ters düşüyordu. Gelecekte "yahudi yurdu" olarak düşünülen Filistin'in ayrılması için çalışan siyonist hareket, Fransa tarafından korunan Suriyeliler'in tepkisi ile karşı karşıya kaldı. Buna Faysal grubu da karşı olmakla birlikte bu diğerine oranla daha hafif bir tepkiydi.

Bu açıklanması zor ve karmaşık bölgesel düşmanlık ve isteklerin arkasında hep gizli anlaşmalar vardı. Bu anlaşmalar o zamanki Avrupa bürokrasisinin diplomasi anlayışının ürünüydü.⁽¹²³⁾

Konferansta üzerinde en fazla durulan meselelerden biride Boğazlar'ın statüsünün tespiti olmuştur. Aslında, Konferans toplanmadan önce, İngiltere Boğazlar bölgesinin ve kurulması düşünülen Ermenistan'ın A.B.D.'nin mandası altına konulmasını teklif etmişti. Bununla beraber, A.B.D. Senatosunun muhalefeti üzerine bu teklifin gerçekleştirilmesi mümkün olmamıştır.⁽¹²⁴⁾ Lloyd George hükümeti "Türklerin Avrupadan tamamen atılmaları" gerektiğine inanıyordu. İngiliz hükümetinin bu ısrarlı tutumu karşısında bunun sakıncalı olacağına inanan Fransa yeni bir teklifle ortaya çıkmıştı. Clémenceau, Türklerin İstanbul'dan çıkarılmaları fikrini kabul etmekle beraber müslüman kamuoyunu tatmin etmek amacıyla, Sultan Halifeye

⁽¹²³⁾ WESTERMANN, William Linn: "Le Problème Arménien Et Le Démembrement De La Turquie", Ce Qui Se Passa Réellement A Paris en 1918-1919, Paris, 1923, 155-156

⁽¹²⁴⁾ GÖNLÜBOL, Mehmet, C.SAR: a.g.e., s.7

Vatikan da Papaninkine benzer bir statü verilmesini teklif etmişti. Fakat Clémenceau'nun teklifi Paris'de pek rağbet görmedi.

İngiliz yöneticilerinin büyük güven ve takdirini kazanmış olan Yunan Başbakanı Venizelos da 1919 senesinde Lord Lurzon'a bu konudaki görüşlerini belirtmiş ve ne pahasına olursa olsun Türklerin İstanbul'dan atılması gerektiğini söylemişti. Türklerin Avrupa için büyük bir tehdit oluşturduğunu ifade etmiştir ki, bu fikirlerinin altında herşeyden önce kendi halkının çıkarları olduğu açıkça sezilmektedir.⁽¹²⁵⁾

Batılılarca desteklenmiş ve epeyce şımartılmış olan Yunan devlet adamı Venizelos o tarihlerde, mesleğinin en parlak devresini yaşamakta ve Büyük Yunanistan'ın kurulabileceğine her zamankinden daha çok inanmaktadır. İngilizlerin Yunanlılara çok eskilere dayanan bir sempatileri mevcuttu. Üstelik bu sempatiye şimdi de Venizelos'un Avrupa diplomatları üzerinde yarattığı sevgi ve saygıda eklenmişti. Bir taraftan Türk düşmanlığı, diğer yandan duyulan bu hayranlık Büyük Yunanistan'ın kurulmasını kolaylaştıracaktı.⁽¹²⁶⁾

Yunan Başbakanı Elefthenos Venizelos Paris Barış Konferansı'nın 3-4 Şubat 1919 tarihli toplantılarında Anadolu üzerindeki isteklerini Onlar Konseyi'ne açıklarken, Trakya'nın ve Anadolu'da Meis adasından itibaren Kuzey'e Marmara denizine doğru çıkan bir hattın (boğazlar bölgesi hariç) batısındaki arazilerin

⁽¹²⁵⁾ BAYTOK, Taner: a.g.e., s.23-24

⁽¹²⁶⁾ TANSEL, Selâhattin: a.g.e., s.157, 160

Yunanistan'a verilmesini talep etmiştir.⁽¹²⁷⁾ Ancak Londra Paktında İzmir'in güneyinde kalan bütün Anadolu toprakları İtalya'ya ayrılmıştı ve St. Jean de Maurienne Anlaşmasıyla İzmir'in Kuzeyinde kalan önemli bir kısım İtalyanların etki alanı olarak kabul ediliyordu.

On'lu Konsey önündeki konuşmasında Venizelos'un İtalya'ya yönelttiği ustaca komplimanlar ve İtalyan Başbakanı Orlando'ya yaptığı iltifatlara rağmen iki ülkenin istekleriyle ilgili anlaşmazlık ortadan kalkmamıştır.⁽¹²⁸⁾

Yunanlılar'n kuvvetlenmesini kendileri için tehlikeli gören İtalyanlar, Barış Konferansında Bulgarlar'ın tarafını tutmuş, buna karşılık Fransızlar da Yunanlıları desteklemiştir. Ancak memleketin esas sahibi olan Türkleri hiç kimse hesaba katmamıştır.⁽¹²⁹⁾ Her ne kadar konferansa katılanlar arasında, tahrif edilmiş istatistiklere dayandırılarak Rum halkının sayısı ile ilgili yanlış fikirler ortaya çıkarıldı ise de⁽¹³⁰⁾ Trakya'da nüfus çoğunluğu Türklerdeydi. Ancak ne yazık ki gerçekleri belirtecek bir yetkili yoktu.

Yunan istekleri ile ilgili inceleme yapmak ve Dörtlü Konsey'e konu ile ilgili rapor sunmak üzere dört ülkenin temsilcilerinden oluşan özel bir komisyon görevlendirildi. Bu komisyon Fransa ve İngiltere tarafından desteklenen Venizelosla anlaşma

⁽¹²⁷⁾ GÖNLÜBOL, Mehmet, C.SAR: a.g.e., s.6

⁽¹²⁸⁾ WESTERMANN, William Linn: a.g.m, s.155-156

⁽¹²⁹⁾ TANSEL, Selâhattin: a.g.e., s.161; BIYIKLIOĞLU, Tefvik: *Atatürk Anadolu'da*, Ankara, 1959, s.114

⁽¹³⁰⁾ JAECHKE, Gotthard: a.g.e., s.37

eğilimindeydi.⁽¹³¹⁾ Wilson ise Batı Anadolu hakkında verilen yanlış bilgilere dayanarak Türk boyunduruğu altında yaşadığını sandığı Rumlar'ın bu defa da İtalyan hakimiyetine bırakılmasının doğru olmadığını söylüyor ve bu toprakların Yunanistana bağlanması gerektiği kanaatini taşıyordu. Böylece Wilson bilerek ya da bilmeyerek prensiplerini bir kenara atmış görünüyordu.⁽¹³²⁾ Amerikalı uzmanlar; Yunanlılar'ın ortaya koyduğu rakamların yanlışlığını, tam tersine bu topraklarda çoğunluk olarak Türklerin yaşadığını rakamlarla ispatlamışlar ve bu toprakların Türkiyeden ayrılmasına karşı olduklarını belirtmişlerdi. Fakat Wilson kendi uzmanlarının görüşlerini dikkate almadı.

Paris görüşmelerinde İngilizler Batı Anadolu'nun İtalyanlar yerine Yunanlılar tarafından işgal edilmesini tercih ettiklerini açık açık belirtmişlerdi.⁽¹³³⁾ Paris Barış Konferansı; İtalyanların itirazına rağmen, Lloyd George'un planlarına alet oldu ve "Türkler tarafından girişilecek katliamlar sonunda, hristiyan halkın tamamen yok edilmesi tehlikesi ile karşı karşıya bulunulması" bahanesiyle, 14 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgali için Yunan birliklerinin gönderilmesine karar verdi.⁽¹³⁴⁾ Bu karar Türkiye ile ilgili işlerden sorumlu Amerikalı danışmanlardan habersizce alınmıştı.⁽¹³⁵⁾

Yunan çıkarması, kararlaştırılan tarihte 15 Mayıs 1919'da yapıldı. İngiltere, Fransa ve Amerikan savaş

⁽¹³¹⁾ WESTERMANN, William Linn: a.g.m, s.156

⁽¹³²⁾ TANSEL, Selahattin: a.g.e., s.162-163

⁽¹³³⁾ GÖNLÜBOL, Mehmet, C.SAR: a.g.e., s.7

⁽¹³⁴⁾ BAYTOK, Taner: a.g.e., s.26

⁽¹³⁵⁾ WESTERMANN, William Linn: a.g.m, s.159

gemileriyle korunan bir Yunan ordusu İzmir'e çıktı. Şehri ve civar bölgeleri sistematik bir şekilde işgal ettikten sonra, doğuya İç Anadolu'ya doğru ilerlemeye başladı.⁽¹³⁶⁾ Yunanlılar'ın İzmir'e ayak basar basmaz zulüm ve şiddete başvurmaları karşısında bütün dünya dehşete düşmüştü. 16 Mayıs'ta Yunan birlikleri ve İzmirde yaşayan sivil Yunanlılar tarafından yüzlerce Türk katledildi. Yunan birliklerinin ilerlediği her yerde katliamlar yapıldı. Dörtlü Konsey'in bu kararı ile 2000'den fazla masum insan kadın, erkek çocuk ölüme mahkum edilmişti.⁽¹³⁷⁾

İzmir'in işgaline karşı Türk milletinin tepkisi çok büyük olmuştur. Türk insanının içinde büyüyen öfke, memleketin her köşesinde düzenlenen miting ve protestolarla patlak vermiştir. İzmir'in işgaliyle milli mücadele hareketi büyük bir ivme kazanmış, Türk milleti batının emperyalist güçlerine karşı tüm varlığını ortaya koymuş ve istiklal mücadelesini kazanmıştır.

İzmir'in işgalinden kısa bir süre önce bir Ermeni heyeti, Ermeni devleti kurulmasını isteyen bir programla Paris'e gelmişti. Kafkasya hududundan, İskenderun Körfezini içine almak üzere Doğu Akdeniz'e kadar uzanan Doğu Türkiye'nin tamamını istiyorlardı. Ancak büyük sahada bulunan Ermeniler genel nüfusun % 30'undan fazlasını teşkil etmiyorlardı.⁽¹³⁸⁾ Paris Konferansı sırasında Osmanlı topraklarında halen yaşamakta olan Ermenilerin pek az sayıda olduğu sabit olmuştu. Ancak

⁽¹³⁶⁾ LEWIS, Bernard: (Çev. Metin KIRATLI), Modern Türkiye'nin Doğuşu, T.T.K., Ankara, 1988, s.241

⁽¹³⁷⁾ WESTERMANN, William Linn: a.g.m., s.160

⁽¹³⁸⁾ PRICE, M.Philips: (Çev. Selahattin Atalay), Türkiye Tarihi - İmparatorluktan Cumhuriyete Kadar, İstanbul, 1977, s.130

buna rağmen Lloyd George daha 23 Eylül 1922'de, basına verdiği demeçte, İstanbul'da yüzbinlerce Ermeni ve Rum bulunduğunu beyan etmişti.⁽¹³⁹⁾

Ermenilerin ortaya koydukları bu istekler kabul edilmemekle birlikte Kuzeydoğu Anadolu'da, altı vilayeti içine alan (vilayet-i Sitte) bir Ermeni devleti kurulmasını öngören bir plan hazırlandı. Ancak önemli bir sorun vardı ki bu bölgede de Ermeniler azınlık konumunda idiler.⁽¹⁴⁰⁾ Büyük güçlerin dördü de Balfour deklarasyonunu⁽¹⁴¹⁾ kabul etmişti ve hepsi de bir Ermeni devleti'nin kurulması gerektiğine inanıyordu. Üstelik hepsi de bu devletin dışarıdan gelecek büyük miktarda ekonomik, askeri ve siyasi yardıma gereksinim duyacağını kabul ediyorlardı.⁽¹⁴²⁾ Lloyd George Konferansın 21 Mayıs tarihli oturumunda, Anadolu'nun Ermeni ve Yunan işgali altındaki bölgeleri dışında kalan kısımlarının artık parçalanmamasını, ya bağımsız kalmasını ya da A.B.D. mandası altına konmasını teklif etmişti. Bu tarihten kısa bir süre sonra Osmanlı Sadrazamı Damat Ferit Paşa konferansa davet edilmiştir.⁽¹⁴³⁾

⁽¹³⁹⁾ JAECHKE, Gotthard: a.g.e., s.38, The Times 25.9.1922.

⁽¹⁴⁰⁾ PRICE, M.Philips: a.g.e., s.130

⁽¹⁴¹⁾ Balfour Deklarasyonu: 2 Kasım 1917'de İngiliz hükümeti adına, Dünya Siyonist Teşkilatının liderlerine hitaben yayınlanmıştır: "Majesteleri'nin Hükümeti, Filistin'in Yahudi halkının vatani olarak benimsenmesini hoşnutlukla karşıladığını ve bu amaç uğruna elinden gelen her türlü çabayı göstereceğini ifade eder. Şu da açıkça anlaşılmıştır ki, Filistin'de yaşayan Yahudi olmayan halkın ve diğer ülkelerde yaşayan Yahudi nüfusunun sivil ve dinsel haklarıyla siyasi statülerini haksızlığa uğratan hiçbir davranışta bulunulmayacaktır."

⁽¹⁴²⁾ HELMREICH, Paul C.: a.g.e., s.16

⁽¹⁴³⁾ GÖNLÜBOL, Mehmet, C.SAR: a.g.e., s.8

B. PARİS KONFERANSINDA KÜRDİSTAN MESELESİ

a) Şark Meselesi:

İlk defa 1815 Viyana Kongresinde politik bir terim olarak kullanılan Şark Meselesi genel olarak; 19. yy.'ın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması, ikinci yarısında ise Türklerin Avrupadaki topraklarının paylaşılması anlamında kullanılmıştı. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış siyaseti ile ilgili her olay, Şark Meselesi adı altında incelendi.

Batının konuyu mesele olarak ele alması, Türklerin Anadolu'da görünmeleriyle başlamıştır. Ancak Şark Meselesinin başlangıcı olarak, islamiyetin doğuşunu ya da Haçlı Seferlerinin başlamasını kabul eden tarihçiler de vardır.⁽¹⁴⁴⁾ Meseleye daha geniş bir çerçeveden bakıldığında ise Şark Meselesinin aslında hristiyan batının, müslüman Türkleri Anadolu'da istememesi şeklinde görülecektir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönemde Asya, Avrupa ve Afrika'da toprakları olduğu gözönünde bulundurulursa, önce Avrupa ve Afrika'daki toprakların İmparatorluktan alınması gerekliliği sözkonusudur.⁽¹⁴⁵⁾

⁽¹⁴⁴⁾ KARAL, Enver Ziya: *Osmanlı Tarihi*, C.V, Ankara, 1961, s.204

⁽¹⁴⁵⁾ EDEN, Şükrü Nuri: "Şark Meselesinin Dış Boyutu", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.4, Kayseri, 1990, s.8

19. yy. başlarında Osmanlı Devletinde çeşitli iç ve dış buhranlar yaşanmaya başlanırken Avrupada ise modern emperyalizm çağı yaşanıyordu. Bu emperyalist devletlerin arasındaki güç dengesi Osmanlı Devleti'nin mirasına göre kurulmuştu.⁽¹⁴⁶⁾ Haçlı zihniyetiyle hareket eden Avrupa'nın amacı; Türkleri Balkanlardan ve Anadolu'dan atmaktı. Bu yüzden de hristiyan toplumları isyana teşvik ederek, muhtariyet ve istiklallerini temin gereğine inanmışlardı.⁽¹⁴⁷⁾ 19. yy.'ın sonlarına gelindiğinde büyük güçler Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu topraklarına da büyük ilgi göstermeye başlamışlardı. İngiltere Mısır'da ayrıcalık elde etmiş, Fransa ile birlikte Süveyş Kanalı'nı inşa etmişti. Kanalin açılması Akdeniz'le Hint Okyanusu arasındaki toprakların stratejik önem kazanmasına yol açmıştı. Hindistan'ın güvenliği açısından bu topraklar İngilizler için çok önemliydi. Bunun yanı sıra Almanya'nın, Berlin'i İstanbul üzerinden Bağdat'a bağlayacak demiryolu inşasını finanse etme kararıyla birlikte Osmanlı Devletine yaklaşması, İngilterenin dikkatini bu noktaya çekmiştir. Mezopotamya'nın güney kesimlerinde ve İran'da petrol bulunması ise Ortadoğu'nun önemini daha da arttırmıştır.⁽¹⁴⁸⁾

Görüldüğü gibi müslüman ve Türkleri Anadolu'dan atmak Şark Meselesi'nin temel sebeplerinden biridir.⁽¹⁴⁹⁾ Bir "Balkan meselesi" bir "Ermeni meselesi", "kutsal yerler meselesi" ve sonrasında "Kürt meselesi", Şark

⁽¹⁴⁶⁾ ÇAY, A.Haluk, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Ankara, 1996, s.22

⁽¹⁴⁷⁾ EDEN, Şükrü Nuri: a.g.m., s.8

⁽¹⁴⁸⁾ KİRİŞÇİ, Kemal, G.M.WINROW: (Çev. Ahmet Fethi), *Kürt Sorunu - Kökeni ve Gelişimi*, İstanbul, 1997, s.70

⁽¹⁴⁹⁾ EDEN, Şükrü Nuri: a.g.m., s.8

Meselesi'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan ve Asya toprakları üzerindeki politik sonucudur.⁽¹⁵⁰⁾

Batılı devletlerin Ortadoğu'ya ilişkin politikalarında petrol itici bir güç olarak önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı devletinin topraklarını parçalama yönünde son dönemin en büyük malzemesi hristiyan teb'adan Ermeniler, müslüman teb'adan ise Kürtler olmuştur.⁽¹⁵¹⁾ I. Dünya Savaşı sonrasında toplanan Paris Konferansında müttefikler, Osmanlı topraklarının batı kesimini Yunanistan'a terketmekle kalmıyorlar, Kuzeyde Karadeniz kıyılarında bir Rum-Pontus, Doğu'da bir Ermeni devleti kurduruyor, Kürtlere ise otonomi tanıyorlardı.⁽¹⁵²⁾

Paris Barış Konferansında bir Ermeni devleti kurulması fikri ağırlıkla görüşülmüş, 23 Aralık 1919'dan itibaren ise Fransa ile İngiltere arasındaki görüşmelerin başlıca konumunu bir Kürdistan devleti kurulması sorunu teşkil etmiştir.

Ortadoğunun göbeğindeki Kürdistan'ın stratejik konumu, batılı devletlerin Kürdistan'ın geleceğine ilişkin politikalarını belirleyen başlıca etken olmuştur. Musul vilayetindeki petrol konusunda da batılı devletler arasında çatışmalar başgöstermiştir. Konferans delegeleri Ermeni sorununa belirgin bir dikkat gösterdi. Konferans çalışmalarının tamamlanmasından önce Başkan Wilson

⁽¹⁵⁰⁾ ÇAY, A.Haluk: a.g.e., s.14

⁽¹⁵¹⁾ EDEN, Şükrü Nuri: a.g.m., s.84

⁽¹⁵²⁾ BAYTOK, Taner: a.g.e., s.32

başında James Harboard'ın bulunduğu özel bir komisyonu Ermeni meselesini incelemek üzere bölgeye gönderdi.⁽¹⁵³⁾

Paris Barış Konferansında başlangıçta iki Ermeni delegasyonu yer alıyordu. Müttefiklerce resmen tanınan ve başında Boghos Nubar Paşa'nın bulunduğu Ermeni delegasyonu "Türk Ermenileriyle Dünya'nın çeşitli ülkelerindeki Ermeni sömürgelerini" temsil ediyordu. Avetis Aharonyan'ın liderliğindeki diğer delegasyon ise 1918 Mayıs'ında Rus İmparatorluğu'nun çökmesinin ardından ilan edilen Ermeni Cumhuriyetini temsilen bulunuyordu. Birbirlerine asla tahammülü olmayan bu iki lider, Ermeni kilisesinin müdahalesiyle tek bir grup halinde işbirliğine yönelmişti. Bu iki ana delegasyona ek olarak çeşitli uluslardan kırk kadar bağımsız Ermeni delegasyonu da çaba göstererek yoğun bir lobi faaliyeti yürütüyorlardı.

On'lar Konseyi'ne sunulan Ermeni talebi; Akdeniz, Karadeniz ve Hazar Denizi arasında uzanan dev bir Ermenistan kurulmasıydı. Ancak Ermenilerin hiçbir yerde belirgin çoğunluk oluşturmaması, büyük bir sorun teşkil ediyordu. Büyük bir devlet kurulması halinde Ermeniler mevcut nüfusun ancak % 30-35'ini oluşturabileceklerdi.⁽¹⁵⁴⁾ Ancak bu durum bilinmesine rağmen delegasyon bunun suçunu Türklere yüklüyor ve bu bölgede Ermenilere karşı Türkler tarafından bir soykırım(!) uygulandığı iddialarını gündeme getiriyordu.

⁽¹⁵³⁾ AHMED, Kemal Mazhar, a.g.e., s.24, 308; Naklen George Lenczowski, The Middle East in World Affairs, New York, 1957, s.98

⁽¹⁵⁴⁾ HELMREICH, Paul C: a.g.e., s.35

Müttefikler bir Ermeni devleti kurulması konusunda hemfikir olmakla beraber bu sorunla ilgili belirgin bir taahhütte bulunmak konusunda son derece isteksiz davranıyorlardı. Bu yüzden hemen Ermeni mandasının sorumluluğunu yüklenecek bir Amerikan taahhüdünün peşine düştüler.⁽¹⁵⁵⁾ Ancak Amerikan mandasının artık söz konusu olamayacağı anlaşıldığından itibaren, Ermeni temsilcilerinin tüm abartmalı çabalarına karşın müttefiklerde bu davadan bir an önce kurtulma havası sezilmektedir. Bir aralık manda'yı Norveç'e önermek düşüncesi üzerinde durulmuşsa da, kısa süre sonra bundan da söz edilmemeye başlandığı açıkça görülmüştür.⁽¹⁵⁶⁾ Bugün de güncelliğini koruyan Ermenistan ve Ermenilerin desteklenmesi sorununu en çok ileri götürenler ise Fransızlar olmuştur.

b) Kürdistan Meselesi:

1918 Ekiminde Osmanlı İmparatorluğu ile itilaf devletleri arasında imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşmasıyla, galip devletler kendilerine düşen bölgeleri işgal etme fırsatını yakalamış oldular. Ancak Bolşevik ihtilali nedeniyle savaştan çekilen Rusya da kurulan yeni hükümet, I. Dünya Savaşında imzalanan gizli anlaşmaları açıklayarak Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki haklarından vazgeçti. Buna rağmen itilaf devletleri kendi paylaşım

⁽¹⁵⁵⁾ HELMREICH, Paul C.: a.g.e., s. 36; Naklen İngiltere Parlamento Tartışmaları, 5. Oturum, 110: 2087-88, 11/6/18; Gidney Mandate, s.77-79

⁽¹⁵⁶⁾ OLCAY, Osman: *Sevr Andlaşmasına Doğru* (çeşitli konferans ve toplantıların tutanakları ve bunlara ilişkin belgeler), Ankara, 1981, (X-XXII)

planlarına uygun davranmakta ısrar ettiler. 1919 Barış Konferansında, Rusya'nın payına düşen alanların Ermenistan'a ve gelecekte kurulması planlanan Kürt devletine verilmesi düşüncesini desteklediler.⁽¹⁵⁷⁾

Kürdistan adlı bir devletin kurulması, Türkiye'yi bölme çabaları ve emperyalist devletlerin Ortadoğu'ya yerleşme planlarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu devletin toprak sınırları Ermenistanın'kinden bile daha belirsiz ve itilaf devletlerinin keyfince çizilecektir. Nasıl ki Ermenistan konusunda Amerikan Başkanının hakemliğine başvurulması öngörüldü ise Kürdistan konusunda da İngiltere başrolü kimseye bırakmayacaktır.⁽¹⁵⁸⁾ Mondros Ateşkes Anlaşması sonrasında, Kürt Teali Cemiyeti'nin temsilcileri bir yandan bazı elçileri ziyaret edip Kürt çıkarlarını anlatarak destek ararken, diğer yandan Paris'te 18 Ocak 1919'da toplanan Konferansta Osmanlı Devletini bilahare kendisini "Kürt Heyeti Başkanı" olarak nitelendiren Şerif Paşa temsil etmekteydi.⁽¹⁵⁹⁾ Ancak gerek Şerif Paşa gerekse de Boghos Nubar Paşa bir süre sonra İngilizler tarafından kendi topluluklarını gereğince temsil etmekten uzak bulunmuşlardır.⁽¹⁶⁰⁾ Paris Barış Konferansında 18 Ocak 1919'da başlayan görüşmeler devam ederken ağırlıklı olarak Ermeni meselesi görüşülmüştü. Ancak 23 Aralıkta üzerinde daha önceden görüşülmemiş yeni bir konu ortaya çıktı. O da Kürdistan sorunuydu. İstanbul'da kurulmuş

⁽¹⁵⁷⁾ KIRIŞÇI, Kemal, G.M.WINROW: a.g.e., s.70

⁽¹⁵⁸⁾ OLCAY, Osman: a.g.e., XXIV

⁽¹⁵⁹⁾ ÇAY, A.Haluk: a.g.e., s. 310, E.KURAN, "Türkiyede Kürt Meselesi", Türk Dünyası Araştırmaları, s.79, Ağustos 1992, s.170

⁽¹⁶⁰⁾ BAYTOK, Taner: a.g.e., s.33

Kürt Komitesi'nin yetkilileri İngiliz Yüksek Komiserliği siyasi memurlarıyla irtibat halindeydiler. Ermenilere söz verilen (Doğu illeri) topraklar üzerinde hak sahibi olduklarını söylüyor ve Kürt emellerinin ihmal edileceğinden duydukları kaygıları dile getiriyorlardı. İsteklerini ise üç temel görüşte toplamışlardı.

- 1) Kürtlere sınırları coğrafi olarak saptanmış bir ülke verilmelidir.
- 2) Müttefiklerin Arap, Ermeni, Asuri, Keldani gibi azınlıklara yaptıkları muameleden Kürtler de yararlanmalıdır.
- 3) Kürtlere "İngiliz mandası" adı altında özerklik verilmelidir.⁽¹⁶¹⁾

23 Aralık 1919 tarihinde Fransa ve İngiltere arasında başlayan görüşmelerin üçüncü toplantısında "Kürdistan ve Kafkasya" sorunları ele alındı. Fransız tarafının Kürt bölgesi üzerine verdiği özel memoranduma cevap veren Lord Curzon, Kürdistanı İngiltere ve Fransa arasında bölme fikrine karşı çıktı.⁽¹⁶²⁾

Fransız heyeti başkanı BERTHELOD'un hazırladığı nota ile Kürdistan'ın bir kısmının (güneyinin) Mezopotamya'daki İngiliz mandasına katılması, kalan kısmının da (kuzeyinin) Türk kontrolünde, Fransız-İngiliz gözetiminde bir çeşit kabile federasyonu kurulması teklif

⁽¹⁶¹⁾ KURAT, Yuluğ Tekin: *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması Tasarıları*, Ankara, 1986, s.80

⁽¹⁶²⁾ AHMED, Kemal Mazhar: a.g.e., s.314

ediliyordu.⁽¹⁶³⁾ Lord Curzon'un bu fikre karşı çıkmasının en büyük nedeni Musul dolaylarına Fransanın yaklaşma düşüncesi idi. Curzon Kuzeyde İngiliz-Fransız mandası düşünölemeyeceği gibi, Kürdistan'da itibari de olsa Türk egemenliğinin tanınmasının doğru olmayacağını ileri sürdü. Ayrıca Kürdistan'ın kontrolünün bölünmesi fikrini de beğenmediğini söyledi.⁽¹⁶⁴⁾

Curzon'un Fransız memorandumundaki hususların yerine geçmesini önerdiği noktalar şunlardı:

- 1) Güney Kürdistan'daki daha istikrarlı bölgeler dışında, bir bütün olarak Kürdistan'la bağlantılı İngiliz ya da İngiliz - Fransız mandası oluşturulmayacaktır.
- 2) Şeklen de olsa Kürdistan üzerinde Türk egemenliğine karşı çıkılacaktı.
- 3) Kürdistan sorunu Fransa ve üzerinde anlaşmaya vardığı Ermeni devletinin kurulmasından ayrı düşünölemez.
- 4) Kürtler tek bir devlet mi, yoksa birbirleriyle bağlantısız bir dizi bölge mi oluşturacaklarına karar vermede serbest bırakılacaktır.
- 5) Türkler'den gelecek saldırganlığa karşı mümkünse Kürtler'e güvenceler verilmelidir.

⁽¹⁶³⁾ BAYTOK, Taner: a.g.e., s.33

⁽¹⁶⁴⁾ KURAT, Yuluğ Tekin: a.g.e., s.81

- 6) İngilizler ve Fransızlar sınır bölgelerinde İngiltere'nin Hindistan'a karşılaştığına benzer sorunlardan kaçınmak gerektiği görüşündedir.

Fransız heyetinin başkanı, Lord Curzon'un önerilerine genelde katıldığını açıkladı, ama konuya ilişkin görüşmeleri gelecekteki bir tarihe ertelemeyi tercih etti.⁽¹⁶⁵⁾

c) Paris Konferansı'nda Kürdistan Meselesi ile İlgili Görüşler

ca) İngiltere'nin Görüşü:

Ortadoğuda İngiliz politikası bakımından Ermenistandan daha önemli bir yer tutan bölge "Kürdistan" adını verdikleri, dağ kabilelerinin yaşadığı bölgeydi.⁽¹⁶⁶⁾ 20. yy. başlarından itibaren petrolün bulunması ve mezopotamyanın taşıdığı önem sonucu Kürdistan'a yönelik İngiliz ilgisi önemli ölçüde arttı. İngilizler, Yakındoğu ve Ortadoğu'daki nüfuzlarını koruyup yaymak için Mezopotamya ile birlikte Irak Kürdistanını önemli bir üs olarak kullanmak istiyorlardı. Bu dönemde Kürdistan'a gelen ve çeşitli yerlerini dolaşan İngiliz'lerin sayısı daha da arttı. Savaşın yaklaşmasıyla birlikte bu ziyaretlerin sayısı artmış ve daha kapsamlı

⁽¹⁶⁵⁾ AHMED, Kemal Mazhar: a.g.e., s.314-315; Naklen DBFP, C.IV, s.921

⁽¹⁶⁶⁾ BAYTOK, Taner: a.g.e., s.32

bir hale gelmiştir.⁽¹⁶⁷⁾ Savaşın patlak vermesinden kısa bir süre önce Van'daki İngiliz Konsolos Yardımcısı, Bitlis yöresindeki önde gelen yöneticilerle sıkı bağlar kurmaya başladı. Aynı zamanda Diyarbakır ve Musul'daki İngiliz konsolosları, aynı emelleri besleyen Ruslar'a karşı etkin ve gayretli bir propoganda kampanyası doğrultusunda çalışmaya giriştiler. Bu tür yöntemlere ve rüşvete başvurarak birçok aşiret ileri gelenlerini baştan çıkarmayı başardılar. Bu aşiretleri 1917'de Alman ve Osmanlı yanlısı aşiretlere karşı savaşa sürdüler.⁽¹⁶⁸⁾

Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşan gizli anlaşmalar Kürtlerin yaşadığı toprakların büyük bir kısmını Fransa'ya ayırmıştı.⁽¹⁶⁹⁾ Musul'un İngiltere'ye bırakılmasıyla durum değişmiş ve İngiliz kuvvetleri savaş bitiminden bu yana bölgede işgal kuvveti olarak kalmıştı.⁽¹⁷⁰⁾ Musul vilayeti üzerindeki hak iddiaları herkes tarafından bilinen İngiltere, bütün petrol alanlarını kontrol etme ve Ortadoğudaki gerekli çıkış kapılarını tutma planı çerçevesinde bu bölgede kendine her bakımdan sağlam bir yer edinmeye çalışıyordu.⁽¹⁷¹⁾ Kürt ve Kürt İstiklali hususundaki fikirlerin doğmasında büyük payı olan İngilizler, Kürt aşiretlerini Osmanlılar aleyhinde ayaklanmaya teşvik ediyorlardı. 1918 yılında Osmanlı Ordularının zayıflamaya başlamasından sonra bu faaliyetler daha da arttı. Bu arada "British Relief

⁽¹⁶⁷⁾ AHMED, Kemal Mazhar: a.g.e., s.33-34; Naklen M.S.LAZAREW, 1890'lardan 1917'ye değin Kürdistan ve Kürt Sorunu, 1937, s.247

⁽¹⁶⁸⁾ AHMED, Kemal Mazhar: a.g.e., s.33

⁽¹⁶⁹⁾ KİRİŞÇİ, Kemal, G.M.Winrow: a.g.e., s.70

⁽¹⁷⁰⁾ HELMREICH, Paul C: a.g.e., s.155

⁽¹⁷¹⁾ AHMED, Kemal Mazhar: a.g.e., s.293; Naklen Fazıl HÜSEYİN, *Musul Sorunu Türk-İrak-İngiliz Diplomasisi ve Kamuoyu üzerine bir inceleme*, Bağdat, 1955, s.44

Fund'un müdürü Papaz Frew ile siyasi temsilcileri bir yandan kürtçülük propogandası yapıyor diğer yandan da Kürt aşiretlerine gerekli yardım ve parayı sağlıyorlardı. Özellikle Milli Aşireti onları en çok ilgilendiren aşiretti.⁽¹⁷²⁾

Bu amaç içindir ki eskiden olduğu gibi İngiliz politikacıları ve bilim adamları politik etkinlik, ticari olanak için Osmanlı İmparatorluğu'nun doğusunu adım adım geziyorlardı. Reisleri, liderleri, muhtelif nedenlerle kendilerine bağlamaya çalışıp, etkinliklerini arttırıyorlar ya da yeni ihtilaflar çıkarmak için onları maşa olarak kullanıyorlardı. Ünlü "böl ve yönet" politikasını daima ön planda tutuyorlardı.⁽¹⁷³⁾ I. Dünya Savaşından kısa bir süre önce, ünlü İngiliz Diplomatı Lord Curzon, Lordlar Kamarasında yaptığı konuşmada; İngiliz çıkarlarının ne Basra Körfeziyle ne de Basra-Bağdat arasındaki bölgeyle sınırlı olmadığını, Bağdat'ın çok daha yukarılarına uzanmakta olduğunu ifade ederek İngiliz politikasının hedefini belirtiyordu. Aslında bu açıklama bir üst düzey İngiliz yetkilisinin, Musul vilayetine ilişkin İngiliz tasarılarının, uzun vadeli planlarının bir parçası olduğunun ilk açık ve dolaysız itirafı sayılabilirdi.⁽¹⁷⁴⁾

İngilizler, Kürtlerin asıl isteğinin bütün bölgede bir İngiliz hamiliği olduğunu söylüyor ve İngiliz

⁽¹⁷²⁾ TANSEL, Selahattin: a.g.e., s.128; Harp Vesikaları Dergisi: S.6, Belge: 130

⁽¹⁷³⁾ HALFİN, 19. yy.'da Kürdistan Üzerine Mücadele, Ankara, 1976, s.128

⁽¹⁷⁴⁾ AHMED, Kemal Mazhar: a.g.e., s.34; Aktaran P.W. IRELAND, Iraq: A Study in Political Development, Londra, 1937, s.48-49

siyasi subaylarının danışmanlığındaki Kürt amirler idaresinde, özerk Kürt devletlerinin çevrelediği bir Arap-Musul eyaleti kurulmasına yönelik deneme planı hazırlıyorlar, Fransızlar ise bundan hiç de hoşnut gözüküyorlardı.⁽¹⁷⁵⁾ Bağdat'ın kuzeyinde ve Suriye'de İngiliz işgal kuvvetlerinin çok yakınında bulunan bu stratejik bölgedeki kabileleri bir devlet yönetimi altında toplamak ve kendilerine şükran borçlu kılmakla İngilizler ilerisi için büyük emeller besledikleri Irak petrol bölgesini emin bir bekçiye emanet edeceklerini ümit ediyorlardı. Bu maksatla Edward Noel adındaki bir binbaşığı 1919 yazında bölge halkını ayaklandırmak üzere Güneydoğu Anadolu'ya gönderdiler.⁽¹⁷⁶⁾

İngiltere'nin Kürtlerle ilgili tutumu başlangıçta Kürt bağımsızlığına romantik bağımsızlığı ile "Kürdistan'ın Lawrence"ı ünvanını alan Noel'in kişisel insiyatiflerinin ürünü gibi görünse de İngiltere kısa süre içinde Türkiye ile ilişkilerinden, bölgenin Jeopolitiğinden ve Irak'taki yerel İngiliz yönetimi ile Londra hükümeti arasındaki rekabetten etkilenen bir politika izleyecekti.⁽¹⁷⁷⁾ İstanbul'daki bir İngiliz siyasi danışman tarafından "fanatik ve tepeden tırnağa Kürt olarak nitelenen Noel görevi büyük bir heyecanla kabul etmişti. Kürdistan üzerine gözlemleri kendi hakkındaki ön yargıyı da haklı çıkarıyordu.⁽¹⁷⁸⁾ 21 Temmuz

⁽¹⁷⁵⁾ HELMREICH, Paul C: a.g.e., s.155

⁽¹⁷⁶⁾ BAYTOK, Taner: a.g.e., s.32

⁽¹⁷⁷⁾ KİRİŞÇİ, Kemal, G.M.WINROW: A.g.e., s.71; Naklen Uğur MUMCU, *Kürt-İslam Ayaklanması 1919-1925*, İstanbul, 1992, s.18; OLSON, R.The Emergence of Kurdish Nationalism 1880-1925, Austin, 1991, s.52

⁽¹⁷⁸⁾ HELMREICH, Paul C: a.g.e., s.155; Br.Doc. 4:693-95 Hohlerden Tilly'e, 7/21/19.

1919'da Mr. Hohler'den Sir E-Tilley'e gönderilen bir telgrafta; Bağdat'a gelen Noel'in Kürtlerin peygamberi olmak istediği vurgulanıyor, Mezopotamya İngiltere'nin olacağına göre, Noel'e bir Kürt devleti kurdurtarak Kuzey dağlarının güvence altına alınabileceği ifade ediliyordu. Ancak yine de Kürtlere tam olarak güvenilmeyeceği belirtiliyor ve majestelerinin hükümetinin amacı Türkleri azami derecede zayıflatmak olduğuna göre, Kürtleri bu açıdan harekete geçirmenin iyi bir plan olduğu vurgulanıyordu.⁽¹⁷⁹⁾

27 Ağustos 1919 tarihli Mr.Hohler'den Mr.C.Kerr'e gönderilen telgraf İngilizlerin Kürt sorununa bakışlarını ve asıl amaçlarını açıkça ortaya koymaktadır. Mr.Hohler; "Kürtlerin ve Ermenilerin durumu beni hiç ilgilendirmez. Kürt sorununa verdiğimiz önem Mezopotamya bakımındandır." diyerek, Noel'i fanatik olarak nitelendirmiş ve Ermenistan ve Kürdistan'ın sınırlarının kesin olmadığı konusunda hemfikir olduğunu dile getirmiştir.⁽¹⁸⁰⁾

Güneydoğu Anadolu'da çalışmalarını sürdüren E.W.C. Noel "Büyük Ermenistan" projesinden vazgeçilerek, sınırları ileri tarihte belirlenecek Ermenistan ve Onun yanıbaşında bir Kürdistan oluşturulmasının yerinde olacağını belirtmişti. Ancak Noel'in yaptığı bu kapsamlı gezi ve incelemeler sonucunda vardığı karar, aynı dönemde Mustafa Kemal'in Anadolu'da yürüttüğü Milli Mücadele hareketinin birleştirici yönü gözönünde tutularak Doğu

⁽¹⁷⁹⁾ ULUBELEN, Erol: *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul, 1982, S.No: 693, Belge: 464, s.194

⁽¹⁸⁰⁾ ULUBELEN, Erol: a.g.e., SN: 742, s.196

Anadolu'da Türk hakimiyetine el uzatılamayacağı şeklindedir.⁽¹⁸¹⁾

Nitekim 28 Kasım 1919 tarihli bir telgrafta (Mr.Kidston'dan Sir E.Crowe'a) "Kürtlere her ne kadar inanmazsak da onları kullanmamız çıkarımız gereğidir" denilmekte ve Doğu illerinde Türklerle harp etmeden o bölgeleri Ermenistan ve Kürdistan diye bölmenin çok güç olacağı vurgulanmaktadır.⁽¹⁸²⁾ Noel'in bütün çabalarına rağmen bölge halkı İngilizlerin oyununa alet olmamış mevki peşinde koşan birkaç Şeyhin bilinçsiz davranışlarından öteye gidememiştir.⁽¹⁸³⁾

Sonuç olarak İngilizlerin bütün gayretlerine rağmen 1920'lerde Ermenilerle uzlaşma mümkün olmamış ve "Büyük Kürdistan" projesinden vazgeçilmiştir.

cb) Fransanın Görüşü:

İngiltere ve Fransa açısından Kürt sorununun ayrı cepheleri vardır. Ancak her ikisi de sonuç bakımından aynı noktada birleşmişlerdir.⁽¹⁸⁴⁾ İngiltere'nin ilgisiyle karşılaştırıldığında Fransızların Kürtlerle ilişkisi çok sınırlı kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmaya yönelik gizli anlaşmalara göre; Anadolu'da ve Musul bölgelerinde Kürtlerin yaşadığı alanlar Fransa'ya verilmişti. Bu nedenle Kürt ileri gelenlerinin birçoğu, Fransızlara yaklaşmaya teşvik edilmiştir ki bunlardan

⁽¹⁸¹⁾ EDEN, Şükrü Nuri: a.g.m., s.12

⁽¹⁸²⁾ ULUBELEN, Erol: a.g.e., SN:907, Belge No:607, s.206

⁽¹⁸³⁾ BAYTOK, Taner: a.g.e., s.33

⁽¹⁸⁴⁾ YILDIZ, Hasan: *Fransız Belgeleriyle, Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan*, İstanbul, 1991, s.38

birisi de Kürtlerin temsilcisi sıfatını kullanarak Paris'e giden Şerif Paşa'dır.

Başlangıçta Fransızlar bölgedeki çıkarlarına ters düştüğü için Kürt özerkliği düşencesine çok sıcak bakmadılar. Fransızlar Kürtlerden çok hepsi de hristiyan olan Ermeni, Süryani ve Nasturilerin kaderleriyle ilgilendiler.⁽¹⁸⁵⁾

İngiltere'nin sorunla daha fazla ilgilenmesinin nedeni manda yönetimi altında tuttukları toprakların karakterinden ileri gelmektedir. Suriye topraklarında fazla bir Kürt nüfusu olmamasına rağmen, Irak topraklarında kalan parçada yoğun ve mücadelecı bir kitle vardı. Fransızlar açısından; Kürtler fazla sorun teşkil etmemekte ve kıpırdamamaları için de bazı ayrıcalıklar tanımaktadırlar. Ancak bu durumun ne Türkiye'yi ne de Suriye manda yönetimini tehdit etmemesine dikkat etmekteydiler.⁽¹⁸⁶⁾

İngiliz egemenliğinde otonom bir Kürt bölgesi kurma girişiminden ilk rahatsız olanlar Fransızlar olmuştur.

Fransızlar 1919 yazı başlarında Anadolu'daki direniş hareketine yakınlaşmıştı. Her iki tarafta Kürt devletinin kurulmasına karşı olduğunu açıkladı. Ekim 1921'de Ankara hükümeti ile Fransa arasında imzalanan Ankara Anlaşması; Fransız birliklerinin Kilikyadan çekilmesine ve Suriye'deki Fransız mandası ile Ankara

⁽¹⁸⁵⁾ KİRİŞÇİ, Kemal: G.M.Winrow: a.g.e., s.76

⁽¹⁸⁶⁾ YILDIZ, Hasan: a.g.e., s.38

hükümetinin kontrolü altında yeni bir sınırın kabul edilmesine yol açtı. Kürtlere verilen her İngiliz desteği Fransa tarafından, Türkiye'yi zayıflatma çabası olarak görüldü. Bu yüzden Fransa, daha sonra Musul'un Irak üzerindeki İngiliz mandasına verilmesine karşı çıkmıştır.

Fransızların Türkiye'yi desteklemelerindeki en büyük amaç Suriye'deki çıkarlarını korumak ve Ortadoğuda İngiliz üstünlüğünü önlemektir.⁽¹⁸⁷⁾ Bu durum ileride savaş istemeyen bir Fransa ve İtalya'yı yanında gören Türkiye'nin, Lozan'dan Kürt sonunundan kurtularak çıkmasını sağlayacaktı.⁽¹⁸⁸⁾

cc) A.B.D.'nin Görüşü:

Doğu'ya göz dikmiş devletler, amaçlarının gerçekleşmesi için her bahaneyi değerlendirdikleri gibi dini duygularıda istismar etmekten ve amaçlarına uygun bir şekilde kullanmaktan kaçınmamışlardı. Bu amaçla gerek A.B.D. gerekse de diğer devletler yürüttükleri misyonerlik faaliyetlerinden büyük faydalar sağlamışlardı.⁽¹⁸⁹⁾

Amerikan gezici vaaz ve hayır kurumlarının Ortadoğu'da çalışmalarına koyulması 1820'lere değin iner. Ancak Avrupa ülkelerinin gösterdiği sert muhalefet A.B.D. hazinesinden yardım gören bu kurumların yavaş ilerlemesine yol açmıştır. Ancak 19. yy.'ın ikinci yarısı ile birlikte çalışmalarını genişleterek Osmanlı

⁽¹⁸⁷⁾ KIRIŞÇI, Kemal, G.M.WINROW: a.g.e., s.77

⁽¹⁸⁸⁾ YILDIZ, Hasan: a.g.e., s.38

⁽¹⁸⁹⁾ HALFİN: a.g.e., s.128

İmparatorluğu'nun her yanında dal budak sardılar.⁽¹⁹⁰⁾ Amerikadaki İncil cemiyetinin varlığı ve 1850'li yıllarda ilk Kürtçe İncil'in bastırıldığı bilinmektedir. Ortadoğudaki hareketlere müdahale ise daha çok misyonerler vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. A.B.D.'nin bu politikası "American Board" müessesesi tarafından desteklenmiştir.⁽¹⁹¹⁾

Misyoner kuruluşları çabalarını özellikle dinsel azınlıklar üzerine yoğunlaştırdılar. Anadolu'nun göbeğindeki Sivas gibi küçük bir kasabada bile 25 okul açılmıştır. Amerikalıların bu alandaki başarısı protestan inancının Ermeniler ve Asuriler arasında yayılmasının hızıyla ölçülebilir. Misyonerlerin gelişinden birkaç yıl sonra yeni mezhebe katılan Ermenilerin sayısı 100.000'i geçmiş, Asurilerin bir bölümü de protestanlığı benimsemiştir.

Ortadoğu ülkelerine ilişkin geniş bilgilerinden dolayı bu misyonerler, Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili sorunların tartışıldığı zamanlarda gayri resmi danışman görevini yerine getiriyorlardı. Bu durum Paris Konferansında açıkça görülmüştür. Amerikalılar savaş yıllarında Osmanlı İmparatorluğuna karşı akıllıca bir politika benimsediler. Savaşın patlak vermesinin ardından A.B.D. Dışişleri Bakanlığı Osmanlı topraklarında görevli Amerikalı diplomatlara iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirme yönünde talimatlar vermişti.⁽¹⁹²⁾ Müttefik

⁽¹⁹⁰⁾ AHMED, Kemal Mazhar: a.g.e., s.54; Naklen MORTEN, N., Middle East, New York, 1943, s.213-214

⁽¹⁹¹⁾ EDEN, Şükrü Nuri: a.g.m., s.14

⁽¹⁹²⁾ AHMED, Kemal Mazhar: a.g.e., s.54

kuvvetlerin aksine A.B.D. Osmanlı Devletine savaş açmamıştır. Savaşın ilan edilmesi halinde Türkiye'de bulunan pek çok Amerikan eğitim kurumu kapanacak ve mallarına el konulacaktı. Üstelik Amerika'nın Suriyeliler'e ve Ermenilere yaptığı ayda 1 milyon dolara yaklaşan yardım da, Türkiye'deki misyoner kaynaklar vasıtasıyla ulaştırıldığı için kesilmek zorunda kalacaktı.⁽¹⁹³⁾

I. Dünya Savaşından sonra bazı Amerikalılar'ın Doğu Anadolu'daki girişiminden birisi de Dr.Usher'in tasarısını gündeme getirmektir. Amerikalı bir misyoner olan Dr.Usher Van, Erzurum, Bitlis vilayetlerini içine alacak bir bölgede, Osmanlı Hükümeti'nin seçeceği Vali yönetiminde bir tür yerel özerk yönetim kurulmasını düşünüyordu. Ermeni, Türkçe ve Kürtçe'nin yerel dil olmasını, mahkemelerin Türkçe yapılmasını fakat isteyen zanlının kendi diliyle yargılanmasını ve mahkeme kararının üç lisanda yazılmasını öneriyordu. Bir çeşit sınırlı özerklik getiren bu tasarı Paris'deki Barış Konferansı tarafından da sıcak karşılanmadı. Ermeni ve Kürtler de teklife ilgi duymadılar.⁽¹⁹⁴⁾

A.B.D.'nin 28. Başkanı Thomas Woodward Wilson tarafından 8 Ocak 1918'de Amerikan kongresinde açıklanan Wilson prensiplerinin Türklerle ilgili olan 12. maddesindeki "Osmanlı İmparatorluğunda Türklere emin bir egemenlik hakkı tanımak lazım gelir. Bununla beraber Türklerin hakimiyeti altında bulunan diğer milletler

⁽¹⁹³⁾ HELMREICH, Paul C: a.g.e., s.14

⁽¹⁹⁴⁾ KUTLAY, Naci: *İttihad Terakki ve Kürtler*, İstanbul, 1991, s.127

mensuplarına da -özellikle Ermeniler kastedilmektedir-serbest bir gelişme imkanı verilmelidir" denilmektedir.

İnsan haklarını teslim etmek, dünya barışını gerçekleştirmek ve self determinasyonu sağlamak ideallerini savunan ve dünya barış güvercini halinde sembolleştirilen Wilson Türklere yönelik ikiyüzlü tutumuyla kendi prensipleriyle çelişkiye düşmüştür.⁽¹⁹⁵⁾ 1918-1919 kışında A.B.D. kamuoyunun Türkiye'ye yönelik tavrı ağırlıklı olarak dinsel nedenlerden kaynaklanan yoğun bir düşmanlıktı. Amerikan Barış Delegasyonu'nun tutumunda görüldüğü gibi, en belirgin ifadesini A.B.D.'nin eski Türkiye Sefiri Henry Morgenthau'nun sözlerinde bulmuştu. "Cinayet, Kuran tarafından Muhammed dininin bir parçası olarak kabul edildiği sürece, Müslümanlar'ın Hristiyanları ya da Yahudileri idare etmesine izin verilmemelidir."⁽¹⁹⁶⁾

A.B.D. delegasyonu ve Wilson ağırlıklı olarak Yunanlılar ve özellikle Ermenilerin hamiliğini yapmışlar "Kürtçülük" meselesiyle fazla ilgilenmemişlerdir. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden Venizelos ve Zaharof kadar Lloyd George, George Clémenceau ve Wilson da sorumludur. Venizelos açıkça bütün istek ve davranışlarında Wilson prensiplerinden ilham aldığını söylüyordu. Başta Wilson'un kendisi olmak üzere müttefik liderleri, asılsız soykırım söylentileri uydurarak Milli Mücadele hareketini sindirmeye çalışmışlardır. Türk Milli uyanışını -yeni bir Ermeni katliamı başlıyor- şeklinde

⁽¹⁹⁵⁾ TEVETOĞLU, Fethi: *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, TTK, Ankara, 1988, s.167

⁽¹⁹⁶⁾ HELMREICH, Paul C: a.g.e., s.15

Fransız kamuoyuna tanıtan Ermeni propogandası, Yunan propogandasının da desteğini görmüştür.⁽¹⁹⁷⁾

Görüldüğü gibi tüm dünya olaylarıyla çıkarları doğrultusunda ilgilenmeyi prensip edinen A.B.D.'nin I.Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında doğuyla ilgisi daha çok yoğun bir şekilde yürütülen misyonerlik hareketleri çerçevesinde kalmıştır. Wilson Yunanlılar ve Ermenilere özel bir ilgi göstermiştir. Ancak A.B.D.'nin Ortadoğu olaylarındaki esas etkinliği II. Dünya Savaşı sonrasında artacaktır.

cd) Diğer Devletlerin Görüşü:

İsteklerini Londra Anlaşmasıyla, Saint Jean de Maurienne Anlaşması'na dayandıran İtalyanlar, herşeyden önce Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasının ardından "Akdeniz dengesi"nin korunmasını istiyorlardı. Yani İtalya'nın bir Akdeniz ülkesi ve sömürgeci güç olarak kalmanın dışında başka haklar ve ayrıcalıklar edinmekle özel olarak ilgilendiği söylenemezdi. Müttefik Devletler Anadolu topraklarında güçlü bir İtalya görmektense, istedikleri gibi kullanabilecekleri Yunanistan'ı desteklemeyi tercih etmişlerdi. Gerek İngiltere gerekse de Fransa geleceğe dair planlarında İtalya'ya fazla önem vermiyordu. İtalya'nın sunduğu hizmetlere karşılık olarak verilmiş bir takım sözler tutulmak zorundaydı. Ancak, bunların dışında galip güçlerin İtalya'yı sağlam bir müttefik olarak yanlarında tutmak gibi bir eğilimleri yoktu.⁽¹⁹⁸⁾

⁽¹⁹⁷⁾ TEVETOĞLU, Fethi: a.g.e., s.168

⁽¹⁹⁸⁾ HELMREICH, Paul C: a.g.e., s.13

İngiliz ve Fransızlar gibi Ruslar da bir süre Kürdistan'a özellikle de kendi güney sınırlarına yakın bölgelere göz dikmişlerdi. Çarlık Rusyası'nın Kürdistan'a yönelik sızması ve ilgisi; I. Dünya Savaşından çok daha öncelerine dayanır. Kafkaslara ve sıcak deniz bölgelerine yönelik özlemlerine ve daha sonraları Ortadoğu'ya yönelik ihtiraslarına kadar uzanır. Bu bölge üzerindeki ilk müdahale çok sayıda Rus gezgininin araştırma gezileriyle başlamıştır.⁽¹⁹⁹⁾ Rusya bu bölgede ilmi faaliyetlerin yanı sıra bölge halkını, Osmanlı Devletine karşı kışkırtıcı faaliyetlerde bulundu. Bu amaçla bölgeye gönderilenler arasında Diyarbekir Konsolosu Yakimaniski, Tebriz Konsolosu Bonafiyd, 1853'deki Türk-Rus savaşı sırasında Binbaşı Malakof ile General Babatov, 1856'da Erzurum Konsolosu Alexandre Jaba sayılabilir.

Doğu Anadolu'da süregelen İngiliz-Rus çekişmesi sırasında, Rusya tarafından bölgeye yapılan müdahaleler devam etmiştir. Kırım Savaşı sırasında Hakkari bölgesinde Bedirhanoğullarından Şir Yezdani isyanı, 1877-78 yılında aşiretin tekrar isyan etmesi, 1880'de Şeyh Ubeydullah, 1906'dan sonra Barzan aşiretiyle temas kurularak 1908'de Barzan Şeyhi Abdüsselim olayı, 1913'de Bitlis olayları Rusyanın teşvikiyle çıkarılmıştır.⁽²⁰⁰⁾

Osmanlı-İran yönetimine başkaldıran Kürtlerin büyük bir kısmı siyasi hedeflerine Ruslar yardımıyla ulaşabileceklerini hayal etmeye ve bazı Kürt liderleri

⁽¹⁹⁹⁾ AHMED, Kemal Mazhar: a.g.e., s.34

⁽²⁰⁰⁾ ÖGEL, B., H.D. YILDIZ, F.KIRZIOĞLU, M.ERÖZ, B.KODAMAN, A.ÇAY: *Türk Milli Bütünlüğü İçinde Doğu Anadolu*, Ankara, 1986, s.163

Rus denetiminde bile olsa Özerk Kürdistan oluşturulması isteklerini dile getirmeye başladılar. Ancak büyük devletlerin çoğu gibi Kürdistan topraklarına ve zenginliklerine göz dikmesine rağmen Rusya, bu konuda net bir politika oluşturmamıştır. Urmiyedeki Rus konsolosu gizli bir belgede Ruslar'ın Kürt sorununa ve Kürdistan'ın geleceğine herşeyden önce bağımsız bir Ermenistan Devleti kurma perspektifiyle baktığını itiraf etmektedir. Bu tavır sınırlarda yaşayan Kürtlerin bile zamanla Ruslardan uzaklaşmasına neden olmuştur.

Rusya Kürtlere ve Ermenilere karşı farklı iki politika izledi. Herhangi önemli bir noktada hiçbir zaman Kürtler'e tam destek vermediği halde Ermeniler'e destek çıkmış ve gerektiğinde silah sağlamıştır. Ruslar'ın bu tutumu Ermenilerin Kürtler'e karşı daha sert davranmalarına neden olmuş ve I. Dünya Savaşı sırasında her iki taraf arasında sık sık ihtilaflar yaşanmıştır.⁽²⁰¹⁾ Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmaya yönelik gizli antlaşmalara göre Rusya, Doğu Anadolu'da önemli çıkarlar elde ediyordu. Ancak Rusya'nın I. Dünya Savaşı'ndan çekilmesi ve Brest-Litowsk anlaşmasının imzalanmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya'daki akserî genişlemesi, Kuzey İran'daki Kürtlerin yanısıra Kafkasya'daki Kürtleri de Osmanlı İmparatorluğu'nun denetimi altına soktu. Ancak Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İngiltere, Osmanlıları bu bölgeyi boşaltmaya zorladı.⁽²⁰²⁾

⁽²⁰¹⁾ AHMED, Kemal Mazhar: a.g.e., s.51-52, Naklen LAZAREV: 1890'lardan 1917'ye Değın Kürdistan ve Kürt Sorunu, Moskova, 1937, s.301

⁽²⁰²⁾ KİRİŞÇİ, Kemal, G.M. WİNROW: a.g.e., s.77

Paris Barış Konferansı çalışmalarına devam ederken General Wrangel hükümeti konferansa gönderdiği bir muhtıradaki Türkiye ile ilgili Rus isteklerini belirtiyordu. Rusya için en önemli konu İstanbul'un ve Boğazlar'ın geleceği meselesi olmuştur. Rusya'nın ihracatının % 40'ının ve deniz ihracatının % 54'ünün bu yoldan yapıldığı göz önünde tutulduğunda ekonomik açıdan, memleket savunması bakımından düşünüldüğünde ise, güvenlik açısından, büyük önem taşımaktaydı. Wrangel hükümeti Paris Konferansından Boğazların Savaşta ve Barışta Rus ticaret gemilerine açık bulundurulmasını istemiştir. Ayrıca Doğu Meselesi'nin hallinin Rusya için önemi belirtilmiş ancak daha çok Ermeni çıkarları ve Ermenistan'ın bir an önce bağımsız bir devlet haline getirilmeye çalışılması üzerinde durulmuştur.⁽²⁰³⁾

1920 yılına gelindiğinde ise Ankara hükümeti ile yeni Sovyet devleti arasında iyi ilişkiler kurulmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Sovyetler, özellikle İngiltere'nin Sovyet Rusya'yı zayıflatmak ve Kafkasya'da küçük tampon devletler kurmak amacıyla askeri operasyonlara giriştiği bir sırada, stratejik bakımdan önemli olan Boğazları İngiltere'nin yerine Ankara hükümetini desteklemekle, itilaf devletlerine karşı önemli bir müttefik bulacağını farkındaydı. 1921'de Moskova ile Ankara arasında imzalanan anlaşma ile her iki tarafta Batılı "emperyalist"lere karşı mücadelede işbirliği yapma gereğini kabul ediyordu.

⁽²⁰³⁾ KIRIŞCI, Kemal, G.M. WINROW: a.g.e., s.77

Sovyet Rusya ile Ankara hükümetinin kontrol ettiği topraklar arasındaki sınır, Kars ve Ardahan, Ankara hükümetine kalacak şekilde biçimlendi. Bazı Kürt toplulukları sınırın Sovyet kısmında kalmış oluyor ve bu anlaşmayla Büyük Ermenistan'ın kurulması son derece de zorlaşıyordu.⁽²⁰⁴⁾

ce) Osmanlı Delegasyonunun Görüşü:

18 Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı öneminden dolayı Almanya ile yapılacak barış anlaşmasını ön plana almıştı.⁽²⁰⁵⁾ Ancak Osmanlı toprakları üzerinde iddia sahibi olan uluslar, isteklerinin kabulü için yoğun bir faaliyete geçtiler. Bunun üzerine hükümet resmi görüşleri Fransızca duyurabilmek için "Entente" adlı gazeteyi kurduğu gibi Barış Konferansına murahhas gönderebilmek için faaliyete geçti. Ancak bu istek başlangıçta pek de olumlu karşılanmadı.

Damat Ferit Paşa, Fransa Başbakanı Clémenceau'ya Paris Konferansına katılabilmek için başvurmuş, birkaç gün sonrada İngilizlere de aynı müracaatı yapmıştı. Almanya ile Avusturya Paris'e murahhas üye gönderdiğine göre Osmanlılara da aynı hakkın verilmesi gerektiğini savunmuştu. Sadrazam bundan sonra, Konferansta Türkiye'nin manda altına gireceği kararlaştırılacak olursa; Fransızların soysuzluğu, A.B.D.'nin deneysizliği dolayısıyla Padişah'tan en son köylüye kadar bütün

⁽²⁰⁴⁾ KIRIŞCI, Kemal, G.M. WINROW: A.g.e., s.78; S.SONYEL, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, T.T.K., Ankara, 1973, s.84

⁽²⁰⁵⁾ ÖZTOPRAK, İzzet: *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Ankara, 1981, s.50

Türkiye'nin İngiliz mandasını istediğini söyleyeceğini açıkladı. Calthorpe bunu olumlu karşıladı ise de İngiliz yetkililer karşı çıkmışlardı. Calthorpe'un Fransızlarla yapılan temaslardan haberli olduğunu gösteren bir işaret yoktur. Ancak yine de Tefvik Paşa'ya göre Damat Ferit "göze çarpacak derecede Fransız siyasetini benimsemiş görünmektedir."⁽²⁰⁶⁾ Nitekim 30 Mayıs 1919'da Paris Barış Konferansı'nda Yüksek Konsey Damat Ferit Paşa'nın, bir Türk delegasyonu'nun barış konferansı tarafından dinlenilmesi için gönderdiği yazıyı müzakere etti ve bir Osmanlı heyetinin dinlenmesine karar verdi.⁽²⁰⁷⁾ Bununla birlikte başlıca itiraz Osmanlı heyetinin İzmir'in işgali ile ilgili sorunu ortaya atacağı gerekçesiyle Wilson'dan geldi. Clémenceau, Lloyd George ve Orlando bunun pek sakıncası olmadığını savundular.⁽²⁰⁸⁾

Konferansa katılma izninin neden verildiği hakkında kesin bir hüküm verilememekle beraber, işgaller dolayısıyla Türk halkında meydana gelen büyük heyecanın, mitinglerin ve direnişin etkili olduğu bir gerçektir. Ayrıca Yunanlıların Türklere karşı olan kötü davranışlarının İngiliz ve Fransız gazetelerinde yeralması ve Türkiye hehine yazılar yazılması, Hint müslümanlarının Türkler lehine giriştikleri teşebbüslerinde tesirli olduğu söylenebilir. Sebep her ne olursa olsun İstanbul'da Fransız yüksek komiseri olarak bulunan Defrance 1 Haziran 1919'da Bâb-ı Ali'ye gelerek Sadrazamı ziyaret etmiş ve resmen Osmanlıları barış konferansına

⁽²⁰⁶⁾ AKŞİN, Sina: *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, s.239; Naklen E.Peach, *Les Allie's et la Turquie*, s.64; L.Ewans, *United State Policy and Partition of Turkey*, s.79

⁽²⁰⁷⁾ TANSEL, Selâhattin: a.g.e., s.257

⁽²⁰⁸⁾ AKŞİN, Sina: a.g.e., s.239

davet etmiştir.⁽²⁰⁹⁾ Sadrazam Damat Ferit Paşa, bu daveti kendi hükümetinin bir başarısı olarak göstermiştir.⁽²¹⁰⁾

Damat Ferit Paşa başkanlığındaki heyet 12 Haziran 1919'da Paris'e geldi. 17 Haziran 1919'da bir Türk delegasyonu'nun On'lar konseyine katılmasına izin verildi.⁽²¹¹⁾ Delegasyon başkanı olan Ferit Paşa 23 Haziran 1919 tarihinde İmparatorluğun teşkilatlanmasıyla ilgili muhtırayı barış konferansına göndermişti.

Bu muhtırada özetle şöyle denilmektedir: "Türkiye talihsizlik eseri milletin isteği dışında müttefiklere karşı amansız bir savaşa sürüklenmiştir. Hristiyanların olduğu kadar müslümanların yokolusuna da neden olan hatalar üzerinde yeniden durmak lüzumsuzdur. Türkler onurlu bir geçmişe sahiptirler. Kurdukları politik teşkilat ile çeşitli ırk ve dine sahip farklı kıtalarda yaşayan yüz milyonlarca vatandaşın barış içinde olmasını sağlamışlardır. Dini bağımsızlıklarına saygı duymuşlardır." Geçmiş durum bu minvalde belirtildikten sonra Osmanlı istekleri üzerinde durulmuştur.⁽²¹²⁾ Osmanlı istekleri özet olarak aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır:

- a) Savaştan önceki Osmanlı toprak statüsünün muhafazası,
- b) Ege adalarının, Yunanistan ve İtalya tarafından Osmanlı Devletine bırakılması,

⁽²⁰⁹⁾ TANSEL, Selâhattin: a.g.e., s.257, GÖKBİLGİN, Tayyip: *Milli Mücadele Başlarken*, C.I, s.120

⁽²¹⁰⁾ ÖZTOPRAK, İzzet: a.g.e., s.50

⁽²¹¹⁾ HELMREICH, Paul C.: a.g.e., s.80

⁽²¹²⁾ BAYTOK, Taner: a.g.e., s.11-12

- c) Balkan Harpleri neticesinde Bulgar ve Yunanlılara geçmiş olan Batı Trakya'nın Osmanlı Devletine geri verilmesi,
- d) Doğu Anadolu'da bir Ermenistan'ın kurulması müzakerelerinin başlanabileceği,
- e) Osmanlılara bağlı kalmak koşuluyla, Araplara muhtariyet verilebileceği,⁽²¹³⁾

Bu muhtıra ile Anadolu'nun doğusunda bir Ermeni devleti kurulması fikrine Damat Ferit Paşa esas itibarıyla muhalefet etmemiş buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı Arap ülkelerinin, özellikle kutsal şehirlerin bulunduğu Hicaz'ın, muhtar bir vilayet şeklinde Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde kalmasına sağlamaya çalışmıştır. Bu davranış o sırada Anadolu'da başlayan milliyetçi hareket ile tam bir çelişki halindedir.⁽²¹⁴⁾

Barış Konferansı Bab-ı Ali'nin muhtırasını ciddiyyetten uzak bulmuştur.⁽²¹⁵⁾ Lloyd George Türk delegasyonu ve muhtırası için "iyi espiri" ifadesini kullanıyor ve gösterinin Türklerin siyasi kabiliyetsizliğinin en iyi kanıtı olduğu yorumunu yapıyordu.

Türk halkının sorumluluk dışı tutulması yaklaşımını reddeden Konsey, yaptığı yazılı açıklamada "Bir ulus kendisini idare eden hükümetle değerlendirildi-

⁽²¹³⁾ TANSEL, Selâhattin: a.g.e., s.260

⁽²¹⁴⁾ GÖNLÜBOL, Mehmet, C.SAR: a.g.e., s.8

⁽²¹⁵⁾ BAYTOK, Taner: a.g.e., s.15

rilmelidir" deniliyordu.⁽²¹⁶⁾ Damat Ferit'e ve heyetine teşekkür ediliyor milletlerarası konulara değinilmiş olduğundan bunun zaman alacağından bahisle Paris'de kalmalarına gerek olmadığı ve memleketlerine dönmelerinin daha uygun olacağı bildiriliyordu.⁽²¹⁷⁾ 12 Haziran 1919'da Paris'e gelen heyet 4 Temmuz 1919'da geri döndü. Damat Ferit'in konferans sırasındaki tutumu ve sunduğu muhtıra ile ilgili dış basında çıkan yazılar hiç de olumlu değildi. 3 Temmuz tarihli Le Temps gazetesi, Osmanlı Heyetinin Fransa'da kaldığı sürece, Doğu sorununu çözmek konusunda bir adım atmadığı gibi meseleyi daha da karışık bir hale getirdiğini öne sürüyordu. Damat Ferit'in başarısızlığının en büyük sebebi olarak da konferans karşısında izlediği tutum gösteriliyordu.⁽²¹⁸⁾

Osmanlı heyetinin Konferansa sunduğu muhtırada, İmparatorluğun parçalanmasının ve mandalara ayrılışının halk tarafından hiç bir surette kabul edilmediği de belirtilmiştir. Osmanlı heyetinin Konferansa katıldığı tarihlerde gündemi meşgul eden en önemli konu Ermenistan meselesidir. Kürdistan meselesi ise 23 Aralık 1919'dan sonra yoğun olarak gündeme gelmiştir. Bu sırada kendi insiyatifiyle Kürt temsilciliği görevini üstlenmiş olan Şerif Paşa'nın faaliyetleri Bab-ı âli tarafından dikkate alınmamıştır. Osmanlı birliğinin ayrılmaz bir parçası olan Kürtler, Şerif Paşa'ya yönelik tepkilerini bir süre sonra kendi istekleriyle ortaya koymuşlardır.

⁽²¹⁶⁾ HELMREICH, Paul C.: a.g.e., s.81

⁽²¹⁷⁾ BAYTOK, Taner: a.g.e., s.17-18

⁽²¹⁸⁾ ÖZTOPRAK, İzzet: a.g.e., s.51

II. BÖLÜM

PARİS KONFERASINDA ŞERİF PAŞANIN FAALİYETLERİ VE TEPKİLER

A. ŞERİF PAŞANIN FAALİYETLERİ

a) Meşrutiyetçilik düşüncesinden Kürtçülüğe Şerif Paşa:

1865 yılında Üsküdar'da dünyaya gelen Şerif Paşa, II. Meşrutiyet döneminin en renkli kişiliklerinden birisidir. Babası Hariciye Nazırlığı ve Şûra-yı Devlet reisliği görevlerinde bulunmuş olan Said Paşa'dır. İstanbul'da Mekteb-i Sultaniyi, Fransa'da Saint-Cyr Askeri Akademisini bitirmiş Bürüksel ve Paris'te askeri ateşe olarak görev yapmıştır.⁽¹⁾ Kaynaklarda kendisinden "Kürt Şerif Paşa", "Eski Osmanlı Stockholm Sefiri", "General Şerif Paşa", "Meşhur Şerif Paşa" ve "Beau Şerif Paşa" olarak sözedilmektedir. 1898-1908 yılları arasında Osmanlı Stockholm Büyükelçisi olarak görev yapmıştır.⁽²⁾

Şerif Paşa hakkında geniş bir soruşturma yapan, İngiltere'nin İsviçre'deki istihbaratçılarından Binbaşı Vivian, Şerif Paşa'nın giyim ve tavrındaki züppelik dolayısıyla "Cherif le Beau" ya da Türklerce "Boş Herif" şeklinde tanındığını yazmaktadır. İhtiraslı bir kişi olduğu ve cüzdanının kabarıklığı ile siyasi mevkiler elde

⁽¹⁾ Şerif PAŞA: *Bir Muhalifin Hatıraları, İttihad ve Terakki'ye Muhalefet*, İstanbul, 1990, s. 9

⁽²⁾ ALAKOM, Rohat: "Bir Esrar Perdesinin Aralanması, Kürt Şerif Paşa'nın Ölüm Tarihi", *Tarih ve Toplum Dergisi*, S. 162, Haziran 1997, s.4

etmeye azimli olduğu vurgulanmaktadır.⁽³⁾ Stockholm'deki görevi sırasında, İttihad ve Terakki'yi desteklemeye başlamış olan Şerif Paşa, bir süre sonra muhalefet saflarına katıldı. İttihatçıların 1908'den itibaren izlediği hatalı ve yanlış politikasına karşı yurt içinden ve dışından mücadelesini sürdürdü.⁽⁴⁾ Ancak yönelttiği eleştiriler, İttihadçıları kendisine düşman etmekten başka bir işe yaramamıştır.⁽⁵⁾ Stockholm elçisi iken aynı zamanda İttihad ve Terakki aleyhinde Sultan'a bazı raporlar vermiştir. İttihad ve Terakki'den, 1909'da Pangaltı Şubesi başkanı iken istifa ederek Fransa'ya kaçtı. Orada Türkler dışındaki etnik unsurların (ve özellikle Kürtlerin) koruyucusu olduğunu belirtmesi ile de, Fransız Kamuoyunda oldukça ilgi uyandırmıştır.⁽⁶⁾

Şerif Paşa yurtdışına çıktıktan sonra İttihadçılar muhalefetini etkisiz kılacak, etkilerini yok edecek söylentiler yaymaya başladılar. İttihadçılar, ısmarlama risale ve broşürlerle Şerif Paşa'nın kişiliğini yıpratırken, diğer yandan da gıyabi idam kararıyla kamuoyunda suçlu duruma düşürmeye çalışıyorlardı. 1909'da babık Stockholm elçisi, Şerif Paşa tarafından Paris'teki muhalefeti örgütleyebilmek için "İslahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası" ya da Fransızca adı ile de "Le Parti Radical Ottaman" kurulmuştur.⁽⁷⁾ Fırka'nın başlıca elemanları Dr. Nihat Reşat, Dr. Refik Nevzad, Pertev

(3) ESENGİN, Kenan: *Kürtçülük Sorunu*, İstanbul, 1978; Naklen IOR, L/PS/10/745

(4) ALAKOM, Rohat: a.g.m., s.4

(5) Şerif PAŞA: a.g.e., s.10

(6) KUTLAY, Naci: *İttihad ve Terakki ve Kürtler*, İstanbul, 1992, s.99
TUNAYA, Tarık Zafer: *Türkiye'de Siyasi Partiler I*, İstanbul, 1952 s.222

(7) Şerif Paşa: a.g.e., s.11

Tevfik, Avni Kemal Beylerdir. 46 maddelik siyasi bir programı bulunan fırkayı Paris'te yayınlanan "Meşrutiyet", "Serbesti", ve "Yeni Yol" gazeteleri desteklemiştir.⁽⁸⁾ Paris'te bulunan muhalifleri, Prens Sabahaddin Bey ve Şerif Paşa temsil ediyordu. Ancak bu iki muhalefet, lideri arasında fikir birliği yoktu. Prens Sabahaddin Bey, derin görüşlü bir ilim adamıydı. Şerif Paşa ise "İttihad ve Terakki" hükümetinin yıkılmasıyla bütün işlerin düzeleceğine inanıyordu. Paris'de toplanan muhaliflerin en ziyade sözü geçen kişisi Prens Sabahattin Beydi. Şerif Paşa daha çok elindeki gazete sayesinde ve para kuvvetiyle kendini bir lider olarak tanıtmış sayılıyordu. Paris muhalefetinde Sabahattin Bey fikri, Şerif Paşa'da serveti temsil ediyordu.⁽⁹⁾

Paris'te yayımladığı ve toplam olarak 54 sayısı çıkan Meşrutiyet dergisi, muhalefetin sesi haline gelmiş ve yazılarının büyük çoğunluğu Fransızca olarak yayımlanmıştır.⁽¹⁰⁾ Şerif Paşa'nın Meşrutiyetteki yazılarını inceleyen Taner Timur'a göre Şerif Paşa İttihadçıların "Şövanist ve ayırımçı" politikaları üzerinde durur. Düşüncelerini dinî ve etnik grupların eşit biçimde temsil edildiği, meşruti bir siyasi düzen ve liberal ekonomik sistemle ülkenin kalkındırılması çerçevesinde yoğunlaştırmıştır.⁽¹¹⁾ İttihadçılar, kendilerinden önceki kuşak gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nu güçlendirmek ve parçalanmaktan kurtarmak istemekteydiler.

(8) KURAN, Ahmet Bedevi: *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Millî Mücadele*, İstanbul, 1956, s.476

(9) KURAN Ahmet Bedevi: a.g.e., s.477

(10) ALAKOM, Rohat: a.g.m., s.4

(11) Şerif Paşa: a.g.e., s.12-13; TİMUR, Taner: "Şerif Paşa ve Meşrutiyet Gazetesi", *Tarih ve Toplum Dergisi*, No.72, 1989

Başlangıçta çoğunun amacının değişik biçimlerde de olsa "Türkleştirmek"ten çok "Osmanlılaştırmak" olduğu açıktır. İttihadçıların bir bölümüne göre "Osmanlılık" bir tür "Türkçülük" anlamını taşımaktaydı. Ancak asıl amaç İmparatorluğun dağılmasını önlemek ve Türk ayrıcalığını sürdürmektir. İmparatorluk bir bütündür ve ayrılık bağışlanamaz. Onlara göre İmparatorluğu oluşturan unsurlardan müslüman olanlar, İmparatorluğa en çok sahip çıkan olmalıdır.⁽¹²⁾

Şerif Paşa'nın 1911 yılında İstanbul'da kurulmuş olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na mali destek sağladığı bilinmektedir. Paris'te Şerif Paşa'nın sekreterliğini yapmış olan Pertev Tevfik, Şerif Paşa ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası arasındaki ilişkilerin sürdürülmesinde aktif görev almıştı.⁽¹³⁾ Bâb-ı âli baskınından kısa bir süre önce Hürriyet ve İtilaf Fırkası dağılmış ve parti mensupları yurtdışına çıkmak zorunda kalmışlardır. Hürriyet ve İtilaf Fırkasının ikinci başkanı Miralay mütekaiddi Sadık Bey⁽¹⁴⁾ bir çok muhalif gibi Paris'e Şerif Paşa'nın yanına gitmiştir. Bu devrede tayin edilemeyen bir müddet esnasında muhalefet hareketinin önemli odaklarından biri de Şerif Paşa olmuştur. Kısa bir süre sonra Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye ile Hürriyet ve İtilaf Fırkasının birleştikleri ilân edilmiş ve başkanlığına Şerif Paşa getirilmiştir. Şerif Paşa'nın serveti bu fırka içinde mali kaynak oluşturmuştur⁽¹⁵⁾

⁽¹²⁾ KUTLAY, Naci: a.g.e., s.109

⁽¹³⁾ ALAKOM, Rohat: *Bir Kürt Diplomatinin Fırtınalı Yılları*, General Şerif Paşa (1865-1944), Stockholm 1995, s.46

⁽¹⁴⁾ TUNAYA, Tarık Zafer: a.g.e., s.315

⁽¹⁵⁾ BİRİNCİ, Ali: *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, İstanbul, 1990, s.217-218

Şerif Paşa siyaset aleminden çok Paris'in ve Monte Carlo'nun sosyete çevrelerinde adını duyurmuştur. "Güzel ve Zengin Prens" olarak büyük şöhret kazanan Şerif Paşa Mısır Hıdiv ailesinin en zengin prenseslerinden birisi ile evlenmiştir.⁽¹⁶⁾ Şerif Paşa'nın, eşi Emine Hanım'ın dedesi olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya büyük hayranlık duyduğu ve kendisine örnek olarak aldığı söylenmektedir. Şerif Paşa'nın İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne karşı yurtdışında muhalefet yürüttüğü sırada, ülke içindeki taraftarları arasında Emine Hanım'ında bulunduğu ve bu nedenle Emine Hanım'ın 1910 yılında gıyabında yargılanarak ve bir İsveç raporuna göre de beş yıllık bir sürgün cezasına çarptırılmış olduğu ileri sürülmektedir.⁽¹⁷⁾

İttihadçılar Şerif Paşa'ya yönelik bir dizi suikast girişiminde bulunmuşlardır. Şerif Paşa'ya yönelik en ciddi suikast girişimi 14 Ocak 1914'te Paris'te gerçekleştirilmiştir.⁽¹⁸⁾ İngiliz istihbaratçı Binbaşı Vivian'a göre İttihadçıların Polis Şefi Cemal Azmi Bey bu suikasti planlamış fakat Şerif Paşa bu suikastten kıl payı kurtulmuştur.⁽¹⁹⁾

Şerif Paşa'nın kendisinden söz ettirdiği son siyasi eylemi, I. Dünya Savaşından sonra bir "Kürt

⁽¹⁶⁾ GÖZTEPE, Tarık Mümtaz: *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahidettin, Mütareke Gayyasında*, İstanbul 1969, s.109

⁽¹⁷⁾ ALAKOM, Rohat: a.g.e., s. 30, Naklen TUNAYA, Tarık Zafer, A.g.e. s.225; UD: s Arkiv, 1902'ars dossiersystem, Turkiet, Vol. 999 (16.11.190 tarihli İstanbul'dan gönderilen elçilik raporu)

⁽¹⁸⁾ ALAKOM, Rohat: a.g.e., s.58

⁽¹⁹⁾ ESENGİN, Kenan: a.g.e., s. 45, Naklen IOR, L/PS/10/745

Devleti" kurulması yolundaki çalışmaları olmuştur. Paris Konferansına, Kürtlerin temsilcisi sıfatını kullanarak katılan Şerif Paşa "Mémorandum sur les revendications du Peuple Kurde" başlıklı 22 Mart 1919 tarihli bir muhtırayı sunmuştur. Wilson prensipleri çerçevesinde bir Kürt devleti kurulmasını talep etmiştir. Daha önce Kürt haklarından hiç söz etmediği düşünülürse Şerif Paşa'nın tutumu oldukça ilgi çekicidir.⁽²⁰⁾ Ancak Jön Türklerin içerisindeki etnik grup temsilcilerinin, Türk unsuru etrafında birleşme düşüncesine karşı, Osmanlı birliğini savundukları buna karşın uygun ortam bulduklarında süratle etnik milliyetçi haline dönüştükleri bilinmektedir. Mütareke döneminin ortalarında en üst noktaya varan etnik milliyetçilik düşünceleri, Anadolu hareketinin gelişimiyle birlikte yeniden Osmanlı birliğini savunmaya dönüşünce pek çok kişi bu görüşe uymuştur ki bunlardan biri de Abdullah Cevdet'tir.

Şerif Paşa'nın düşünceleride etnik unsur üyesi Osmanlılar'ın genel çizgisiyle uyum göstermiştir.⁽²¹⁾ Paris'te Kürt temsilciliği sıfatını üstlenen Şerif Paşa'nın eşi Emine Hanım'ın da bu faaliyetlere katıldığı ve İstanbul'da kurulmuş olan Kürt Kadınları Teali Cemiyeti'nin başkanlığını kabul ettiği bilinmektedir.⁽²²⁾

Paris Konferansı sırasında Ermeni delegasyonu temsilcisi Bogos Nubar'la 20 Kasım 1919'da bir İttifak imzalayan Şerif Paşa bu tutumu yüzünden büyük eleştiriler

⁽²⁰⁾ Şerif Paşa: a.g.e., s.14

⁽²¹⁾ HANİOĞLU, Şükrü: *Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul, 1984, s.219

⁽²²⁾ İstiklal Gazetesi: (9.7.1919); ALAKOM, Rohat: a.g.e. s.31

almış ve kendisi hakkında bir çok protesto telgrafı çekilmiştir. Kendisine yönelik tepkilerin yoğunlaşması ve İtilaf devletleri nezdinde güvenilirliğini yitiren Şerif Paşa 5 Nisan 1920'de Kürtçülük davasından ayrılmıştır.

Hayatının en hareketli yıllarını Paris'de geçiren Şerif Paşa 1923'ten sonra Kahire'ye gitmiştir. Hayatının son yıllarına ait bilgi bulunmamaktadır. Tarık Zafer TUNAYA'ya göre⁽²³⁾ Şerif Paşa'nın ölüm tarihi 1914'tür. Rohat ALAKOM'a göre⁽²⁴⁾ ise çeşitli mektup ve eserlerden anlaşıldığı üzere Şerif Paşa, 1951 yılında İtalya'da ölmüştür. Meşrutiyet döneminin en renkli ve en çok tartışılan şahsiyetlerinden birisi olan Şerif Paşa hakkında gazeteler de bir çok yazılar çıkmıştır. Süleyman Nazif'in 1910'da kaleme aldığı Boş Herif isimli kitap en ilgi çekici eserlerden birisidir.

b) Siyasi Kürtçülük Meselesi

Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleriyle birlikte Ortadoğu ve Avrupa üzerindeki rolleri batı dünyası açısından her zaman tedirgin edici olmuştur. Özellikle İslamiyetin koruyucusu olarak Haçlı Seferlerine karşı büyük bir azimle karşı koymalarını sömürgeci devletler kendileri için büyük tehlike olarak görmüşlerdir. Bu amaçla da Türkleri Anadolu'dan atmak için fırsat kollamışlar ve Türk Milletini bölmek ve yok etmek için her türlü yıkıcı faaliyete destek vermişlerdir. Anadolu'yu yani Türkiye Türklüğünü imha etmek için sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yönden çökertmeye

⁽²³⁾ TUNAYA, Tarık Zafer: a.g.e., s.219

⁽²⁴⁾ ALAKOM, Rohat: a.g.m., s.6

çalışmışlardır.⁽²⁵⁾ 19. yy. sonlarında Osmanlı Devleti'nin siyaseten dağılmasıyla birlikte, Jön Türk hareketi içinde gelişen, mutlakiyet rejimini değiştirme düşüncesi ile birlikte "Kürtçülük" düşüncesi de filizlenmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin enkazı üzerinden pay koparma çabasında olan emperyalist devletler her türlü ayrılıkçı harekete büyük destek vermişlerdir.

Kürtçülük ideolojisi Türk devletinin dışında fikri olarak ilk önce Mısır'da Kahire'de ortaya çıkmıştır. 1882 yılında Mısır'ı işgal eden İngiltere Osmanlı ülkesindeki her türlü etnik problemi kullanmıştır.⁽²⁶⁾ İngiltere Kürtçülük meselesini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeyi en çok başaran devlet olmuştur. Ortadoğu'ya yönelik ilgisi çerçevesinde büyük çapta bir misyonerlik faaliyeti yürüten İngilizler, açtıkları okullarla ve gönderdikleri gezginlerle bölge ve sahip oldukları zenginlikler hakkında geniş bir bilgiye sahip olmuşlardır. Kısa bir süre sonrada emperyalist düşünceleri doğrultusunda Osmanlı ülkesini parçalama amacıyla yöredeki aşiretleri kışkırtma eylemlerine girişeceklerdir.

Geçmişte Doğu Anadolu'da meydana gelen olaylar Anadolu'nun diğer yerlerinde olanlardan farklı olmayıp, yeniliklere tepki ve menfaat engellemelerinden kaynaklanmıştır. Doğuda o dönem içinde devlete karşı girişilen harekatlara katılan aşiretlerin bir kısmı belli bir dönemden sonra asi durumunda olanlara karşı

⁽²⁵⁾ RİŞVANOĞLU, Mahmut: *Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm*, İstanbul, 1975, s.246

⁽²⁶⁾ ÇAY, A. Halûk: *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Ankara, 1996, s.296

çarpışmışlardır. Bir olayda asi olarak karşımıza çıkan aşiret diğer bir olayda devlet güçlerinin yanında yer almıştır.⁽²⁷⁾

Mütareke yıllarına gelinceye dek başta İngilizler olmak üzere Avrupalılar; Kürtleri vahşi, kan dökücü ve Ermenileri katleden bir topluluk olarak görmüşlerdir. Kürtler hakkında Avrupa'da egemen olan bu izlenim, 20. yy.'a yaklaştıkça, Batıdaki geleneksel Oryantalist zihniyetin Maxime Rodinson'un deyiimiyle "romantik bir egzotizm" kazanmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Bölgeyi gezen misyonierlerin intibalarını anlattıkları kitaplarında Kürtlerin fiziksel özellikleri, giyimleri ve yaşam tarzları üzerinde durulmuştur. Kişiler kahramanlaştırılarak masalsı bir üslup kullanılmıştır. Bazı Oryantalist çevrelerde beliren bu hayranlık sonucu Avrupa'da Kürtlerin proto-Avrupalılar olduğu fikri işlenmeye başlamış ve çeşitli araştırma enstitüleri kurulmuştur.⁽²⁸⁾ Bu tesirler Osmanlı İmparatorluğundaki Kürtlerin siyasi bir nüveleşmeye doğru kaymalarına sebep olacaktır.

Sultan II. Abdülhamit döneminde muhalif Jön Türk unsurlarının yanısıra Kürtçü unsurlarda yurt dışına çıkmıştır. Kahire'ye yerleşen bir grup, 1898 tarihinde

(27) EDEN, Şükrü Nuri: "Şark Meselesinin Dış Boyutu", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.4, Kayseri, 1990, s.9-10

(28) ÖKE, Mim Kemal: *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C. Noel'in faaliyetleri* (1919), Ankara, 1988, s.9-11, Naklen ARFA, Hasan, *The Kurds: An Historical and Political Study*, Oxford, 1966, s.26; RODINSON, Maxime: (Çev: C. Meriç), *Batıyı Büyüleyen İslam*, İstanbul, 1983, s.58

ilk Kürtçe gazete kabul edilen "Kürdistan"ı yayınlamıştır. Bu gazetenin ilk redaktörü ve yayıncısı Mikdat Mithat Bedirhan'dır. Kahire'de çıkan bu gazete ile siyasi Kürtçülük konusunda ilk adım atılmış, ölümünden sonra kardeşleri bu görevi üstlenmiştir. Daha sonra Cenevre'ye taşınan bu gazete emperyalist güçlerin etkisinde, Türk devletine karşı düşmanca bir tavır sergilemeye başlamış, Osmanlı Sultanına karşı halk isyana teşvik edilmiştir. Ermeni kuruluşlarıyla da yakın ilişkiler kurulmuş ve Taşnaksütyün Cemiyeti'nin yayın organı Droşak'ta Kürt milliyetçiliği yanısıra Kürt-Ermeni dayanışmasını içeren yazılarda yayınlanmıştır.

Kürtçülük ideolojisini güden cemiyetlerden bilinen ilk siyasi kuruluş 1900 tarihinde Diyarbakır'lı Fikri Efendi tarafından kurulan "Kürdistan Azmi Kavi Cemiyeti"dir. Jön Türklerle işbirliği içinde olan bu cemiyetin üyeleri arasında Kürdizade Ahmet Ramiz Bey tanınmaktadır.⁽²⁹⁾ II. Meşrutiyet sonrasında ilk Kürt organizasyonu olan "Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti" kurulmuştur. Cemiyetin amaçları Jön Türk programına ters düşmeyecek bir içerik taşıyordu. Şemdinan, Baban ve Bedirhan aileleri cemiyette büyük bir ağırlığa sahipti. Ermenilerle yakın ilişkiler kurulmak isteniyordu. Cemiyetin aynı adı taşıyan haftalık bir siyasi gazetesi mevcuttu. Bu Kürt Cemiyeti Erzurum, Muş, Musul, Bitlis ve Diyarbakır'da Şubeler açtıysa da 1909 yılında kapatılmış ve Kürtlerle İttihadçıların arası giderek açılmaya başlamıştır. Bu sırada "Kürd Neşr-i Maarif Cemiyeti" kurulmuş, zengin Kürtlerin çalışmalarıyla İstanbul'da bir

⁽²⁹⁾ ÇAY, A. Halûk: a.g.e., s.297-300

"Kürt Okulu" açılmıştır.⁽³⁰⁾ 1912 yılına gelindiğinde başta tıp, ziraat ve hukuk olmak üzere çeşitli fakültelerde okuyan gençler tarafından Kürt "Hewi"/"Hiwa" (Umut) Cemiyeti kurulmuştur.⁽³¹⁾ Başkanlığına Cemilpaşazade Ömer'in seçildiği Hewi Cemiyeti, Kürt Teavün ve Terakki Cemiyetine göre daha hızlı bir teşkilatlanmaya gitmiş, bir çok şubeleri açılmıştır. Özellikle Erzurum ve Bitlis şubeleri diğerlerine göre daha fazla faaliyet göstermiştir.⁽³²⁾ Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti soylu aileler yönetiminde bir örgüt olmasına rağmen Hewi Cemiyeti aydın ve küçük burjuva örgütüydü. 6 Haziran 1913'te aylık yayın organı "Roj-i Kürd"'ün ilk sayısını çıkarttı.⁽³³⁾ Dr. Şükrü M. Sekban tarafından idare edilen derginin adı III. sayıdan sonra "Hetav-ı Kürd" olarak değiştirilmiştir. Bu cemiyetin üyeleri arasında Dr. Abdullah Cevdet'in olduğu da bilinmektedir. 1912'nin sonlarına doğru kısa ömürlü bir "Kürdistan Muhibban" Cemiyeti ile İttihadçılarla bozuşan Lütfi Fikri'nin kurduğu "Mücedded Fırkası"da vücut bulmuştur.⁽³⁴⁾ Diğer bir Kürtçü teşkilat ise 1913 yıllarında faaliyet gösteren "Gehandani" Cemiyetidir. Bu cemiyet daha sonra "İrşad" adıyla teşkilatlanarak kadro, kültür ve eğitim amaçlı bir teşkilatlanmaya gitmiş ve birçok aşiret reisini de bünyesine katmıştır. İrşad ile ilgili ilk bilgiler Çarlık Rusyası'nın İstanbul'daki elçiliği kanalıyla Rus başkentine ulaşmıştı. Abdürrezak

(30) KUTLAY, Naci: *İttihad ve Terakki ve Kürtler*, İstanbul, 1991, s.40-42

(31) KUTLAY Naci: a.g.e., s.58

(32) ÇAY, A. Halûk: A.g.e., 303; Naklen Calile Calil, "Pervie Kerdskie" (s. 184-185)

(33) KUTLAY, Naci: a.g.e., s.60

(34) ÖKE, Mim Kemal: a.g.e., s: 11; SEKBAN, M. Şükrü: *Kürt Meselesi*, Ankara, 1979, s.28

Bedirhan Rus Şarkiyatçılardan N.Y. Marrom ve İ.A. Orbeli ile görüşerek Petersburg İlimler Akademisinde bir Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün açılmasına da ön ayak olmuştur. Rus alfabesi esas alınarak bir Kürt alfabesi hazırlamaya çalışan Abdürrezak Bedirhan, ilk Kürt Okulu'nun 22 Ekim 1913 tarihinde Hoy'da faaliyete geçmesini sağlamıştır. Rus yanlısı olarak bilinen İrşad cemiyeti mensuplarından Molla Selim 1913 yılı içinde Ermeni komitaları ile de ilişki kurmuştur. Molla Selim 1-2 Nisan 1914 tarihinde Ermenilerden de silah, mühimmat ve militan yardımı alarak Bitlis'e saldırmış ancak ağır kayıplar vererek geri çekilmiştir. Ancak isyanın yayılma eğilimi göstermesi ve Şeyh Şahabeddin ile Şeyh Said Ali'nin de isyana destek vermesi üzerine hükümet harekete geçmiş ve üç arkadaşı ile birlikte Rus Konsolosluğuna sığınmıştır. Mustafa BALCIOĞLU bu isyanı, "Rus konsolosluğunda başlayıp, Rus konsolosluğunda biten bir isyan" olarak değerlendirmektedir.

(1908-1914) yılları arasında ise Kürt Hewi Cemiyeti'nin desteği ile Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürdistan kurmak amacıyla Şeyh Abdüsselam Barzani önderliğinde bir isyan çıkmıştır. Bu isyanda da Rusların teşvik ve destekleri söz konusudur. 1914 yılına kadar devam eden isyan Abdüsselam Barzani'nin yakalanmasıyla sonuçlanmıştır.⁽³⁵⁾

⁽³⁵⁾ ÇAY, A. Halûk: a.g.e., s: 305-306, Naklen Celil Calile, "Pervie Kurdskie", Moskova, 1973, s.184-185; Celil, Celile: "XIX. yy. Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler", s.203, 206; BALCIOĞLU, Mustafa: "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Bir Rus Komplosu: Şeyh Selim Ayaklanması", Türk Kültürü, S.350, Haziran 1992, s.363

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra İstanbul'da 17 Aralık 1918'de Kürt Teali Cemiyeti kuruldu. Bu tarih, İçişleri Bakanı Ali Kemal'in Başbakanlığa yazdığı 22 Mayıs 1919 tarihli yazıdan saptanmaktadır. Bu cemiyetin kurucuları arasında Reis Seyyid Abdülkadir Efendi, Hüseyin Şükrü Baban Bey, Dr. Şükrü Mehmet Sekban Bey, Muhittin Nami Bey, Babanzade Hikmet ve Aziz Bey bilinmektedir. Ancak kurucular dışında aktif rol alanların sayısı da hayli fazladır.⁽³⁶⁾ Cemiyetin amacı Kürtler'in genel çıkarlarının gözetilmesi ve millî davanın desteklenmesi, bu gayeye ulaşmak için dergi, gazete, kitap yayınlanması ve Kürtçe eğitim verecek okulların açılması şeklinde özetlenmiştir. Cemiyet daha sonra Elazığ, Malatya, Diyarbakır ve Muş'ta Şubeler açmış ancak özellikle Diyarbakır'da faaliyet gösteren Şube halkta fazla rağbet görmemiştir. Cemiyetin yayın organı "Jin" adlı dergidir.⁽³⁷⁾ Jin dergisinin yanı sıra "Kürdistan", "Pejdeki", "Bage Kürdistan", "Roje" ve "Zore Kurmançi" adlı yayınlarda "Kürtçülük İdeolojisi" aşılanmaya çalışılmıştır.⁽³⁸⁾

Aynı yıllarda Cemiyette aktif olan bazı kişiler birçok değişik örgütler kurmuşlardır. Kürdistan Cemiyeti (1918), "Kürt Kadınlar Teali Cemiyeti" (1919), "Kürt Millet Fırkası" bunlardan bazılarıdır.⁽³⁹⁾

Meşrutiyet sonrasında faaliyet gösteren ayrılıkçı derneklerin I. Dünya Savaşı sırasında patlak veren

⁽³⁶⁾ KUTLAY, Naci: a.g.e., s.119, TUNAYA, Tarık Zafer: a.g.e., s.186

⁽³⁷⁾ ÇAY, A. Halûk: a.g.e., s.308, Naklen PRO, FO 371, 1919, ME 44191082/3050

⁽³⁸⁾ ÇAY, A. Halûk: a.g.e., s.302

⁽³⁹⁾ TUNAYA, Tarık Zafer: a.g.e., s. 190

isyanları destekledikleri bilinmektedir. Ancak Mondos Ateşkes Anlaşması'nın imzalanması ve büyük ölçüde dış güçlerin teşvikiyle bu ayrılıkçı akımlar büyük bir ivme kazanmıştır. Bu dönemdeki en güçlü örgüt "Kürt Teali Cemiyeti"dir. İstanbul'daki yabancı misyonlarla yakın ilişkisi olduğu bilinen bu cemiyet içinde de fikir ayrılıkları mevcuttur. Radikal genç grup "ayrılıkçılığı" savunurken diğer grup Osmanlı bünyesi içindeki otonomi ile yetinmek gerektiğini öne sürmüştür.⁽⁴⁰⁾

Kürt Teali Cemiyeti, Kürt emellerini gerçekleştirmek amacıyla Şeyh Seyyid Abdülkadir'in başkanlığında bir komite oluşturmuştur. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği siyasi memurlarından Andrew Ryan'ı ziyaret ederek, Kürtlerin o sıralarda Ermeniler'e söz verilen Doğu illerinde ki topraklar üzerinde hakları olduğunu, bu bölgelerde nüfusun çoğunluğunu teşkil ettikleri bildiren bu komite Kürt emellerinin ihmal edileceğinden duyduğu kaygıyı da dile getiriyordu. Bu görüşme ile ilgili olarak, İngiliz Yüksek komiseri olan Amiral Calthorpe, 5 Ocak 1919'da Dış İşleri Bakanı Arthur J. Balfour'a gönderdiği yazıda, Kurul mensuplarının Kürdistan'ın sınırları konusunda "karışık" görüşleri olduğunu bildiriyor bununla birlikte sınırlarının saptanması işini "Barış Konferansı'nın adil kararına bırakmayı yeğ tuttuklarını" söylüyordu". Yazısında Kürt sorununu tanıtmak amacıyla Avrupa'ya temsilci göndermek için izin istendiğini belirtiyordu. Adı geçen Kürt komitesi 2 Ocak 1919 tarihli Kürt isteklerini kapsayan bir muhtırayı İngiliz Yüksek Komiserliğine veriyor ve Wilson ilkeleri

⁽⁴⁰⁾ TUNAYA, Tarık Zafer: a.g.e., c.II, s.205-215

çerçevesinde "Self - determinasyon" isteğinden bahsediyordu.⁽⁴¹⁾

Görüldüğü gibi Osmanlı devleti'nin zayıflamaya başlaması ve emperyalist batılı devletlerin "Şark meselesi" çerçevesinde şekillenen toprak istemleriyle ortaya çıkan ayrılıkçı faaliyetler, 20. yy. başlarında büyük bir hareket kazanmıştı. Söz konusu istekler doğrultusunda yaratılan Ermeni meselesi ve onun akabinde şekillenen Kürtçülük İdeolojisi I. Dünya Savaşı sonrasında zihinleri en çok meşgul eden konular olmuştur.

Meşrutiyet sonrası etnik ayrılıkçılık hareketleri üzerinde inceleme yapan Şükrü Hanioğlu, başlangıçtaki bütün sadakat ifadelerine rağmen mevcut derneklerin amacının etnik kültürlerin geliştirilmesi olduğunu ve bunun da eninde sonunda bölücülüğe dayanacağını ifade etmektedir. Jön Türklerin içindeki etnik grup temsilcilerinin Türk unsuru etrafında birleşme düşüncesine karşı, Osmanlı birliği'nin savunucusu oldukları ancak uygun ortam bulduklarında ise süratle bir etnik milliyetçi haline dönuştükleri bilinmektedir. Meşrutiyet sonrasında bir Ermenistan düşüncesine karşı sert bir şekilde "Osmanlı birliği"ni savunan Abdullah Cevdet, Kürt bağımsızlığının gündeme geldiği mütareke döneminde "Kürtçülük" düşüncesinin baş savunucularından biri olmuştur.⁽⁴²⁾

⁽⁴¹⁾ SONYEL, Salahi R: *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*. I. TTK, Ankara, 1987, s.27

⁽⁴²⁾ HANİOĞLU, Şükrü: *Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul, 1982, s.317,318,319

Meşrutiyetçi düşünceleriyle tanıdığımız, daha sonrasında ise Kürtçülük hareketi içinde yer aldığını gördüğümüz eski Stockholm elçisi Şerif Paşa'da dönemin siyasi atmosferinin etkisi altında kalmış ve Kürtlerin temsilcisi sıfatını kullanarak, Paris Barış Konferansında Kürt Delegasyonunun Başkanı rolünü üstlenmiştir.

c) Şerif Paşa'nın Faaliyetleri:

18 Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda İttifak devletlerinin kaderini belirleyecek tartışmalar bütün hızıyla devam etmekteydi. Özellikle Osmanlı Devletinin geleceği üzerinde hararetli görüşmeler cereyan ediyordu. Bir yandan Venizelos bir çok taleplerde bulunurken, Emir Faysal, Şükrü Ganimi gibi Araplarda Osmanlı Devletini parçalamaya yönelik isteklerini dile getiriyorlardı. Bütün bunlara karşılık İstanbul'dan bazı kimseler resmî ve yarı resmî teşekküller adına çalışmak üzere Avrupa'ya gidiyor, Avrupa'da bulunan bazı Türkler de bu faaliyetlere katılıyorlardı.

Ocak ortalarında, Cenevre'de toplanan Türk Vatanseverlerinden oluşan bu kongre "Türk Kongresi" adını almış, Şubat ortalarında Cenevre'de Metropol otelinde yeniden toplanmıştır.⁽⁴³⁾ Bu kongre'ye Cenevre'deki hemen hemen bütün Türk vatandaşları katılmıştır. Kongre reisliğine Sabahaddin Bey, ikinci reisliğine de eski Dahiliye Nazırı Reşid Bey seçilmişlerdir. Önceden hazırlanan esasların hepsi kongre heyetince tasvip

⁽⁴³⁾ GÖKBİLGİN, M. Tayyip: *Millî Mücadele Başlarken*, c.I, TTK, Ankara, 1959, s.50

edilmiştir. Bu esasların özü; Türk milletine haksız yere yüklenen harp sorumluluğunu izale etmek ve Wilson prensiplerine uygun bir şekilde Türklerin yaşadığı vatan toprağını, Türk milletinin elinden kaptırmamak esasına dayanmaktadır. Türk haklarının müdafaası için hiç bir fedakarlıktan kaçınılmayacaktır. Lazım gelen teşebbüslerin icrası için Sabahaddin Bey'e tam yetki verilirken⁽⁴⁴⁾ Türk milleti'nin hak ve taleplerini, Sulh konferansı ve İtilaf devletlerinin siyasi nezdinde savunmak için Şerif Paşa temsilci seçilmiştir.⁽⁴⁵⁾ Şerif Paşa'nın Türk haklarını müdafaa etmek için temsilci olarak seçilmesi memnuniyet yaratmış ve kendisine büyük umut bağlanmıştır. 21 Ocak 1919 tarihli Vakit gazetesinde de konuya yer verilmiş, memleketin içinde bulunduğu bu zor günlerde Sabahaddin Bey ve Şerif Paşa'nın bu teşebbüsü oldukça memnuniyet verici olarak nitelendirilmiştir.⁽⁴⁶⁾

Ancak Türk haklarını müdafaa etmek amacıyla Cenevre'deki Türkler tarafından Paris'e gönderilen Şerif Paşa'nın durumunda kısa bir süre sonra büyük bir değişiklik meydana gelmiştir. Osmanlı menfaatlerini müdafaa etmekten vazgeçen Şerif Paşa birden bire "Kürt temsilcisi" sıfatını üstlenmiş ve Paris'te yayınlanan *Matin* gazetesine verdiği demeçte bu durumu şöyle izah etmiştir: "Osmanlı devleti, yeni bir cerrahi ameliyeye maruz kalarak kendisinden vatanım olan Kürdistan'ın ayrılmasını görmeye mahkumdur. Kürdistan, teşkil edilmesi

⁽⁴⁴⁾ KURAN, Ahmet Bedevi: *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Millî Mücadele*, İstanbul, 1956, s.601

⁽⁴⁵⁾ GÖKBİLGİN, M. Tayyip: a.g.e., s.54-55

⁽⁴⁶⁾ Vakit Gazetesi: 21.1.1919

tasarlanan yeni Ermenistan'dan da tefrik edilecektir. Bizzat ben, bitarafılık hissi ile davasının savunmasını üzerime almış bulunduğum Türkiye'den bu suretle ayrılmış bulunduğumdan dolayı fevkalade meyusum. Bundan sonra cismen ve ruhen mensup olduğum ırkın meşru isteklerini savunmaya vücudumu hasredeceğim. Paris'te Türklerin müdafaasını deruhte edecek kimseler eksik değildir. Ancak Kürtlerin savunması için benden başka birisi yoktur. Türk siyasetini müdafaa etmekten ayrıldığım şu sırada Türk milletinin ahlaki hasletlerine ve faziletlerine karşı büyük bir takdir beslediğimi kaydetmek isterim..." diyordu.⁽⁴⁷⁾

Şerif Paşa 6 Şubat 1919 tarihli "Kürtlerin talepleri" adlı yazısında daha geniş açıklamalarda bulunmuştur.⁽⁴⁸⁾ 22 Mart 1919'da ise Sulh Konferansına bütün bir Kürdistan haritası ile muhtırasını sunmuştur.

ca) Kürtlerin talepleri üzerine muhtıra:

Şerif Paşa tarafından yazılan birinci memorandum 22 Mart 1919'da Paris Barış Konferansı'na sunulmuştur. Muhtırada "General Şerif Paşa, Paris Konferansı Kürt Delegasyonu Başkanı" imzası yer almaktadır. Metinde Kürtler, yaşadığı bölgeler, talepleri ve Ermenilerle ilişkileri konusunda bilgiler vardır. "Memorandum sur les revendications du Peuple Kurde, Paris 1919" başlığını taşıyan Fransızca metnin İngilizce çevirisi de "Memorandum on the Claims of the Kurdish People, Paris

⁽⁴⁷⁾ GÖKBİLGİN, M. Tayyip: a.g.e., s.54-55

⁽⁴⁸⁾ ALAKOM, Rohat: a.g.e., s.82, Naklen Şerif Paşa, Les Revendications des Kurdes, L'Asie Française No: 175 1919

1919" başlığı ile yayımlanmıştır.⁽⁴⁹⁾ "Kürdistan" gazetesi arzu üzerine 11 Haziran 1919 tarihli 9. sayısında "Kürt Heyet-i Murahhasası Reisi Şerif Paşa Hazretlerinin Sulh Konferansına Takdim Ettiği Muhtıra'nın Suret-i Tercümesidir." başlığı ile Şerif Paşa'nın muhtırasını sunmuştur.⁽⁵⁰⁾

Şerif Paşa muhtırasını, bilinen emperyalist Ermeni isteklerine karşı karar vericileri aydınlatmak amacıyla kaleme aldığını vurguluyordu.⁽⁵¹⁾ Ona göre; etnoğrafik açıdan Türkiye Kürdistan'ının sınırları; Kuzey'de Ziven'de Kafkasya sınırları üzerinden başlıyor ve Batıda Erzurum'dan, Erzincan, Kemah, Arapkir, Behismi, Divrik, Güneyde Harran, Sincar tepeleri, Tel Afsar, Erbil, Kerkük, Süleymaniye, Ak-el-man, Sinna; Doğuda Revanduz, Başkale, Vezir Kale yeni İran sınırlarından Ararat dağına kadar devam ediyordu. Taleplerini tarihsel bir kökene dayandırmaya çalışan Şerif Paşa, Kürtlerin adı geçen bölgeleri tarihin çok eski dönemlerinden beri çeşitli isimler altında, 13. asırdan beri de "Kürtler" adıyla işgal ettiklerini öne sürmektedir. I. Sultan Selim'e kendi istekleriyle bağlandıkları döneme kadar, Kürdistan, kırk altı bağımsız beylikten oluşmaktadır. "Diyarbakır, Dinver, Şary Sul, Ler, Ardial, Hakkari, Emadiya, kürkel, Fink, Hassan-Kef, Çemüs Gözek, Mirdasi, Ekil, Sasur, Hezan, Kilis, Şeruan, Dezini, Erdikan, Hak, Terkel, Seydi, Süleymaniye, Sehran, Terkül, Kalay, Davud,

⁽⁴⁹⁾ AHMED, Kemal Mazhar (Çev. M. Hüseyin): I. Dünya Savaşında Kürdistan, İstanbul, 1996, s.328

⁽⁵⁰⁾ KUTLAY, Naci: İttihad ve Terakki ve Kürtler, İstanbul, 1991, s.108; HANİOĞLU, Şükrü: Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi, İstanbul, 1982, s.318

⁽⁵¹⁾ ÖKE, Mim Kemal: İngiliz Ajanı Binbaşı Noel'in Kürdistan Misyonu, İstanbul, 1989, s.44

Pelinkan, Bitlis, Garzan, Botan vb. gibi yerler Şerif Paşa'ya göre bağımsız Kürt Beyliklerinin etkisi altında bulunmaktadır.

Muhtırasında özellikle Ermeniler lehine Kürtlere büyük haksızlıklar yapıldığı üzerinde durmuş Mommsen'in Roma tarihinde, Ermenistan'ı Fırat, Dicle ve Kur ırmakları Kaynakları arasına yerleştirdiğini söyleyerek İngiliz Ansiklopedisi Nuttals'ın ise Ermenilerin topraklarını çizmek açısından daha açıklayıcı olduğunu vurgulamıştır. Nuttals, Ermeni topraklarını; Hazar Denizi'nin batısında, Kürdistan dağlarının Kuzeyinde, Türkiye, Rusya ve İran tarafından bölünmüş, Ararat dağının doruklarına ulaşan bereketli vadiler tarafından geçilen bir plato şeklinde tanımlamıştır. Bu bilgiye dayanarak Ermenilerin, Kürtlerin ülkesi üzerinde haksız istekler ileri sürdüğünü söyleyen Şerif Paşa, Erzurum vilayeti ile ilgili olarak da büyük bir coğrafyacı olarak nitelediği Elisee Reclui'nin 1884'te yazdıklarını dayanak olarak almaktadır. Elisee Reclui'nin iddiasına göre, "yoğun aşiretlerin gruplandığı vadiler içinde, Kürtler özellikle Zap havzası içinde Türk ve Persler karşısında farklı bir devlet kurma tutkuları olan yeterli güçte bir ulus oluşturmaktadırlar."

Şerif Paşa açısından adı geçen bölgelerde Kürt çoğunluğu olduğunu kanıtlamak için bu coğrafyacının iddiaları yeterlidir. Ermeniler hiç bir zaman çoğunluk oluşturmamadıkları gibi isteklerini Kürdistan'da oturan birkaç bin Ermeni üzerine basarak ispat etmeyi düşünmektedirler. Etnik ve ırk kaynağı açısından Büyük

Ermenistan'ın düşünülmesi yalnızca hayaldir. Berlin Andlaşmasını takiben İngiliz Baker Paşa, Osmanlı Meclis Başkanı Said Paşa ve ileri gelen Ermenilerden Minas Efendi'den oluşan bir komisyon, halk sayımı yapmak amacıyla doğuya gönderilmiştir. Yalnızca Diyarbakır içinde gerçekleştirilen sayım örnek olarak gösterilecek olursa sonuç olarak verilen 840.000 kişi içinde 600.000 müslüman ve 240.000 ise hristiyan ve yahudi olduğu görülmüştür. 1895 yılında Kürt dostu olmaktan uzak, Rusya Dışişleri Bakanı Prens Labanov da bütün Osmanlı İmparatorluğu içinde, Ermenilerin azınlıkta olduğunu resmî olarak doğrulamıştır. Yine aynı dönemde, Fransa Millet Meclisi'nde 3 Kasım 1896'da yapılan bir tartışma sırasında (4 Kasım 1896 sayılı resmî gazete sayı: 1357-1358) Fransa Dışişleri Bakanı şu açıklamayı yapmıştır: "Bugün sorun olan Türk illeri içinde, elimizdeki son istatistiklere göre Ermeniler, halkın %13'den fazlasını temsil etmiyorlar. Asya illeri içindeki dağılımları, kimi kez çok yoğun, kimi kez çok serpistirilmiş, eşitsiz bir yapıdadır. Bir cümleyle; bu iller içindeki topluluğun gerçekten çoğunlukta olduğunu ve belirli bir otonomi kuruluşunu gerçekleştirebilecek bir merkezi ayırt edemiyoruz".

Şerif Paşa muhtırasında, Ermeniler lehine Kürtler'e büyük haksızlık yapıldığını ve çöken Osmanlı İmparatorluğu'nun bu durumu engellemekten aciz kaldığını savunmaktadır. Ermenilerin Osmanlı toprakları üzerinde hiç bir zaman çoğunluk olmadığını söyleyen Şerif Paşa, bunu kanıtlamak için birçok kaynaktan yararlanmış, özellikle de Rus Genel Kurmayı tarafından kaleme alınan

ve sadece birkaç önemli kişiye gizli olarak dağıtılan bir broşürdeki istatistik bilgilerini dayanak olarak kullanmıştır. Şerif Paşa, bu istatistiklere göre Van ve Bitlis illerinde ve hangi kazada olursa olsun Ermenilerin, halkın yarısını oluşturmadığını söylüyordu. Hakkari ve Siirt'te ise Ermenilerin Kürtçeden başka bir dil konuşmadıklarını iddia eden Şerif Paşa aynı şekilde Van ve Bitlis illerinin bazı bölgelerinde Ermeni dilinin sadece papazlar tarafından bilindiğini ileri sürmektedir. Bu illerdeki dinsel dağılım ise şöyledir: Van kazalarında %54 müslüman, %43 Hristiyan, %3 diğer dinler vardır. Hakkari kazalarında %56 müslüman, %43 Hristiyan ve %1 diğer dinler vardır. Bitlis ilinde ve ilçelerinde %60 müslüman, %40 Hristiyan vardır. Muş'ta %51 müslüman, %48 Hristiyan ve %1 diğer dinler, Siirt'te %65 müslüman, %34 Hristiyan ve %1 diğer dinler, Genç'te %69 müslüman, %20 Hristiyan ve %1 diğer dinler mevcuttur.

Sonuç olarak Van ve Bitlis illerinin toplam 32 kazası arasında ancak 8 kazasında Hristiyanlar, diğerlerinde ise Müslümanlar çoğunluktadır. Bütün Avrupa'da Ermeniler lehine sempatinin uyandığı, trajik olayların olduğu dönemde yapılan bütün bu resmi açıklamalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun hiç bir yerinde en küçük bir çoğunluğun asla olmadığını göstermektedir. Bu itibarla Ermenilerin Anadolu'da herhangi bir hak talebinde bulunmaları yersizdir diyen Şerif Paşa'nın, muhtırasında "Hamidiye Süvarileri" konusuna da geniş yer verdiği görülmektedir. Bu süvariler şu aşiretlerden oluşmuştur: Haydaranlı aşiret reisi Mehmet Sadık Bey, Şavli (Cafer bey), Adamanlı (Ali bey), Mocuri (İbrahim

bey), Milan (Mehmet bey), Şemşiki (Sadık bey), Sekiyah (Şeref bey), Adamanlı (Süleyman bey) Hasananlı (Fetullah bey) Cibranlı (İbrahim bey), Takuri (Hüseyin bey), Ertoş (Hasan bey) Adamanlı (Uşan bey), Peniyan (Lütfullah bey), Seyidanlı (Ömer bey), Allaş ve Haydaranlı (Hacı Demir Paşa). Belli başlı aşiretlerin dışında bu bölgede alay oluşturan ikinci derecede önemli başka aşiretlerde vardır.

Avrupalı bir gücün yardımı altında bile çoğunlukta olan bu savaşçı yapıya, azınlıkta olan Ermeniler tarafından hükmetmeyi ileri sürmek boş bir çaba olacaktır diyen Şerif Paşa⁽⁵²⁾ Kürtler'in Osmanlı hakimiyetinde geniş bir hoşgörü ortamında yaşadıklarını, fakat asla muhtariyetlerinden taviz vermediklerini de yazmaktadır.

Avrupalı misyonerlerin, XIX. yy.'dan itibaren Kürtler'i "Hristiyanlaştırmak" için uğraştıklarına değinen Şerif Paşa, bu gayretlerin beyhude olduğunu da işaret etmektedir.⁽⁵³⁾ Bu çalışmanın çok zor olduğunu gören misyonerler, çabalarını bu bölgedeki Hristiyan mezheplerine yöneltirler ve bunların arasında inandırılmaya en yakın olanlarda Ermenilerdir. Kısa zamanda misyoner okullarının Ermeni çocuklarıyla dolduğu bilinmektedir. Onların zihinlerinde, suni olarak yaratılmış, eski krallıkların yaptıkları fetihler

⁽⁵²⁾ YILDIZ, Hasan: a.g.e., Belgeler-1, s.163-167; Şerif PAŞA, Memorandum Sur les revendications du Peuple Kurde (Kürtlerin talepleri üzerine Nota), A.G.L. Hoir Basımevi, Paris 1919

⁽⁵³⁾ ÖKE, Mim Kemal: *Belgelerle Türk İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu* (1918-1926), Ankara, 1992, s.44, IOR, L/PS/10/745, 22.3.1919

parlaklaştırılmış ve kafalarında bağımsızlık düşüncesi uyandırılmıştır. Bu propagandalar öylesine etkili olmuştur ki, hatta Ermeniler kendilerine asla verilemeyecek hakların peşine düşmüşlerdir. Şerif Paşa, imparatorluğun son yüzyılındaki Ermeni isyanlarını bu faaliyetlere bağlamaktadır. Pek çok Ermeninin kendi isteği ile bu bölgeyi terk ettiklerini kaydeden Şerif Paşa, Rusya'ya giden göçmen Ermeniler'in ağır ve katı çar rejimiyle karşılaşınca geri dönme telaşına kapıldıklarını söylemektedir. Dolayısıyla Ermeniler'in bu bölgede hak talebinde bulunmaları yersizdir.

Ermeniler'in bu davranışına karşın Kürtler, asırlardan beri egemenlikleri altında yaşadıkları Osmanlı İmparatorluğu içinde gelenek ve göreneklerini korumuşlar ve doğruluktan ayrılmamışlardır diyen Şerif Paşa; Wilson'un ondört prensibi Osmanlı Hükümetince kabul edildiğine göre sadakatleri göz önünde tutulursa Kürtler de siyasi haklar istemeye, layık olduklarını sanmaktadırlar demektedir. Bu hedefe yönelik olarak da Barış Konferansından, Kürdistan'ın hudutlarını saptayacak bir uluslararası komisyonun görevlendirilmesini istemiştir. Muhtırasını bu taleple noktalayan Şerif Paşa, Kürtler'in geleceklerini ve yaşamlarını Kongre'nin adaletine tam bir umutla emanet ettiklerini vurgulamaktadır.⁽⁵⁴⁾

⁽⁵⁴⁾ YILDIZ, Hasan: a.g.e., Belge-1, s.(168-170), Şerif Paşa, Memorandum sur les revendications du Peuple Kurde (Kürt talepleri üzerine Nota), A.G.L. Hoir Basımevi, Paris 1919

**cb) Şerif Paşa'nın Muhtırası'nın İtilaf
Devletlerince Değerlendirilmesi:**

Muhtırasını İngiltere hükümetine teslim ettiğini kızına yazan Şerif Paşa, "İngiliz takviye'sinden aslında maskelenmiş bir himaye anlaşılması gerektiğini içtenlikle itiraf etmektedir. Ona göre, bütün müslüman ülkeler kendini yönetmekten acizdirler. Ancak Mısır'daki gibi Avrupalı bir güç idareyi ele alacak olursa işte o zaman o ülkeden başarılı sonuçlar beklemek mümkün olabilir."⁽⁵⁵⁾

İstanbul hükümeti bağımsız bir Kürdistan kurulmasına karşıydı. Aldığı yoğun tepkiler üzerine Şerif Paşa 16 Nisan 1919'da "Osmanlı Devleti Temsilcisi" görevini bırakmak zorunda kaldı.⁽⁵⁶⁾ Paris Konferansı'nda bir yandan Türkiye'den ayrılacak topraklar üzerinde bir Kürdistan kurulması konusunda tartışmalar devam ederken, İngiliz ajanı Binbaşı Noel'de Doğu Anadolu'daki faaliyetlerine devam ediyor ve Doğu Anadolu'daki aşiretleri isyana teşvik ediyordu.

Noel'in entrikaları devam ederken diğer yandan da Kürt ileri gelenlerinden Seyyid Abdülkadir 15 Nisan 1919'da Andrew Ryan'ı ziyaret ederek İngiliz mandası altında özerk bir Kürdistan'ın kurulması olanaklarını araştırıyordu. Ancak 5 Mayıs 1919'da İngiliz Hariciyesi'nden gönderilen yazıda, Kürtlere rahat oturmaları ve her türlü kıskırtma hareketinden kaçınarak Paris Konferansı'nın kararının beklenmesi

⁽⁵⁵⁾ ÖKE, Mim Kemal: *E.W.C. NOEL'in Faaliyetleri ve Kürdistan Misyonu*, Naklen s.76, IOR, L/PS/10/745, 26.V.1919

⁽⁵⁶⁾ ÇAY, A. Halûk: a.g.e., s.311, E. KURAN, a.g.m., s.170

öneriliyordu.⁽⁵⁷⁾ İngiliz yetkililer Kürtlerin siyasi özlemlerini desteklemeye fazla istekli değillerdi. İngiliz hükümeti bir çok Kürt aşiret reisinin Paris Barış Konferansına katılmasına izin vermemişti.⁽⁵⁸⁾

Şerif Paşa Kürdistan konusundaki belirsizliği anlaşılır kılmak için 15 Nisan 1919'da Wilson, Clémenceau, Lloyd George ve Orlando'ya başvurmuştur. Mektubunda "Ermeni ve Kürtler arasındaki düşmanlığın Hamidiye alaylarının kurulmasından sonra oluştuğunu ve burada Jön Türk politikası'nın etkilerinin görüldüğünü, ateşkes sonrası bölgede hiçbir otoritenin olmadığını belirtmiş, her iki grubun çıkarı gereği güvenliğinin sağlanması için geçici bir hükümet kurulmasını" teklif etmiştir. Ancak bu öneriye karşılık, Ermeniler kendilerine kağıt üzerinde sunulan toprakların sarhoşluğu içerisinde Kürdistan'ın büyük bir bölümünün savaş öncesinde söz verilen Ermenistan'a katılmasını talep etmişlerdir.⁽⁵⁹⁾ 3 Haziran 1919'da Sir Percy Cox ile Marsilya'da buluşan Şerif Paşa, muhtırasında beyan ettiği görüşlerini sözlü olarak tekrarlamıştır. İngiltere'den, Mezopotamya'da Araplar'a vaad ettiğinin aynısını Kürtler için talep etmiş, kendisine söz konusu yönetim merkezinin neresi olacağını soran Cox'a şüphesiz ki "Musul" diye cevap vermiştir.⁽⁶⁰⁾

İngiltere ve müttefiklerinin Osmanlı İmparatorluğu'nu bölmeye yönelik kararı uygulamak için

⁽⁵⁷⁾ SONYEL, Sahali R.: a.g.e., s.28-29

⁽⁵⁸⁾ KİRİŞÇİ, Kemal: G.M. WINROW; a.g.e., s.72

⁽⁵⁹⁾ YILDIZ, Hasan: a.g.e., s.43, Naklen Kürdistan Dosyası, c.11, s.5

⁽⁶⁰⁾ ÖKE, Mim Kemal: a.g.e., s.77, Naklen IOR, L/PS/10/745, P. 1070

fazla kaynak ayırmaya niyetleri yoktu. Üst düzey bir İngiliz yönetici olan Percy Cox, Mezopotamya'daki İngiliz işganının, Kürtlerin oturduğu bölgeye Kuzeye doğru genişletilmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Böylece Musul ve Kerkük'ün zengin petrol yatakları da Britanya İmparatorluğu'nun bir uzantısı olacak, böylece İngiliz donanmasının yabancı petrole olan bağımlılığı azalacak ve İngilizlerin yeni sömürgeleri kendi kendine yeterli hale gelecekti. Ancak Hindistan'dan sorumlu Devlet Bakanı Edwin Montagu "Kürdistan kendi haline bırakılmalıdır" derken, Londra'daki Sömürge dairesi başkanı Winston Churchill ise bağımsız bir Kürt devleti'nin "Kürdistan ile Irak" yakınlaşıp bir tek devlet kuruncaya kadar, Irak'taki İngiliz mandası ile Anadolu'daki Millî Mücadele hareketi arasında bir tampon bölge yaratılabileceğine inanıyordu.⁽⁶¹⁾ Lord Curzon ise Kürt sorununun Ermeni meselesi sonuçlanmadan çözülemeyeceğine inanıyordu.

Fransa'nın Kürt meselesi ile ilişkisi ise İngiltere ile karşılaştırıldığında oldukça sınırlı kalıyordu. Başlangıçta Fransızlar bölgedeki çıkarlarına ters düştüğü için Kürt özerkliği düşüncesine fazla sıcak bakmamışlardı. Fransızlar Asur ve Kaldeliler'in savunmasını birinci derecede üstlendikleri halde Kürtler'e karşı daha sessiz kalmışlar ve "bekle-gör" politikasını uygulamışlardır.⁽⁶²⁾ Fransız Kamuoyu Kürt meselesine fazla ilgi göstermemiş, Fransız basını da bu olaydan hemen hiç bahsetmemiştir.⁽⁶³⁾

⁽⁶¹⁾ KİRİŞÇİ, Kemal, G.M. WINROW: a.g.e., s.72, Naklen KORN, D.: The Mes Who Put the Kurds in to Iraq: Percy Cox and Arnold Wilson, Silver spring MD, ENC Publications, 1993, s.4-5

⁽⁶²⁾ YILDIZ, Hasan: a.g.e., s.39,40,43; Kürdistan Dosyası, c.11, s.5

⁽⁶³⁾ AKYÜZ, Yahya: a.g.e., s.137

Emperyalist politikalar Kürtlerden çok Ermenileri desteklemişlerdir. Ancak bu devletler çıkarları gereği Ermenileri yüzüstü bırakmaktan tereddüt etmedikleri gibi Kürtlerle Ermenileri birbirine düşürmekten çekinmeyeceklerdir.⁽⁶⁴⁾ Kürtlerin bu dönemde en çok endişelendikleri konu Kürdistan'a zorla kabul ettirilecek bir Ermenistan düşüncesi idi. Ermeni milliyetçiliği ve Kürtlerin yaşadığı birçok bölgeyi Ermenistan sınırları içerisinde göstermeleri, Ermeni ve Kürtler arasındaki tarihsel çekişme Kürt aydınlarının içinden çıkamadıkları ana konuydu.⁽⁶⁵⁾

d) Paris Konferansında Ermeni-Kürt İttifakı:

Paris konferansına Ermeniler üç ayrı heyet göndermişlerdi. Bunlardan birincisi Cumhurbaşkanı Ahoronyan'ın başkanlık ettiği Ermeni Cumhuriyeti delegasyonuydu. İkincisi Bogos Nubar Paşa başkanlığındaki Avrupa Ermeni Millî delegasyonu, üçüncüsü ise Ermeni patriği Monsenyör Terziyan başkanlığındaki din adamlarından kurulmuş bir delegasyondur. Ermeni taleplerini konseye sunan Ermeniler bu konuda çelişkilere düşüyor, kurulmasını düşündükleri Ermenistan'ın sınırlarını geniş tutabilmek için Ermeni nüfusunu olduğundan çok daha kabarık göstermeye çalışıyorlardı.⁽⁶⁶⁾

⁽⁶⁴⁾ YILDIZ, Hasan: a.g.e., s.43

⁽⁶⁵⁾ KUTLAY, Naci: a.g.e., s.108

⁽⁶⁶⁾ BEŞİKÇİ, İsmail: *Kürdistan üzerine Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi*, (1915-1923), Ankara, 1992, s.187; AKYÜZ, Yahya: a.g.e., s.81-83

Mondros Ateşkesinden sonra Bâb-ı âlinin, yaptığı araştırmalara dayanarak Avrupa devletlerine sunduğu muhtıradaki Osmanlılar'ın Erzurum'u kurtarmalarına kadar Ermenilerle Ruslar'ın iki milyon müslümanı katlettikleri açıklanıyordu. Bu bölgeleri ziyaret eden İngiliz gazetecileri de bir çok Kürt köylerinin kadın ve çocuklarda dahil olmak üzere Ermeniler tarafından imha edildiğini doğruluyorlardı. Ancak bunun sorumluluğu da İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne yükleniyor ve "devleti harbe sokmasa idi müslümanlarda bu felaketle karşılaşmazlardı" deniliyordu.⁽⁶⁷⁾ Ancak Ermeniler bütün propagandalarına rağmen nüfusları konusunda somut bir gerçek ortaya koyamıyorlardı. Bütün bu çelişkilerde Ermeni propagandasının etkisini azaltıyordu.⁽⁶⁸⁾

Batılı devletlerin bütün vaadlere rağmen, birbirleriyle tartışmak dışında Ermeniler ve Kürtler konusunda belirgin bir tavır ortaya koymadıklarının farkına varan Ermeni ve Kürt heyeti, aralarındaki bütün çelişkilere rağmen çareyi birbirlerine yaklaştırmakta bulmuştu. Oysa ki birbirleriyle hiç geçinemedikleri bilinen bu iki topluluk tarih boyunca birçok kez karşı karşıya gelmişti.

Ermeni ve Kürtler arasındaki mücadeleler 1877-78 Osmanlı-Rus savaşında başlamıştır. Berlin kongresinden sonra Ermeniler'in Doğu Anadolu üzerindeki iddiaları batılı devletlerin etkisiyle hız kazanmış ve isyanlar baş göstermiştir. Ancak merkezîyetçi, dengeci ve "pan-

(67) KIDWAİ, Müşir Hüseyin: *Paris Sulh Konferansı ve Osmanlı'nın Çöküşü*, İstanbul, 1991, s.95

(68) BEŞİKÇİ, İsmail: a.g.e., s.83

islâmist" politikayı başarıyla uygulayan Sultan II. Abdülhamid, birbirleriyle geçinemedikleri bilinen ve huzursuzluk kaynağı olan doğu aşiretlerini, aşiret reislerini ve dinî şeyhleri kendisine bağlamış ve devlet otoritesini bu bölgelere götürmeye çalışmıştır. II. Abdülhamid Doğu Anadolu'da Ermenilere karşı müslüman Kürt aşiretlerini teşkilatlandırarak orada bir Ermenistan devleti kurulmasına fırsat vermemiştir. Hamidiye Alayları adı verilen bu birlikler, İngiltere'nin bütün gayretlerine rağmen İstanbul'a bağlı kalmışlardır.⁽⁶⁹⁾ Millî aşiretinin lideri İbrahim Paşa'da bütün aşiretiyle bu olaylara girmişti. Ancak bu durumdan Osmanlı'nın Kürtler'in büyük bölümünü kendisine bağladığını düşünen Rusya hiç hoşnut olmamıştır.⁽⁷⁰⁾

Doğu Anadolu'da Kürtler'in Ermenilere karşı büyük bir mücadele verdikleri bilinmekteydi. Ancak batılı devletlerin büyük gayretleriyle bir yandan da Kürtçülük propagandası yapılıyor ve bir Kürt meselesi yaratılmaya çalışılıyordu. Bu propaganda çerçevesinde çeşitli görüşler ortaya atılıyor, Ermeni ve Kürtler birleşerek Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaları için teşvik ediliyordu. Hatta Ermeni ve Kürtlerin aynı ırktan⁽⁷¹⁾ oldukları iddia ediliyor ve aralarındaki meselenin yalnızca din ayrımı yüzünden olduğu öne sürülüyordu.

Ermeni-Kürt birliği meselesi "Kürdistan" gazetesinde de geniş bir biçimde işlenmiştir. Kürtçülük

⁽⁶⁹⁾ KODAMAN, Bayram: *Şark Meselesi Işığında Sultan II. Abdülhamit'in Doğu Anadolu Politikası*, İstanbul, 1983, s.141, 142, 143

⁽⁷⁰⁾ ZEKİ, M. Emin: *Kürdistan Tarihi*, İstanbul, 1977, s.155

⁽⁷¹⁾ ZEKİ, M. Emin: a.g.e., s.156

propagandası yapan bu yaygın organında, Ermeniler ve Kürtler aynı durumda görülerek iki topluluğunda baskı altında olduğu iddia ediliyordu. Ermenilerin düşman olmadığı asıl düşmanın Sultan Abdülhamid olduğu yazılıyordu. Gazete ayrıca Ermenilerin yaptıkları mücadeleyi övüyor ve Kürt aşiretlerinin cehaletleri yüzünden haklı mücadele veren Ermenileri suçsuz yere öldürdüklerini, buna biran önce son verilmesi gerektiğini savunuyordu.⁽⁷²⁾

XX. yy.'ın başlarından I. Dünya Savaşı'na kadar ise Ermenilerin durumu oldukça sakin görünüyordu. I. Dünya Savaşı'nda ise Çarlık Rusyası ile savaşa giren Osmanlı devleti sınırları içinde yaşayan Ermeniler, Ruslarla işbirliği yapmışlardır. Bu sırada Ermeni ve Kürtler arasındaki sürtüşmede bütün hızıyla devam etmektedir. 1917 Ekim Devriminden sonra Osmanlı sınırları içinde kurulabilecek bir Ermenistan düşüncesi bu sürtüşmeyi daha da arttırmıştı. Rus ordularının işgal ettikleri alanlardan çekilince bölgede ki Kürtler 1918'in başından itibaren Ermenilere karşı düşmanca bir tavır takınarak, Kafkaslar'a doğru ilerleyen Osmanlı ordusunu desteklemişlerdi.⁽⁷³⁾ 3 Mart 1918'de Bolşeviklerle Osmanlı hükümeti arasında imza edilen Kars, Ardahan, Batum'u Osmanlı Devleti'ne bırakan Brest-Litowk anlaşmasıyla durum daha da gerginleşmişti.⁽⁷⁴⁾

⁽⁷²⁾ CALİL, Calile (Çev. Mehmet DEMİR): XIX. yy.'da Osmanlı İmp.'da Kürtler, Ankara, 1992, s.225-226; "Kürdistan": 1899 No:7, 1899, No: 11, 1901, No: 27, 1899, No: 13

⁽⁷³⁾ SASUNİ, Garo: (Çev. Bedros ZARTARYAN - Memo YETKİN) Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. yy.'dan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri, İstanbul, s.172

⁽⁷⁴⁾ BEŞİKÇİ, İsmail: a.g.e., s.185

Paris Konferansı sırasında barış görüşmeleri devam ederken dahi Kürtlerle Ermeniler arasında gerginlik devam ediyor, Ermenistan'a daha fazla toprak verilmesinin gündeme gelmesi bu durumu körüklüyordu. 29 Temmuz 1919'da Amiral Calthorpe'ten, Lord Curzon'a gönderilen bir telgrafta; Beyazıd ve Kara Kilise'de On bin Kürt'ün Ermenilere karşı ayaklandığı, uzak bölgelere ve bu kuvvetlere karşı bir şey yapılamadığı bildiriliyordu. Sulh şartlarının müslümanların çok aleyhine hıristiyanların ise çok lehine olduğu ve Büyük Ermenistan hakkındaki söylentilerin Kürtler'i Türkler'in yanına ittiği vurgulanıyordu.⁽⁷⁵⁾

Bütün bu olumsuzluklara karşın 1919 sonlarına doğru Paris Barış Konferansı'nda Kürtler ve Ermeniler tarafından uyum sağlamanın kaçınılmaz olduğu kavranmaya başlamıştı. Şerif Paşa'nın başkanlığındaki Kürt delegasyonu ile Ermeni delegasyonu bir anlaşmaya varmıştı. Şerif Paşa büyük bir çoğunluğu temsil etmekten uzaktı. Kürt delegasyonu temsilciliği sıfatını kendi kendine vermişti ve yalnızca bazı Kürt liderleri tarafından destekleniyordu. Kürt delegasyonunun resmî mahiyeti belirsizdi ve Şerif Paşa'nın da bu konuda somut bir fikri yoktu.⁽⁷⁶⁾ Ancak 20 Kasım 1919'da Bogos Nubar'la Şerif Paşa, "Kürt-Ermeni Anlaşması" imzalayarak uzlaşma sağlıyorlardı. Bu uzlaşmaya göre; Paris Barış Konferansına ortak bildiri sunarak "Bağımsız Ermenistan ve Bağımsız bir Kürdistan" teklif ediyorlardı.⁽⁷⁷⁾

⁽⁷⁵⁾ ULUBELEN, Erol. a.g.e., s. No: 704, s.194

⁽⁷⁶⁾ SASUNİ, Garo: a.g.e., s.176

⁽⁷⁷⁾ AKGÜL, Suat: *Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler*, İstanbul, 1992, s.29

Paris Barış Konferansına hitaben yazılan bu ittifakta; Ermenilerin ve Kürtlerin aynı ari kavimden olduğu iddia ediliyor ve her iki topluluğunda bağımsızlık amacı güttüğü belirtiliyordu. Özellikle Ermeniler'in, insafsız olarak nitelendirdikleri Osmanlı idaresinden kurtulmak istedikleri vurgulanıyordu. Gerek Ermeniler'in gerekse de Kürtler'in kendilerine felaketler getiren İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin resmî veya gayri resmî kabinelerinin boyunduruğundan kurtulmaya zorunlu oldukları da İttifak da belirtiliyordu.

Barış Konferansı'ndan aralarında tam anlaşmaya vardıklarının göz önünde bulundurulması ve ulus hakları prensibine uygun olarak Birleşik Bağımsız Ermenistan ve Kürdistan'ın yaratılması isteniyordu. Kurulacak olan bu devletlerin halklarının istekleri gözönünde bulundurulacak büyük devletlerden ekonomik ve teknik yardımlarını esirgememeleri rica ediliyordu. Ayrıca delegasyonların (Ermeni ve Kürt) sırayla raporlar şeklinde sundukları, anlaşmazlık konusu toprakların ise çözüme bağlanması Barış Toplantısı'nın kararlarına bırakılıyordu. Verilecek kararın adaletli bir şekilde olacağına olan inançlarını belirten delegasyon, başkanlara aynı zamanda her iki devletin (kurulması umulan) içerisinde yaşayan azınlıkların hukuki haklarına saygı göstermek konusunda tam bir birlik içinde olduklarını da vurgulamışlardır.⁽⁷⁸⁾ Bogos Nubar, Şerif Paşa ve Dr. H. Ohancanyan imzalarını taşıyan bu anlaşmanın yapıldığı gün, iki heyet arasındaki olumsuz imajı silmek için Şerif Paşa, Ermeni probleminin

⁽⁷⁸⁾ Peyam-ı Sabah Gazetesi: 24.3.1920; Le Temps: Paris 10.3.1920; İfham: 20.2.1920; KUTLAY, Naci: a.g.e., s.122

abartılmaması gerektiğini bildirerek "Kürdistan'da bulunan diğer azınlıklarla birlikte, sorunlarını karşılıklı saygı temelinde çözmek istediklerini açıklamıştır.⁽⁷⁹⁾ Şerif Paşa'nın Ermenilerle yaptığı bu anlaşma duyulunca, şimdiye kadar hiç bir zaman açıkça bağımsızlık taleplerinde bulunmayan Kürt Teali Cemiyeti içerisinde de ciddi fikir ayrılıkları doğdu. Seyyid Abdülkadir bir açıklama yaparak Şerif Paşa'nın Kürt Teali Cemiyeti'nin temsilcisi olduğunu doğruladı, fakat varılan anlaşmanın önemini azaltmaya çalışarak: "Türk-Kürt ayrılığı söz konusu değildir. özerklikten fazlası istenmemektedir." diyordu. Bu açıklamalar dernekte kopmalara yol açtı. İstanbul'da Kürtler'in büyük çoğunluğunu barındıran Kürt loncaları Abdülkadir'e desteklerinin tam olduğunu ilân ettiler.⁽⁸⁰⁾

Şerif Paşa'nın Ermenilerle İttifak yapması ağır eleştirilere uğramasına neden oldu. Kürtlerin Osmanlı topluluğundan ayrılmak düşüncesinde olmadıklarına dair Kürt ahali ve aşiretleri tarafından Bâb-ı âli'ye bir çok telgraf gönderildi. Osmanlı hükümeti, Doğu ve güneydoğu valiliklerine birer telgraf çekerek, Türkiye meselelerinin gündeme alındığı şu sıralarda, Kürtler adına Konferansta yapılacak girişimlerden doğabilecek her türlü yanlış anlaşılmaya engel olmak için Bâb-ı âli'ye gönderilen telgrafların, vakit geçirilmeden Paris'e İtilaf devletlerine de çekilmesini tavsiye ediyordu.⁽⁸¹⁾

⁽⁷⁹⁾ YILDIZ, Hasan: a.g.e., s.43

⁽⁸⁰⁾ BRUINESSEN, Martin Van (Çev. Levent KAFADAR): "Osmanlıcılıktan Ayrılıkçılığa: Şeyh Sait Ayaklanmasının Dinî ve Etnik Arka Planı", Kürdistan Üzerine Yazılar, İstanbul, 1992, s.146

⁽⁸¹⁾ ÖKE, Mim Kemal: Musul ve Kürdistan Sorunu, s.45; Naklen BBA, Dah: Şifre Kalemi: 19.ii.1920

Şerif Paşa'ya olan tepkiler gün geçtikçe çığ gibi büyüyor ve Osmanlı mebusan meclisinde de hararetli tartışmalara neden oluyordu.

Şerif Paşa ile Bogos Nubar arasındaki İttifak Kürtler'i olduğu kadar Ermenileride rahatsız etmişti. Bu önerge barış konferansına sunulduktan sonra, Ermeni Cumhuriyeti'nin Washington elçisi Armen Garo (Dr. Karekin Pastırmacıyan) önergeyi imzalamış olan Bogos Nubar ve H. Ohancayan'a karşı protesto gönderiyordu. Armen Garo'ya göre bu anlaşma ile Kürtlere büyük taviz veriliyordu. Bu sorun Ermeni basınında tartışma konusu haline geldi. Her iki Ermeni delegasyonu da bir açıklama da bulunarak bu tartışmadan son derece üzgün olduklarını ve bu anlaşmanın hiç bir şekilde Ermeni çıkarlarına ve isteklerine tehlike teşkil etmediğini vurguluyorlardı.⁽⁸²⁾

Ancak yine de Doğu Anadolu ahalisinin tepkisi çok daha yoğun olmuş ve Şerif Paşa'da bu olaydan sonra görevinden çekilmek zorunda kalmıştır. Suat Akgül'e göre⁽⁸³⁾ ise bu uzlaşmada Binbaşı Noel'in büyük bir etkisi olduğu düşünülebilir. Noel Eylül 1919'dan itibaren Kürt ve Ermenilerle çeşitli görüşmeler yaparak bir takım tespitlerde bulunmuştur. Ayrıca Ermenistan ve Kürdistan sınırlarını kendi çalışmalarına göre belirleyen Noel aynı zamanda Türk Millî Mücadele hareketini engelleyici entrikalar içine de girmiştir.

⁽⁸²⁾ SASUNİ, Garo: a.g.e., s.178

⁽⁸³⁾ AKGÜL, Suat: a.g.e., s.30

B. ŞERİF PAŞA'YA YÖNELTİLEN TEPKİLER

a) Halkın Tepkisi:

Paris'teki Barış Konferansına katılan Şerif Paşa'nın 1919 Kasımında Ermenilerle bir anlaşmaya vardığı haberinin gelmesi üzerine, Kürtlerin Millî Mücadele hareketine katılımı daha da yoğunlaşmıştır. Bu haberin yarattığı şaşkınlık, Paris'e bir çok telgrafın gönderilmesine yol açtı. Bu telgraflarda Kürtlerin Türklerden hiç bir surette ayrılmak istemedikleri vurgulanıyordu.⁽⁸⁴⁾ İtilaf devletleri temsilciliklerine, Mebusan Meclisine ve gazetelere gönderilen telgraflarda Anadolu'nun yurtsever halkı tepkisini açıkça ortaya koyuyordu.

Şerif Paşa ile Bogos Nubar İttifakı'nın ardından 24 Aralık 1919 tarihli Vakıf gazetesinde Erzurum'dan gönderilmiş ve bölge halkının duygularını dile getiren bir telgraf yayınlanmıştır. Kaşkanlı aşireti reisi Mehmet Osmanzade Nebi, Reşid beyzade Recep Cemalledin, aşiret reisi Maksud beyzade Hasan imzalarını taşıyan bu telgrafta Türklerle Kürtleri birbirinden ayırmanın imkansız olduğu, Kürtlerin Türklerle birlikte Osmanlının devamı için can verdikleri vurgulanmaktadır. Bir çok dinî, ilmi, içtimai ve iktisadi sebepler dolayısıyla Kürtlerle Türklerin bir bütün olduğu belirtilmekte ve şimdiye kadar ayrılmayı hiç bir zaman hatırına getirmemiş olan Kürtlerin, devletin mevcudiyeti tehlikeye düştüğünde bütün mevcudiyetleriyle Kuvay-ı Millîye etrafında

⁽⁸⁴⁾ KİRİŞÇİ Kemal, G.M. WINROW: a.g.e., s.84

kenetlenenecekleri vurgulanmaktadır. Telgrafın sonunda yalnızca şahsi menfaatleri doğrultusunda hareket ettiği ve ayrılıkçılık hareketinde bulunduğu söylenen Şerif Paşa da tel'in edilerek ihanetle itham edilmiştir.⁽⁸⁵⁾

Silvan halkı da Şerif Paşa'ya çektikleri telgrafla duygularını dile getirmişlerdi. Osmanlı devleti içinde yaşayan Kürtlerin önce İslam sonra Osmanlı ve en sonra Kürt oldukları vurgulanmış, dünyada hiçbir kuvvetin Kürtlerle Türkleri birbirinden ayırmaya muvaffak olamayacağı belirtilmiştir. "Büyük Osmanlı ailesinin ve İslam topluluğunun en fedakar üyelerinden olar Kürtler geçmişte Osmanlı'ya karşı en ufak bir ihanette bulunmadıkları gibi gelecekte de böyle bir davranışta bulunmayacaklardır. Geçmiş karanlık olan ve menfaat peşinde koşan Şerif Paşa'nın ortaya koyacağı hiçbir şeyin kıymeti olamayacağı ortadadır. Kendisinin yaptığı vatan hainliğinden başka bir şey değildir." Silvan halkı tarafından gönderilen bu telgraf Osmanlı padişahına, itilaf devletleri elçilerine, tarafsız devletler sefirlerine, Paris Barış Konferansına, Ankara Heyet-i Temsilîyesine ve milletvekillerine yazılmış ve Siverek kaymakamlığına da verilmiştir.⁽⁸⁶⁾ Aynı telgrafın Dahiliye Nezaretine gönderilen bir sureti Silvan Müdafaa-ı Hukuk-u Millîye Cemiyeti reisi Abdurrahman, Belediye reisi Ahmed, eşraftan Sadık, eşraftan Ali Galip, eşraftan Muharrem, eşraftan Hilmi ve aza Mehmet Tahir imzalarıyla Vakit gazetesinde yayınlanmıştır.⁽⁸⁷⁾ Bezirgan aşireti reisi

⁽⁸⁵⁾ Vakit Gazetesi: 24.12.1919

⁽⁸⁶⁾ ÇAY, A. Halûk, Y. KALAFAT: Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvay-ı Millîye Hareketleri, Ankara, 1990, s.39-40; Naklen A.Ü. T.T. Enstitüsü Arşivi, Dosya: 28/3565

⁽⁸⁷⁾ Vakit Gazetesi: 29.1.1920

Fuad Bey de gazetelere gönderdiği mektubunda Şerif Paşa'nın Kürtleri temsil hakkına hiçbir surette sahip olamayacağını, Kürtlerin kalben Hilâfet ve Saltanat-ı Osmaniyye'ye bağlı olduklarını yazmaktadır.⁽⁸⁸⁾

Erzincan'dan da on Kürt aşireti reisi, İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği'ne Şerif Paşa'nın hareketini protesto eden bir telgraf göndermiştir. 22 Şubat 1920 tarihli bu telgrafta Fransız Yüksek Komiserliği'ne hitaben şöyle deniliyordu:

"Gazetelerden öğrendiğimize göre şu anda Paris'te bulunan ve Kürt olduğunu iddia eden Şerif Paşa, Türkiye'deki entrikalarında başarılı olamadığı için, Bogos Nubar ile birlikte, gerçekten kişisel çıkarları için çalışmasına rağmen, güya bağımsız bir Kürdistan için Barış Konferansına başvurmuştur. Bu nedenle Barış Konferansına bildiririz ki Kürtler, soy ve din olarak Türklerle aynı ülke içerisinde birleştikleri yasal kardeşlerdir. Osmanlı hükümetinden başka hiçbir kimsenin Kürtler adına konuşma hakkı yoktur ve hiç kimse onlara canlılık veren duyguların yorumcusu olamaz. Osmanlı tarihi içinde Kürtler arasında hiçbir ayırım yapılmadığı gibi bütün savaşlarda Kürtler, Türklerle ön saflarda kanlarını akıtmışlardır. Acaba Rus orduları ülkemizden çekildikten sonra, Ermeniler tarafından katledilen müslümanların çoğunun Kürtlerden oluştuğunu Bogos Nubar'la uzlaşan Şerif Paşa bilmiyor mu? Öyleyse Ermenilerle işbirliği yapma çabaları sonuçsuz kalacaktır. İmparatorluk topraklarından bir kısmını ayırıp Kürtlere vermek, gelecekte Ermenilere yeni bir ülke hazırlamak demektir. Barış Konferansı'nın dikkatine sunuyoruz ki bizi Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayırmak için varlığımızdan hiçbir şey bırakmaksızın yok etmeleri gerektiğini kendilerine bildiririz."

(Balaban Aşiret Reisi Paşa Bey, Bal Aşiret Reisi Eyüp, Medanlı Aşiret Reisi Çiçek, Gökçeli Aşiret Reisi Yusuf,

⁽⁸⁸⁾ Vakıf Gazetesi: 24.2.1920

Abbas Aşiret Reisi Seyit Ali, Rol Aşiret Reisi Hasan, Şadi Aşiret Reisi Yusuf, Zişanlı Aşiret Reisi Muhsin).⁽⁸⁹⁾

Gösterilen tepkiler 1920 yılının Şubat ayından itibaren İstanbul'da da duyulmaya başladı. Meclis-i Mebusan'a bu konu ile ilgili çekilen ve Doğu Anadolu ahalisinin sesini duyuran telgraflar Meclis-i Mebusan'ın 26 Şubat 1920 tarihli toplantısında büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Örnek olarak da Erzincan'dan gelen telgraf okunmuştur.⁽⁹⁰⁾

Bu tepkiler yalnızca Erzincan halkı ile sınırlı kalmamış, diğer illerden de protesto sesleri yükselmiştir. Kendilerini Türklerle öz kardeş bilen, Kürtçülük ihtiras ve iddialarıyla hiçbir ilgisi olmayan geniş halk toplulukları, Türk millî birlik ve beraberliğinin çelikleşmiş ifadesini ortaya koymuşlardır. Adıyaman ve Kahta'nın vatansever halkı, Sadrazama gönderdikleri telgrafta, Şerif Paşa'nın Kürtlerin vekili olamayacağını bildirmişler, Osmanlı hükümetini Kürt ile Türk'ün teşkil ettiğini bu iki unsurun birleşmesinin Osmanlının başlangıcına dayandığını ve artık ikisinin ayrılmasının imkansız olduğunu anlatmışlardır. "Şerif Paşa ve benzeri hainlerin memleketimizde bir hizmetçi kadar değeri yoktur." diyen Adıyaman ve Kahtalılar, bu teşebbüsleri bütün şiddetleriyle reddettiklerini ve asla Osmanlı topluluğundan ayrılmayacaklarını haykırı-

⁽⁸⁹⁾ YILDIZ, Hasan: a.g.e., s. 81, Naklen Kürdistan Dosyası; c.12, s.62-63, Belge no: 8

⁽⁹⁰⁾ GÖKTÜRK, Hilmi: *Kürtlerin Soy Kütüğü ve Boy Tarihi*, İstanbul, 1978, s. 34; Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi: c.1,i:14, 26 Şubat, 1336 (1920), s.208

yorlardı.⁽⁹¹⁾ Adıyaman Müftüsü Hakkı, Belediye Başkanı Ahmet, Bezlikli Aşiret Reisi Hüseyinzade Ali, Hıdırsor Aşireti Reisi Aliağazade Abuzer, Kavi Aşireti Reisi Nebiağazade Mehmet, Kahta ilçesinde Mırdış Aşiret Reisi Hacıabuzerzade Emin, Rışvan Aşireti Reisi Hacıhüseyin Beyzade, Hacı Bahaeddin...)

Diyarbakir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Sadrazama, Meclis-i Ayan'a, Meclis-i Mebusan'a ve gazetelere gönderilen telgraflar da yöre ahalisinin duygularını açıkça ortaya koymaktadır.

"Osmanlı birliğini parçalamak amacıyla Mısır'dan Avrupa mahfiline kadar sokulan Bogos Nubar ile Kürt unsuru hesabına kendisini Kürt vekili gibi söz söylemek cüretinde bulunan Şerif Paşa'yı, Kürtler kemal-i şiddetle men ve ret ve insanlık alemine karşı protesto eder. Hilâfet-i İslamiyye ve Saltanat-ı Osmaniyye namı mübecceli altında doğmuş ve büyümüş olan vilayetimiz halkı ilelebet o Mukaddes-i Livay-ı Muazzama altında yaşayacak ve ölecektir. Bogos ve Şerif Paşalara işte son söz. Bu maruzatımızın Sulh Konferansına iletilmesini rica ederiz."⁽⁹²⁾ (Diyarbakir Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti).

Aynı anlamda Siverek'ten gönderilen telgraf Siverek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Cudi, Müftü Osman, Ulemadan Asım, Şeyh Musa, Öğretmen Ömer, Belediye Reisi Rıza, eşraftan Mahmut, İzoli Aşireti Reisi Zülfikar, Karakeçi Aşireti Reisi Abdülkadir, Tabahatip Aşireti Reisi Mustafa, Türkan Aşireti Reisi Sadun, Şıman Aşireti Reisi Ali, Gerzeri Aşireti Reisi Rüştü, imzalarını taşımakta ve bölge halkının duygularını dile getirmektedir. Mardin'in Derik ilçesinden gönderilen

⁽⁹¹⁾ GOLOĞLU, Mahmut: III. Meşrutiyet, Ankara, 1970

⁽⁹²⁾ Meclis-i Ayan (Zabıt Ceridesi): c.1, I:15, 1 Mart 1336 (1920), s.172; Vakıf: 5.3.1920

protesto telgrafında da Şerif Paşa'nın Kürtlerden bir tek ferdin bile temsilcisi olamayacağı, Kürtlerin Devlet-i Osmaniyye'den başka bir idare şeklini kabul etmeyecekleri vurgulanıyordu. Telgraf, Dirik Kazası Müftüsü Kazım, Belediye Reisi Hasan, Ulemadan Ahmet ve Ali, Potan Aşireti Reisi Yahya, Hakran Reisi Davut, Ayasan Reisi Razaman, Saltan Reisi Abdülkadir, Müsketiye Aşiret Reisi Sadun, Domilah Aşireti Reisi Derviş, Deşnekür Reisi Mahmut, Manevdağ Reisi Salih, Lif Nahiyesi Ağavatından Çeçen ve Kitan Reisi Pozan imzalarını taşıyordu.⁽⁹³⁾

Diyarbakır ve Silvan halkı gibi Van-Hakkari bölgesi halkı da bu tür uydurma teşebbüslere karşı çıkmıştır. İstanbul'a çektikleri telgrafın bir yerinde, "Wilson prensiplerini bahane ederek ve kendisine Kürdistan delegesi süsü vererek Konferans'a karşı isteklerde bulunan Şerif Paşa'nın hala bu çıkmazda yürümekte olmasından dolayı çevremiz halkının tek ve kesin düşüncesi olarak bildiririz ki, Van ahalisi genellikle Türk veya Kürt sayılsın on üç yıllık bir tarih, bir din, bir soy ve gelenekle birbirine bağlanmıştır. Birbirinden ayrılması imkansız bir ulusal ve ekonomik birliğe sahiptir. Bu ilgi ve bağla övünüyoruz ve mutluyuz..." denilirken bir başka yerinde ise "Türk milletinden ayrılmayı düşünecek kadar cahil ve akılsız bir Kürdü bu bölgede aramak cahilliktir. Böyle boş ve aşağılık düşüncelere kapılan Şerif Paşa ve benzerleri bir Kürdistan bağımsızlığı ya da özerkliği ile uğraşacaklarına onların ilerleme ve gelişmelerine kaynak olacak yeni ve uygun idare usulünü kurmaya çalışsalar daha

⁽⁹³⁾ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi: c.1, I:17, 1 Mart 1336 (1920), s. 300-301; GOLOĞLU, Mahmut: a.g.e., s.87-88

vicdanlı bir iş yapmış, daha yararlı sonuçlar elde etmiş olurlar... Türklerden daha iyi yürekli ve cana yakın bir vatandaşa dünyada rastlanamayacağına tarih ve genel savaşı tanık gösteren Kürtler, kendi kaderlerini öz çıkarına oyuncak eden, bağımsız Kürdistan diye boş ve yararsız sözler konuşan, Paris ve Londra'da bu amaç uğruna didinen Şerif Paşa'yı protesto eder, böyle kimliği şüpheli kimselere ve Kürt Teavün kulübüne kimsenin vekalet hakkı vermeye cesaret edemeyeceğinin bütün dünya siyasetine duyurulmasını en önemli bir görev sayarlar..."⁽⁹⁴⁾ demektedirler. Bu telgraf; Hakkari Beyi Şeyh Hamitpaşazade Abdullah, Kervani Aşireti Reisi Lazgı, Ernos Aşireti Reisi Hüsnü, Mamhuran Aşireti Reisi İsmail ve Cafer, Mezriği Aşireti adına Sülale-i Abbasi'den Abdullah ve İhsan, Viri Aşireti Reisi Rüstem, Rayran Aşireti Reisi Hüseyin, Nasri Aşireti Reisi Süleyman, Bolu Aşireti Reisi Kolhan, Rıran Aşireti Reisi Kulu Han, Şemski Aşireti Reisi Ömer, Şubli Aşireti Reisi Arif, Haydaran Aşireti Reisi Emin... imzalarını taşımaktadır.

Hasankaleden Camadanlı Aşireti Reisleri Maksud-ağazade Hasan ve Beduhi'nin Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'ne çekilen telgraflarında ise Şerif Paşa'nın vicdanı satılmış bir kimse olduğuna değinildikten sonra Ermenilerle Kürtlerin yüzyıllardan beri süregelen çatışmaları anlatılıyor ve

"başlangıcı bilinemeyecek kadar eski olan bugünkü bağlılığımızda başka akrabalık bağları, sosyal bağlar, vatan ve millet ülkü bağlarıyla Türklerden hiçbir ayrılığı olmayan biz Kürtlerin, Türk

⁽⁹⁴⁾ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi: C.I, i:14, 26 Şubat (1336) 1920, s.209

kardeşlerimizle birlikte Halifemizin etrafında birleş-mekten ve dünyanın sonuna kadar beraber yaşamaktan başka bir isteğimiz yoktur. Buna aykırı davranışlarda bulunan kimselerin her türlü teşebbüslerini bütün varlığımızla red eyleriz"

deniliyordu.⁽⁹⁵⁾

Basında ve Mebusan Meclisi'nde de büyük yankılar uyandıran bu protesto telgrafları Doğu halisinin hislerini büyük bir açık yüreklilikle dile getirmektedir. Bu telgraflar yurt içinde ve dışında büyük tepkilere yol açmıştır. Doğu vilayetlerine mensup mebuslar da gerek Meclis-i Mebusan'da gerekse de basına yaptıkları mülakatlarda şahsi ve temsilcisi oldukları yöre halkının duygularına tercüman olmuşlardır. Yine Eğik Aşireti Reisi Şakir, Belediye Reisi Abdülgani, Yaban Aşireti Reisi Reşid, Kusan Aşireti Reisi Hacı Fersu, Kıvret Aşireti Reisi Anku, Tab Aşireti Reisi Seyfi, Marşık Aşireti Reisi İsa imzalarıyla Hakimiyet-i Millîye Gazetesi'nde yayınlanan bir telgrafta şöyle denilmektedir.

"Kürd murahhası ünvanı takınarak bir takım şahsi emeller peşinde koşan Şerif Paşa'nın kim ve nereli olduğu bizce meçhul olup bu adamı murahhas tayin etmedik ve kendisine itimadımız dahi yoktur. Binaenaleyh İslam Cemaatinden ve Osmanlı Camiasından ayrılmak hiç bir surette kabil olmadığından eski halimizde Türkiye İdaresinde bırakılmasına müsaade buyurulmasını Umum-u asair ve ahali namına istida ve istirham olunur..."⁽⁹⁶⁾

Tasvir-i Efkar Gazetesine Mütekaid Binbaşı Hüseyin Ferid imzasıyla gönderilen telgrafta ise

⁽⁹⁵⁾ Takvim-i Vekayî: 6,8.3.1920; GOLOĞLU Mahmut: a.g.e. s.89; GÖKTÜRK, Hilmi: a.g.e., s.36

⁽⁹⁶⁾ Hakimiyet-i Millîye Gazetesi: 17.4.1920

Kürtlerin hiç bir surette Saltanat-ı Osmaniyyeden ayrılmayacakları vurgulanmakta ve kim ne derse desin Kürtlerin muhafaza-ı hukuku evvela saltanat ve hükümet-i Osmaniyye'ye ait bir vazifedir denilmektedir.⁽⁹⁷⁾

Şerif Paşa ile Bogos Nubar arasında görüşmelerin devam ettiği bir sırada 17 Kasım 1919'da Sabah Gazetesinde bir yazısı yayınlanan Dersim Milletvekili Lütfi Fikri Türk-Kürt Meselesi isimli baş makalede "Barıştan sonra istediğimiz gibi didişelim. Birbirimizi memnun ederiz. Kürt cemiyetleri, şimdi ayrılmayı red etmelidir." diyordu. Bu görüşlerini 24 Kasım 1919'da yineleyen Lütfi Fikri "Osmanlılık Karşısında Kürtler" isimli makalesinde ise şöyle diyordu: "Türklerle Kürtler arasında uçurum derin değildir. Kürtler Osmanlı Devletinden ayrılmamalıdır. Barıştan sonra istekleri tatmin edilecektir".⁽⁹⁸⁾

Şubat 1920'de Şerif Paşa'nın Ermenilerle yaptığı anlaşma duyulunca Kürt Teali Cemiyeti içinde de ciddi fikir ayrılıkları doğmuştur. Seyyid Abdülkadir bir açıklama yaparak Şerif Paşa'nın Kürt Teali Cemiyeti temsilcisi olduğunu doğrulamıştır. Fakat varılan anlaşmanın önemini azaltmaya çalışarak "Türk-Kürt ayrılığının söz konusu olmadığını, özerklikten fazlasının istenmediğini vurgulamaktadır.⁽⁹⁹⁾ Cemiyetin düzenlenen bir genel toplantısında gençler, Kürdistanın

⁽⁹⁷⁾ Tasvir-i Efkar Gazetesi: 22.2.1920

⁽⁹⁸⁾ KUTLAY, Naci: *İttihad ve Terakki ve Kürtler*, İstanbul, 1991, s.192, 223; SARIHAN, Zeki: *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, c.2, s.213, 223

⁽⁹⁹⁾ BRUNEISSEN, Martin Van (Çev. Levent Kafadar): "Osmanlıcılıktan Ayrılıkçılığa: Şeyh Sait Ayaklanmasının Dinî ve Etnik Arka Planı", *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İstanbul, 1992, s.146

bağımsızlığının ilânına karar verilmesini ve bu bölgede bir tek bile yabancı kuvvet kalmamasını istiyorlardı. Seyyid Abdülkadir ise bu isteğe muhalefet etmiş bu zor durumda Osmanlı'ya darbe indirmenin Kürtlük Şiarına yakışmadığını söyleyerek Türklere yardım edilmesi konusunda ısrar etmiştir. Seyid Abdülkadir, Kürt ve Ermeni davasının halli için müşterek bir hudut dahilinde bir Kürdistan ve Ermenistan Federasyonu yaratılmasına da kesinlikle yanaşmaz.⁽¹⁰⁰⁾ Ancak Seyyid Abdülkadir'in bu tutumu dernekte bir kopuşa yol açmış, bir çok üye ayrılmış, Bedirhanlılar ise Seyyid Abdülkadir'i görevden almaya çalışmışlardır. İstanbul'daki Kürt loncalarının büyük çoğunluğu Abdülkadir'i desteklemiş, kendisine karşı olan diğer üyeler ise dernekten ayrılarak kendi derneklerini kurmuşlardır.

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği çoğu Kürt aydınının bizzat Abdülkadir'den bile daha Türk yanlısı olduğuna dikkat çekmişler ve kopuşun sebebini Abdülkadir'in tutuculuğuna ve halife'ye olan bağlılığına dayandırmışlardır.⁽¹⁰¹⁾

b) Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan'ın Tepkisi:

Şerif Paşa'nın Paris'de Ermeni temsilcisi Bogos Nubar'la ittifak yaptığı haberinin duyulması memleket içinde büyük tepkilere yol açmıştır. Doğu Anadolu ahalisi de bu konuyla ilgili haklı tepkisini ortaya koymuş, Paris

⁽¹⁰⁰⁾ DERSİMİ, M. Nuri: Dersim Tarihi, İstanbul, 1979, s.109-110

⁽¹⁰¹⁾ BRUINESSEN, Martin Van: a.g.m., s. 146; Naklen PRO, FO 371, 1920: E.5063/11/44

Konferansı'na, gazetelere ve Mebusan Meclisine gönderdiği telgraflarla duygularını dile getirmiştir.

Meclis-i Mebusan'ın 26 Şubat 1920'de yapılan 14. toplantısında bu tepkilere geniş biçimde yer verilmiş, telgraflar okunmuş ve mebuslar konuyla ilgili görüşlerini dile getirmek için söz almışlardır. Kürtlerin Osmanlılıkta ve İslam Camiasından ayrılma fikrinde olmadıklarına dair gönderilen telgraflara örnek olarak Erzincan telgrafı okunmuştur.

Bu konuyla ilgili olarak Beyazıd Mebusu Şefik Bey Kürsü'ye gelmiş ve görüşlerini dile getirmiş, konuşması sık sık alkışlarla kesilmiştir. Şefik Bey, Şerif Paşa ile Bogos Nubar arasında imzalanan ve gazetelerde aynen yayınlanan ittifakın hiç bir surette kabul edilemeyeceğini söylemiştir. Ermenilerin ve Kürtlerin aynı kavimden oldukları iddiasının, Kürtler tarafından büyük bir tepkiyle karşılandığını söyleyen Şefik Bey, Erzincan ve Diyarbekir vilayetlerinden gönderilen telgrafları örnek göstermiştir. Bunlar gibi daha binlerce telgrafın Meclis'e gönderileceğine olan inancını belirten Şefik Bey, Şerif Paşa'nın Kürtlerin gözünde ne bir değerinin ne de güveninin olmadığını vurgulamıştır. Kürtler şimdiye kadar Osmanlı Birliği'nin sadık bir ferdi olarak Türklerle elele vermişlerdir ve ayrılmayı hiç bir zaman düşünmemişlerdir diyen Şefik Bey, Kürtlerin İslâm camiası içindeki yerlerine de değinmiştir. İslâm Cemaatı içinde Türk-Kürt ayrımının hiç bir zaman bulunmadığını ve

İslâmiyetin millet ve kavmiyetin çok üstünde olduğunu belirtmiştir.⁽¹⁰²⁾

Bununla birlikte Kürtlerin bir takım istekleri olabileceğini, ancak bunların Türk kardeşleriyle birlikte paylaşacağını, medrese, mektep, yol, adalet gibi son derece normal istekler olduğunu vurgulamıştır. Bütün bu istekleri ise yalnızca ve yalnızca Osmanlı Devletinden, halifeden ve Meclis-i Mebusandan talep ettiklerini söyleyen Şefik Bey, Kürtlerin ayrılık fikrinde olmadıklarını bir kez daha belirtmiştir.

Şerif Paşa konusunda ise oldukça hiddetli olduğu görülen Şefik Bey, görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

"Bu Şerif Paşa kimdir? Kimden mezuniyet almıştır? Hangi bir Kürdün vekaletini haizdir? Şerif Paşa Ermenilerin ve Kürtlerin bir kavim olduğunu iddia ediyor. Şerif Paşa emin olmalıdır ki kendisinin verdiği bir kararı herhangi bir Kürt nefretle yüzüne çarpar. Şerif Paşa yalnızca kendi nam ve hesabına Ermenilerle bir anlaşma imzalıyor. Fakat bendeniz aşair ve ekrad namına söz söylüyorum, mümessel vekilleri olduğum Bayazıd sancağında meskun bulunan Celali, Adamanlı, Zilalı, Sibkanlı, Haydaralı, Atmalı, Sarahlı, Cemadanlı aşiri ve bunlara mensup binlerce Kabail ve ekradın mümessili sıfatı ile söylüyorum ki, Şerif Paşa'nın bu kararını kabul edecek hiç bir Kürt yoktur. Şerif Paşa'nın bu kararı Celadet ve hamiyyetleri, diyanetleri dağlar kadar muazzam olan Kürtlerin lanetiyle rededecekleri bir sözdür. O kavm-i Neciptir ki, Rus Çarlığı'nın dünyayı tedhis ettiği zamanlarda, Rus Hükümeti kendilerine bir çok mevaid, her türlü fedakârlık gösterdikleri halde nefretle redetmişler ve Camia-ı İslamiyye'den Saltanat ve Hilâfetten katiyyen ayrılmamışlardır."⁽¹⁰³⁾

⁽¹⁰²⁾ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c.1, İ:14, 26 Şubat 1336 (1920), s.209

⁽¹⁰³⁾ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c.1, İ:14, 26 Şubat 1336 (1920), s.209

Konuşmasını alkışlarla tamamlayan Bayazıd mebusu Şefik Bey'den sonra, Erzurum mebusu Celâleddin Arif Bey de konuyla ilgili görüşlerini dile getirmiş ve Kürtlerle Türklerin ayrılmaz bir bütün olduğunu vurgulamıştır. Uzun asırlardan beri sınır boylarında vatanın ikinci bekçiliğini yapmış ve Rus Çarlığı'na karşı sinesini siper etmiş olan Kürtleri bir takım vatansızların ve menfaatperestlerin Türk kardeşlerinden ayırma çabasında olduğunu söylemiş ve nefretini dile getirmiştir. Türklerle Kürtlerin çok yakın bir zamanda acı bir ibret dersi aldığını bu yüzden onları birbirinden ayırmanın mümkün olmadığını da belirtmiştir.

Celâleddin Arif Bey, Şerif Paşa'nın Bogos Nubar ile yaptığı anlaşmaya da değinerek Şerif Paşa gibi bu devletin sefiri olmuş, yüksek makamlara gelmiş bir kişiye bu davranışı yakıştıramadığını söylemiştir. Şerif Paşa'nın babası Said Paşa'nın, memleketin önemli devlet adamlarından biri olduğunu söyleyen Arif Bey "ne talihsiz adammış ki oğlu Kürdistanı Ermenilere, kardeşi de İzmir'i Yunanlılara peşkeş çekmek azminde bulundular"⁽¹⁰⁴⁾ demiştir.

Protesto telgraflarına da değinen Celâleddin Arif Bey, bu telgrafların Kürtlerin gerçek duygularını yansıttığını ve Şerif Paşa'nın hiç bir vekaleti olmadığını açıkça gösterdiğini vurgulamıştır. Bayazıd Mebusu Şefik Bey'le aynı görüşleri paylaştığını

⁽¹⁰⁴⁾ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c.1, 1:14, 26 Şubat 1336 (1920), s.210

belirterek, vekili olmaktan iftihar ettiği, Erzurum Vilayeti dahilinde bulunan Kürtlerin namına, Şerif Paşa'nın bu teşebbüsünü büyük bir nefret ve lanetle yad ettiğini vurgulamıştır.⁽¹⁰⁵⁾

Erzurum Mebusu Celaleddin Arif Bey konuşmasını büyük bir coŐku ile tamamladıktan sonra da Şerif Paşa ile Bogos Nubar'a duyulan tepkiler diğer mebuslarca da ifade edilmiştir. Meclis-i Mebusan'ın 26 Şubat 1920 tarihli bu on dördüncü toplantısının gündemini, yoğun bir Şekilde Şerif Paşaya duyulan tepkiler ve de Kürtlerin Osmanlılığa ve halifeliğe olan bağlılığı meselesi oluşturmuştur. Celaleddin Arif Beyden sonra yine Erzurum mebusu olan Hüseyin Avni Bey kürsüye gelmiş ve duygularını dile getirmiştir. Hüseyin Avni Bey:

Bu konunun mahiyeti hakkında söz söylemeye lüzum yoktur. Őunu da belirtmek gerekir ki bu gün Kürtlerle Ermeniler "Ararat" dağlarında hala harptedirler. Ermenilerle Kürtler asla kardeş olamazlar. Kürtler, müslümanlık dolayısıyla Türklerle kardeş olduklarını söylüyor. Bunu fiilen "Antranik" de söylemiştir. Muvakkaten Ermeni hakimiyeti altında kalan Erzurum ve havalisi, Vilayet-i Őarkiye ve elviye-i selaseden geçerken Ermeniler isim sorarak ahaliyi kesmiŐlerdir. Yani "Türk", "Kürt" aramamıŐlardır. Müslüman olmak dolayısıyla hepsini dođramıŐlardır. Bilirsiniz ki Ermeniler daima Avrupa'ya karşı Kürtlerden Şikayet ederlerdi. Birbirlerine ırken düşman olan ve yek diğerine karşı irsen nefretperverde edenler birbirleriyle kardeş olamazlar ve olamayacaklardır.

Buna arzdan maksadım olabilirki Ermeni fecayiini bi hakkın neŐredemediđimiz yerdeki Kürtlerde bilsinler ki, Ermenilerle Kürtler kardeş olmak değil daima birbirlerinin kanını iğerler. Ermenilerin

⁽¹⁰⁵⁾ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c.1, İ:14, 26 Şubat 1336 (1920), s.211

bunlara yapmadığı Şenaat kalmadı. Ermeniler, Kürtlerin ırzını payımal etmişlerdir. Ermeniler Kürtlerin kanına girmiştir. Binaenaleyh bunların kardeş olmak ihtimali kalmamıştır.”⁽¹⁰⁶⁾

Hüseyin Avni Bey'in yanısıra Siverek Mebusu Bekir Sıtkı Efendi, Erzurum Mebusu Ziya Bey, Sinop Mebusu Rıza Nur Bey'de sırayla söz almışlardır. Bekir Sıtkı Bey konuşmasında telgraflardan anlaşıldığı üzere Kürtlerin isteklerinin Camia-ı İslamiyye'den ayrılmamak ve Vahdet-i Osmaniyye'den çıkmamak olduğunu belirtmiştir. Diyarbekir ahalisi'nin hiç bir suretle bu bütünlüğü bozmayı aklına bile getirmeyeceğini ve sadakatlerini isbata her zaman hazır olduğunu vurgulayan Bekir Sıtkı Bey Şerif Paşa'nın da Kürtleri asla temsil edemeyeceğini söyleyerek sözlerini tamamlamıştır. Erzurum Mebusu Ziya Bey ise telgrafnameler Kürtlerin hislerini tamamen ortaya koyduğu için bir kelime bile söylemenin yersiz olacağını söyleyerek Trakya'nın telgrafnameleri hakkında ne karar verildi ise bunlar içinde aynısının uygulanmasını talep etmiştir. Sinop Mebusu Rıza Nur Bey'in konuşmasında Ermeniler'le Kürtlerin yaptıkları ittifak oluşturmıştır. Rıza Nur Bey'de Paris'de verilen ortak muhtırada Ermeniler'in ve Kürtler'in aynı kavim olarak gösterilmesini eleştirmiş, bunun tarihi bir yanlışlığı olduğunu vurgulamıştır. Mısır'da "Kürdistan" adlı gazete'nin çıkarılmasında, Paris'de bir muhtıra'nın yazılıp verilmesinde ve gazetelere beyanatlarda bulunulmasında Türkler'e karşı duyulan bir düşmanlık söz konusudur. Ancak bunların hiç biri Kürtler'i temsil etmeye yetkili olamazlar. Doğu ahalisini temsil eden

⁽¹⁰⁶⁾ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c.1, İ:14, 26 Şubat 1336 (1920), s.211

mebuslar'ın söyledikleri ve yığınla gönderilen telgraflar onların gerçek duygularını açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Paris'de Kürtlerin temsilciliğini üstlendiklerini söyleyen kişiler tamamen şahsi menfaatlerinden dolayı iki millet arasına nifak sokmak istemektedirler.

Sinop Mebusu Rıza Nur Bey coşkulu alkışlarla konuşmasını tamamlamıştır.⁽¹⁰⁷⁾ Konuşmalardan da görüldüğü üzere Meclis-i Mebusan'ın bu toplantısı oldukça hararetli tartışmalara sahne olmuştur. Özellikle Doğu illerinin mebusları temsilcisi oldukları ahalinin ve şahsi görüşlerini büyük bir açık yüreklilikle dile getirmişlerdir. Paris'de ortak bir muhtıra sunan Şerif Paşa ve Bogos Nubar Paşa Meclis-i Mebusanda da tel'in edilmiş ve büyük tepki görmüştür. Doğu illerinden gönderilen protesto telgrafları büyük bir tepki ile okunmuştur. Bütün mebuslar aynı görüş etrafında kenetlenmiş ve Türklerle, Kürtler'in birbirlerinden ayrılmaz özkardeş olduklarını sık sık vurgulamışlardır.

Meclis-i Mebusan'ın 1 Mart 1920'de yapılan 17. toplantısında da aynı konu ele alınmıştır. Kürtlerin Hilâfetten ve Camia-yı Osmaniyye'den ayrılmayacaklarını söyledikleri ve Şerif Paşa'yı protesto eden ulemadan Şeyh Musa ve müteaddid rüfekaşı imzaları ile "Siverek"ten çekilen bir telgrafla, aynı konulu Müftü Kazım ve rüfekaşı imzalı "Derik"ten çekilen telgraflar

⁽¹⁰⁷⁾ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, C.1, İ:14, 26 Şubat 1336 (1920) s.212

okunmuştur.⁽¹⁰⁸⁾ Meclis-i Ayan'ın 1 Mart 1920'de yapılan 15. toplantısında da Elviye-i Selase ile Diyarbekir, Siverek ve Erzurum'dan gönderilen telgraflar okunmuştur. Bu telgraflardan sonra söz isteğinde bulunan Naim Bey, Şerif Paşa'nın Kürtler namına söz söylemeye yetkili olamayacağını belirtmiş ve aklı başında bütün Kürtlerin de aynı hissi taşıdığını söylemiştir. "Bin seneden beri Türklerle Kürtler kardeş olmuşlardır, bunlar yekdiğendinden ayrılırsa ikisi de mahvolur, dolayısıyla Şerif Paşa'nın bu teşebbüsü asılsızdır ya da şahsi menfaat düşüncesiyle girişilmiş bir harekettir" diyen Naim Bey, Şerif Paşa'nın Kürtlükle hiç alakası yoktur, öyle zannediyorum ki Kürt lisanından bir kelime bile bilmez demiştir. Zaten kendisine verilen ünvanın da Bo Şerif olduğunu vurgulayan Naim Bey Şerif Paşa'nın asla Kürtleri temsil edemeyeceğini bir kez daha belirterek konuşmasını noktalar.

Naim Bey'den sonra söz alan Adil Bey de Kürt Kavmi'nin hiç bir zaman ayrılık fikrine iştirak etmediğini söylemiş ve Şerif Paşaya hiç kimsenin böyle bir yetki vermediğini belirterek eğer var ise de böyle bir selahiyete sahip olamayacağını ortaya koymuştur. Bu konuda bir tahkikat yapılmasını ve gerçeğin ortaya çıkarılmasını talep etmiştir.

Rıza Tevfik Bey de meselenin ciddiyetine dikkat çekmiş ve Şerif Paşa'nın kendisine yetki vererek Avrupayı

⁽¹⁰⁸⁾ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, C.1, İ:14, 26 Şubat 1336 (1920) s.301

aldattığını bu sebeple bir an önce hükümetin bunu meydana çıkararak Avrupaya anlatması gerektiğini söylemiştir.⁽¹⁰⁹⁾

Görüldüğü üzere gerek Meclis-i Ayan gerekse de Meclis-i Mebusan'ın gündeminde geniş yer tutan protesto telgrafları Doğu ahalisinin hislerine büyük ölçüde tercüman olmuştur. Bu telgraflara basın da geniş yer vermiş ve Şerif Paşa'ya duyulan hoşnutsuzluk köşe yazılarında da dile getirilmiştir.

c) Basının Tepkisi:

Şerif Paşa'nın Paris'teki faaliyetleri basında da takip edilmiş, özellikle Bogos Nubar'la yaptığı ittifaktan sonra kendisine yönelik tepkilere geniş yer verilmiştir. Dönemin gazeteleri incelendiğinde Şerif Paşa hakkındaki yazıların Ocak, Şubat ve Mart 1920 tarihlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu dönem içinde Kürtlerin ve Doğu Anadolu ahalisinin çektiği telgraflar da basında yer almış ve "Kürtlerin Sadakati" başlığı ile yayınlanmıştır. Aynı tarihler içinde Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan'ın çalışmaları da söz konusu olduğu için zaman zaman buradaki tepkilere de değinilmiş ve Doğu illerinin milletvekilleriyle yapılan görüşmeler⁽¹¹⁰⁾ yayınlanmıştır.

Şerif Paşa'nın 20 kasım 1919'da Ermeni heyeti temsilcisi Bogos Nubar'la imzaladığı ittifak metni de farklı tarihlerde olmakla beraber tam metniyle bazı

⁽¹⁰⁹⁾ Meclis-i Ayan, Zabıt Ceridesi, C.1, İ:15, 1 Mart 1336, (1920), s.172, 173, 174

⁽¹¹⁰⁾ Tasvir-i Efkâr Gazetesi: 5.3.1920

gazetelerde yer almıştır.⁽¹¹¹⁾ Dönemin gazeteleri göz önünde bulundurulduğunda Vakit ve Tasvir-i Efkar gazetelerinin Şubat ve Mart 1920 tarihli yayınlarında Şerif Paşa ve Kürtlerle ilgili yazılara daha fazla yer verdiği görülmektedir.. Bunun yanı sıra Yenigün, Hakimiyet-i Milliye, Hadisat, İkdam, Peyam-ı Sabah, Alemdar ve İfham gazetelerinde de Şerif Paşa ile ilgili haberlere ve makalelere rastlanmaktadır.

Şerif Paşa'nın kendi rızasıyla kürt heyeti temsilciliğinden ayrıldığını belirten telgrafı, Vakit ve İkdam gazetelerinde aynı tarihte yayınlanmıştır.⁽¹¹²⁾ 1920 Nisanından sonra ise basında Şerif Paşa ile ilgili haberlere fazla rastlanmamaktadır. Tanin gazetesinin 1945-1946 arasında yayınlanan sayılarında Eski Maliye Nazırı Cavid Bey'in hatıratına yer verilmiştir. Bu hatıratta Şerif Paşa'nın Cavid Bey'e yazdığı mektuplardan da bahsedilmektedir.⁽¹¹³⁾

Vakit Gazetesinin 17 Nisan 1919 tarihli sayısında "Şerif Paşa'nın İkazatı" başlığı ile yayınlanan yazıda, Şerif Paşa'nın göndermiş olduğu mektuba yer verilmiştir. Şerif Paşa'nın bu mektubunda ittihadçılarla olan anlaşmazlığı açıkça görülmektedir. İttihadçıları canilik ve katillikle itham eden Şerif Paşa "İttihad ve Terakki'nin eşkıya listesine kaydettiği olaylar o kadar çok ki bu canileri elimizle parçalasak da milletin intikamını almış olamayız" demektedir. "Kanunları hiçe

⁽¹¹¹⁾ İfham Gazetesi: 20.2.1920; Peyam-ı Sabah Gazetesi: 24.3.1920.

⁽¹¹²⁾ Vakit Gazetesi: 24.4.1920; İkdam Gazetesi: 24.4.1920

⁽¹¹³⁾ Cavid Bey: "Felaket Günleri - Mütareke Devrinin Feci Tarihi", Tanin Gazetesi, 2 Şubat 1941, s.6

sayan, kesesini Osmanlı askerinin harp sahasında dökmüş olduğunu kanla doldurmuş olan kasapların, hangi fırkaya mensup olurlarsa olsunlar yüce divanda hesap vermelerini, cezalandırılmalarını isterim" diyen Şerif Paşa, bu yerine getirilmediği sürece birleşmenin mümkün olmadığını vurgulamaktadır. İttihad ve Terakki'yi meydana getiren unsurların Türkleştirmekten yana olduğunu ve askerın siyasetle uğraştığını söyleyen Şerif Paşa, ittihadçıların programlarında gördüğü çelişki üzerine bu cemiyetten ayrıldığını belirtmektedir. Şerif Paşa'nın bu mektubuna Vakıf gazetesı geniş bir şekilde yer vermiştir.⁽¹¹⁴⁾ Aynı gazetenin 14 Ağustos 1919 tarihli sayısında "Kürtler ve Kürdistan" başlığı ile yayınlanan makalede ise Kürt meselesine dikkat çekilmiştir. Ahmed Emin imzasını taşıyan bu makalede, Osmanlı'nın geçmiş tecrübeden ders almak konusunda son derece zayıf olduğu, bu yüzden de sık sık zarara uğradığı vurgulanmaktadır. Meşrutiyetin ilanından sonra ortaya çıkan Türkçülük siyasetinin, birkaç kişinin zevk ve ihtirasından başka bir amacı olmayan bir siyaset olduğu savunulmuştur. Yazara göre, bu siyasi düşünce gerek Arnavut, gerek Arap, gerekse de Kürt meselesini yoktan var etmiştir. Arnavutlar küstürülmüş, Araplar ayrılmıştır. Bütün bu durumların suçlusu olarak ittihadçıları gösteren Ahmed Emin, Kürt meselesinin tartışılmaktan kaçınılmamasını ve geleceğe ait sorunlara geniş bir açıdan bakmak gerektiğini söylemiştir. "Kürt ve Kürdistan kelimeleri telaffuz edilmekten kaçınılmamalıdır. Asıl tehlike gerçekleri olduğu gibi görmemektir. Birbirine ihtiyacı olan iki kardeş millet Kürtler ve Türklerin birbirlerine ve vatanlarına ait

⁽¹¹⁴⁾ Vakıf Gazetesı: 7.4.1919

sınırlarının tartışılmasından hiçbir kötülük gelmez. Bilakis gerçeklere göz yumularak, meselelerden kaçınılacak olursa konuyla ilgisi olmayanlara büyük bir fırsat verilmiş olacaktır" diyen yazar, bu meselenin ancak sükunet ve açıklıkla çözümlenebileceğini öne sürmüştür.⁽¹¹⁵⁾

12 Aralık 1919 tarihli İfham gazetesinde yayınlanan makalede ise Türklerin ve Kürtlerin kardeş milletler olduğu vurgulanmaktadır. Kürtlerin İslamiyete, halifeye ve padişaha gönülden bağlı oldukları belirtilmekte ve bu doğru yoldan ayrıldıkları takdirde başka bir zihniyet, başka bir medeniyet ve milliyet içinde yok olup gidecekleri söylenmektedir. Ahmet Ferid imzasını taşıyan makalede Kürtlerin, bugün tehlikede bulunan dinini ve milletini korumaktan başka bir fikri olmadığı ve bu yüzden Türkün gücüyle birleşip güç oluşturmak istedikleri belirtiliyordu. "Gördüğümüz kadarı ile göstermiş oldukları sadakat ve samimiyete istinaden deriz ki; Kürdistanı milli topluluğumuzdan ayrı tutmuyoruz" diyen yazar, Kürtlerin içinde bazı müfrit milliyetçilere şahit olduğunu da belirtmektedir. Ancak hem Türklerin hem de Kürtlerin kurtuluşu ancak ortak bir çalışma ile mümkün olabilir. "Bundan dört asır önce kılıç iradesiyle değil, belki kalp kuvveti ile birleşmiş iki milletin dört asır sonra aynı taç ve taht etrafında bir arada yaşamaları için gösterilen vefa ve sadakat gelecek için en büyük müjdedir" diyen Ahmed Ferit, Türklerin ve

⁽¹¹⁵⁾ Ahmet Emin: "Kürtler ve Kürdistan". Vakit Gazetesi. 14 Ağustos 1919, s.1

Kürtlerin birbirlerinden ayrılmaz iki unsur olduğunu da vurgulamaktadır.⁽¹¹⁶⁾

1920 yılından itibaren Şerif Paşa'ya yönelik tepkilerin yoğunlaştığı görülmektedir. 15 Ocak 1920'de Hakimiyet-i Milliye'de yayınlanan yazıda, Kürt vatandaşlarının asırlardan beri bu toprağın zaferlerine, felaketlerine ortak oldukları, Türklerin yaşantılarına derinden karıştıkları ve de bu memleketin hakiki çocukları oldukları belirtilmektedir. Öyle ki ne olursa olsun onları bu topraktan ayırmak anadan ayırmak demektir. Ortaya çıkan Kürtçülük meselesi her tarafı kaplayan emperyalizmin ihtirasıdır. Ancak, Kürtler ortaya koydukları sadakat ve fedakarlıkla, Osmanlı devletine olan bağlılıklarını bütün dünya aleme ilan etmektedirler. Ayrıca kendi şahsi emelleri peşinde koşan Şerif Paşa'nın hiç bir zaman Kürtleri temsil edemeyeceği vurgulanıyor ve kendisi hakkında gönderilen protesto telgrafı yayınlanıyordu.⁽¹¹⁷⁾

20 Şubat 1920 tarihli İkdam gazetesinde ise Şerif Paşa ile Bogos Nubar Paşa'nın ittifakına geniş yer verilmiştir. Bu yazıda da Şerif Paşa'nın Kürtleri temsil edemeyeceği vurgulanmış ve Kürtler tarafından ortaya konulan tepkilere yer verilmiştir.⁽¹¹⁸⁾ Aynı tarihli Vakit gazetesinde de Ermeni-Kürt ittifakı konusu işlenmiştir. "Şerif Paşa ne ile uğraşıyor?" başlıklı yazı da bu muhtıranın Kürtleri olduğu gibi Ermenileri de memnun

⁽¹¹⁶⁾ Ahmet Ferit: "Türkler ve Kürtler". İfham Gazetesi. 12 Aralık 1919., s.1

⁽¹¹⁷⁾ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi: 15.1.1920

⁽¹¹⁸⁾ İkdam Gazetesi: 20.2.1920

etmediği vurgulanmaktadır. Ermeni murahhaslarından Karakin Pastırmacıyan'ın Bogos Nubar aleyhinde yazdığı mektuba da geniş yer verilmiştir. Kürtlerin de bu muhtırayı tanımadıkları ve Osmanlılıktan ayrılmak niyetinde olmadıkları belirtilmiştir.⁽¹¹⁹⁾

İkdam Gazetesinin 22 Şubat 1920 tarihli sayısında da ittifak konusu geniş biçimde incelenmiştir. Şerif Paşa'nın bu şahsi teşebbüsünün bütün Kürtleri kapsamayacağı belirtilmiş ve dört asırdan beri İslam Birliği altında yaşamış olan Kürtlerin dinlerini Osmanlı Devletine bağlı kalmakla korumuş oldukları vurgulanmıştır. Ermeniler tarafından katledilmiş olan beşyüzbin garip şehidin kanı kurumadan, şişe geçirilmiş yetimlerin, gözleri oyulmuş ihtiyarların hatıraları daha unutulmadan tarihi ve ezeli düşmanla işbirliği yapmanın en büyük hıyanet olduğu da belirtilmiştir.⁽¹²⁰⁾ Aynı tarihli Tasvir-i Efkar gazetesinde ise Bediüzzaman Said-i Kürdi'nin beyanatına yer verilmiştir. Said-i Kürdi'de Paris'de kendi kendine Kürtlerin temsilcisi süsünü veren Şerif Paşa'nın hiçbir suretle yetkili olamayacağını belirtmiş ve tepkisini ortaya koymuştur.⁽¹²¹⁾

Peyam-ı Sabah'ta "Osmanlılık Bir Camia İdi." başlığı ile yayınlanan makalede Osmanlılık düşüncesinin birleştirici yönü üzerinde durulmuştur. Emperyalist devletlerin istekleri çerçevesinde yaratılan ayrılıkçılık düşüncesinin Kürtler üzerinde etkili olamayacağı ve Şerif Paşa'nın hiç bir suretle Kürtler adına yetkili

⁽¹¹⁹⁾ Vakit Gazetesi: 20.2.1920; Bkz. EK-5

⁽¹²⁰⁾ İkdam Gazetesi: 22.2.1920

⁽¹²¹⁾ Tasvir-i Efkar Gazetesi: 22.2.1920

olamayacağı vurgulanmıştır. Ali Kemal imzasını taşıyan bu makalede Osmanlı topraklarının Kürt-Türk ayrımı olmaksızın herkesin ortak malı olduğu ve yapılacak en doğru işin elele vermek daha müreffeh bir hayat sürmek için çalışmak olduğu belirtilmektedir. Birlik için de vatan geliştirilmeye çalışılmalı ve zamana uydurulmalıdır. "Akıl için yol birdir" diyen Ali Kemal Türk, Kürt, Çerkez veya Laz olsun akıllıca düşünen herkesin bu yolu seçmesi gerektiğini söylemektedir. Şerif Paşa gibi devlete ve Saltanata ihanet eden kişilerin de bir gün muhakkak büyük azap çekecekleri de bu makalede belirtilmiştir.⁽¹²²⁾

İkdam Gazetesinin 26 Şubat 1920 tarihli sayısında ise Kürdistan'ın ileri gelenlerinden ve ulemadan olan Arvasızade Abdül Hakim Efendi'nin görüşlerine yer verilmiştir. Abdül Hakim Efendi beyanatında doğru yoldan (Osmanlı birliğinden) ayrıldıkları takdirde Kürtlerin iki yıl süre içinde dağılabileceklerini belirtmiş ve Şerif Paşa'nın fuzuli vekaletini reddettiklerini söylemiştir. Aynı gazetede, günlük gazetelerde çıkan yazılardan örnekler verilmiş ve Kürtlerin halifeye ve dine gönülden bağlı oldukları bir kez daha vurgulanmıştır.⁽¹²³⁾

Alemdar gazetesinin 27 Şubat 1920 tarihini taşıyan sayısında ise Şerif Paşa'nın özel katibi Galip'in imzasını taşıyan ve Şerif Paşa'nın Parisdeki faaliyetlerini savunmaya çalışan bir mektup yayınlanmaktadır. Galip bey bu mektubu kaleme almasının

⁽¹²²⁾ Ali Kemal: "Osmanlılık Bir Camia İdi". Peyam-ı Sabah Gazetesi. 25 Şubat 1920, s.1

⁽¹²³⁾ İkdam Gazetesi: 26.2.1920

en büyük sebebinin Şerif Paşa'ya yöneltilen hücumlar ve haksız tepkiler olduğunu, bu yüzden artık sessiz kalamayacağını belirtmiştir. Şerif Paşa'nın Osmanlı temsilciliğinden ayrılarak, Kürt temsilciliği sıfatını üstlenmesindeki en büyük etkenin Kafkasya'dan Akdeniz'e kadar uzanan topraklarda, Ermenilerin hak iddia etmelerinin olduğunu söylemiştir. Şerif Paşa bu durumun İslam alemi üzerinde yaratacağı olumsuz etkiyi farkettiği için buna mani olmak amacıyla siyasetini kullanmıştır diyen Galip bey bu durumun vatandaşa izah edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Galip Bey'e göre Şerif Paşa Ermenilerin karşısında Kürtlerin aşiretlerden ibaret bir cemaat gibi görünmesine engel olmak ve ezilmesini önlemek amacıyla bu teşebbüste bulunmuştur. Şerif Paşa'nın Bogos Nubar'la yaptığı ittifaka gelince, bu da Ermenilerin Kürtlerin varlığını tasdik etmelerinden başka bir şey değildir. Ayrıca Şerif Paşa'nın İttihad ve Terakkiye karşı bir düşmanlık siyaseti gösterdiği gibi bir cümle bu anlaşmada yoktur. Bu yüzden başka manalara yöneltmek uygun değildir. Şerif Paşa Kürt kavminin korunabilmesi için ancak Osmanlı himayesinde kalması gerektiğini vurgulamış böylece bir Ermeni devleti tesis edilmesine mani olduğu gibi Kürtlerin de Osmanlı Devletine bağlı kalmalarını sağlamıştır. Bu davranışı ile Şerif Paşa'nın Kürtlerin geleceğini koruduğunu bu yüzden tenkit değil takdir görmesi gerektiğini savunan Şerif Paşa'nın özel katibi Galip Bey, mektubunu bu cümlelerle noktalamıştır.⁽¹²⁴⁾

(124) Alemdar Gazetesi: 27.2.1920

Tasvir-i Efkar gazetesinin 29 Şubat tarihli sayısında ise Bediüzzaman olarak anılan Saidi Kürdi (Saidi Nursi) ile yapılan bir görüşme yayınlanmıştır. Saidi Kürdi; Şerif Paşa ve Bogos Nubar arasında imzalanan ittifak hakkında verilecek en uygun cevabın Doğu Vilayetlerindeki aşiretler tarafından çekilen telgraflar yoluyla verildiğini söylemiştir. Kürtlerin İslam cemaatinden ayrılmaya asla tahammülleri olmadığını vurgulayan Kürdi, Kürtlerin İslamiyetin şerefini yükseltmek için binlerce kişiyi feda ettiklerini belirtmiştir. İmzalanan ittifaka gelince, "Ermenilerin amacı Kürtleri aldatmaktan başka bir şey değildir. Çünkü Kürtler sayısal bakımdan Ermenilerden fazla olduklarını biliyorlardı. Bu yüzden Ermeniler gelecekte Kürtlerin bir millet olarak özerklik isteyeceğini iddia ediyorlardı. Buna ise aklı başında hiç bir kürt taraftar değildir" diyen Saidi Kürdi; Kürtler müslüman mıdır? diye sorulan soruya şöyle cevap vermiştir.

"Bu çok manasız bir iddiadır. Kürtler dini herşeyin üstünde sayan hakiki müslümanlardır. Bu bakımdan Kürtlerin Ermenilerle aynı ırktan olup olmadıkları meselesi onları hiç ilgilendirmez. İslamiyette ırk ayrımı yoktur. Kürtlerin aslı ve nesilleri ne olursa olsun İslamdırlar."

Kürdistana verilecek özerklik konusunda ise Kürtler yabancıların vereceği bir özerkliği kabul etmektense ölmeyi tercih ederler diyen Saidi Kürdi, Kürtlerin özerklik konusunun Şerif Paşa ile Bogos Nubar'ı ilgilendirmeyeceğini de vurgulamıştır.⁽¹²⁵⁾

⁽¹²⁵⁾ Alemdar Gazetesi: 29.2.1920

Yenigün Gazetesi'nin 4 Mart 1920 tarihli sayısında ise Meclis-i Mebusan'da yapılan tartışmalara geniş yer verilmiş ve "Kürd Hissiyat-ı Neticesinin Ulvi Tezahürleri" başlığı ile yayınlanmıştır. Bu yazıda Beyazıd Mebusu Şefik Bey ve Siverrek Mebusu Bekir Sadık Bey'in konuşmaları tam metniyle sunulmuştur.⁽¹²⁶⁾ Alemdar gazetesinin 1 Mart 1920 tarihli sayısında ise "Kürt Meselesi" adını taşıyan makale baş yazı olarak yayınlanmıştır. Refii Cevad imzasını taşıyan makalede; Kürdistan meselesinin siyasi bir mesele olduğu ve I. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan en önemli sorunlardan birisi olduğu belirtilmiştir. İslamiyet sancağını büyük bir cesaretle taşıyan Osmanlı halkı olan Kürtlerin İttihad ve Terakki zamanında meydana gelen milli hareketlerin etkisinde fazlaca kalmadıkları vurgulanmıştır. Bu önemli meselenin siyasi bir yöne çekilmeye çalışıldığını belirten yazar, bu konuda birleştirici bir tutum sergilenmesi gerektiğini söylemektedir. Bütün kavimlerin aydınlanma hakkına sahip bulunduklarını söyleyen Refii Cevad, onları bu haktan mahrum etmenin ancak Ortaçağa yakışan bir zihniyet olacağını ifade etmektedir. "Osmanlı hükümetleri şimdiye kadar kuzeydeki devletleri nasıl ihmal etmişse, Kürtleri de öyle ihmal etmiştir" diyen yazar bundan ümidini kesen kavimlerin ancak cemaat teşkil ederek ve yardımlaşarak kendilerini fikren güçlendirmeye çalıştıklarını vurgulamaktadır. Yazara göre yapılacak tek şey, Türklüğü ve Araplığı bir tarafa bırakarak, Osmanlılık zihniyetiyle hareket etmek ve manevi bağlılıktan istifade etmek olmalıdır. Osmanlı devleti için en büyük tehlikenin

⁽¹²⁶⁾ Yenigün Gazetesi: 4.3.1920; Ayrıntılı bilgi için bkz. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, C.1, i:14, 26 Şubat 1336 (1920), s.208

millet akımları olduğunu söyleyen Refii Cevad Kürtlerin Osmanlı Devletine, İslamiyete ve Osmanlı Tarihine olan hizmetlerinin de unutulmaması gerektiğini makalesinde önemle vurgulamaktadır.⁽¹²⁷⁾ Tasvir-i Efkar gazetesinde de 2 Mart 1920 tarihinde Ayan Abdülkadir Efendi ile yapılan bir görüşmeye yer verilmiştir. Abdülkadir Efendi bu görüşme sırasında Şerif Paşa'nın yaptığı faaliyetleri onayladığını belirtmiş ve bazı milletvekili ile gazetecilerin Şerif Paşa'ya lanet etmelerine rağmen onun bütün fikirlerinin Kürtler tarafından kabul edildiğini öne sürmüştür. Abdülkadir Efendi kendisinin Kürtler arasında çok itibarlı bir kişi olduğunu söyleyerek gönderilen protesto telgraflarının da gerçek olmadığını ileri sürmüştür. Bu görüşme ile ilgili olarak Tasvir-i Efkar'da yapılan yoruma göre ise Osmanlı Senatosunda azalık sıfatı ile bulunan bir kişinin böyle bir beyanatta bulunması son derece gariptir. Üstelik söz konusu telgraflar hükümete resmen bildirilmiştir. Abdülkadir Efendi'nin Kürtler üzerindeki itibarı ve etkisi son derece kuşkuludur. Kürtlerin üzerinde ise herhangi bir nüfuzunun olması imkansızdır.⁽¹²⁸⁾

Vakit gazetesi'nin 6, 7, 8 ve 9 Mart 1920 tarihli sayılarında da Kürt meselesi ve Şerif Paşa'ya duyulan tepkilere ağırlıklı olarak yer verilmiştir. "Türkler ve Kürtler" başlıklı 6 Mart tarihli sayıda Vilayet-i Şarkıyye Cemiyeti reisi Nedim Bey'in yazılı açıklaması yayınlanmıştır. Nedim Bey; Doğu vilayetlerinde yaşayan Türklerle, Kürtlerin birbirinden ayrılmasının mümkün

⁽¹²⁷⁾ Refii Cevad: "Kürt Meselesi". Alemdar Gazetesi, 1 Mart 1920, s.1

⁽¹²⁸⁾ Tasvir-i Efkar Gazetesi: 2.3.1920

olmadığını söyleyerek, Kürtlerin varlığını inkar etmenin de büyük bir haksızlık olacağını vurgulamıştır. Geçmiş anmaktansa geleceğe bakarak hep birlikte elele çalışmanın her iki topluluğunda yararına olacağını söyleyen Nedim Bey, "Kürtler sağlam, temiz ve adaleti seven bir kavimdir bütün müslümanların kardeş olduğu bilinci içinde hilafetten ve Osmanlı Devleti'nden ayrılmayı asla düşünemezler"⁽¹²⁹⁾ 7 Mart tarihli sayıda ise Kürt aşiretleri reislerinin Şeyhü'l-İslam'a gönderdikleri telgraflara Şeyhü'l-İslam Haydarizade İbrahim Efendi'nin verdiği cevap yayınlanmıştır. Yine aynı sayıda Şerif Paşa'nın muhtırasına karşı gönderilen protesto telgraflarına da yer verilmiştir. Silvan, Kahta ve çevresinden gönderilen telgraflar yayınlanmıştır. "Şerifin Muhtırası" başlıklı bu yazıda konu ile ilgili olarak Ermeniler'in görüşleri de incelenmiştir. Bu amaçla Ermeni Patrikhanesi Meclisi Üyesi David Efendi ile görüşülmüştür. David Efendi, Şerif Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun haklarını ve menfaatini savunmakta iken birdenbire yüz çevirmesine bir anlam veremediğini, ancak bunun iki sebepten kaynaklanmış olabileceğini söylemiştir. Bunlardan birincisi Şerif Paşa'nın serüven peşinde koşan menfaatperest bir kişi olması, ikincisi ise hiç olmazsa kendi kaderine hakim bir Kürdistan meydana getirerek doğrudan doğruya yardım edemediği vatanına bu suretle yardım edebilmek düşüncesidir. Ancak David Efendi bu her iki görüşünün de tahmini olduğunu vurgulamıştır. Türkler Şerif Paşa'nın bu davranışından gücenecekleri yerde onlar da karşı bir propaganda yürüterek Şerif Paşa'nın şahsi menfaat peşinde koştuğunu

⁽¹²⁹⁾ Vakıf Gazetesi: 6.3.1920

kanıtlamalıdır. diyen David Efendi "Bu adamın hiç bir işe yaramayacağı meydana çıkmalıdır." demektedir. David Efendi ayrıca Türklükle Kürtlüğün çok içiçe olduğunu, bunları birbirinden ayırmanın son derece zor olacağını da ifade etmiştir.⁽¹³⁰⁾ 8 Mart tarihli sayısında ise "Yine Muhtıra Meselesi" başlığı ile Kürtlerin Osmanlı topluluğu içindeki önemine ve tepkilere değinilmiştir.⁽¹³¹⁾

Ermeni Patrikhanesi üyesi David Efendi'nin Şerif Paşa'nın hareketlerini eleştirmesi üzerine Vakit Gazetesi'ne Bedirhan Paşaoğlu Osman Şefik imzasını taşıyan bir mektup gönderilmiştir. Bu mektupta David Efendi'nin sözlerinin hiç bir dayanağı olmayan sözler olduğu ve Kürtlerle Türkler arasına nifak sokmayı amaçladığı ileri sürülmektedir.⁽¹³²⁾

Alemdar Gazetesinde ise Rusça, Prusya gazetesinde yayınlanan "Ermeni-Kürt İstiklali" başlıklı baş makale tercüme edilerek aynen yayınlanmıştır. Bu makalede Ermeni ve Kürtler arasındaki ilişkilere değinilmiş ve Kürtlerin, Ermenilere karşı kullanıldığı fikri işlenmiştir. Kürtlerin sürekli olarak aldatılmakta oldukları ve medeni ülkelere haksız yere haydut ve eşkiya olarak tanıtıldıkları bu sebeple de Ermeni ve Kürt halkı arasında bir ayrılık meydana geldiği öne sürülmektedir. Şerif Paşa ve Abdülkadir gibi kişilerin bu haksızlığı ortadan kaldırmaya çalıştıkları ancak sanki suç işlemiş kişiler gibi ağır hakaretlere maruz kaldıkları da, bu

⁽¹³⁰⁾ Vakit Gazetesi: 7.3.1920

⁽¹³¹⁾ Vakit Gazetesi: 8.3.1920

⁽¹³²⁾ Vakit Gazetesi: 9.3.1920

orijinali Rusça olan makalede yer almıştır.⁽¹³³⁾ 16 Mart 1920 tarihli Tasvir-i Efkar gazetesinde ise Siverek Milletvekili Bekir Sıtkı Bey'in açıklamasına yer verilmiş ve Abdülkadir Efendi'nin Meclis-i Mebusan'da hakkında verilen yazılı önerge üzerine yaptığı açıklama yayınlanmıştır. Abdülkadir Efendi kendini savunmuş ve devlet ve milletin bulunduğu şu hal içinde bazı şahsi çıkarları olan kişiler tarafından bir Kürt-Türk meselesi çıkarılmaya çalışıldığını vurgulamıştır. Siverek Mebusu Bekir Sıtkı Bey de Kürtlerin Osmanlı Devleti'ne bağlı kalarak sadakat göstereceklerini Padişah'a arz ettiğini söylemiştir.⁽¹³⁴⁾

İfham Gazetesi 12 Ocak 1920 tarihli sayısında ise "Kürtlerin Temsili Sadakati" başlığı ile Şerif Paşa'yı hicveden bir karikatür yayınlamıştır. Aynı karikatür zaman zaman gazetenin çeşitli köşelerinde Şerif Paşa'nın istifasına kadar yayınlanmıştır.⁽¹³⁵⁾

Görüldüğü üzere Şerif Paşa 1920 yılının ilk aylarında basının oldukça dikkatini çekmiş ve kendisi ile ilgili çeşitli haberler yayınlanmıştır. Şerif Paşa ile birlikte Kürt meselesi de gündeme gelmiş, çeşitli gazetelerdeki makalelerde Kürtlerin Osmanlı topluluğu içindeki yerine değinilmiştir. Çeşitli şekillerde ifade edilmesine rağmen bütün yazılardaki ortak nokta, Kürtlerin Osmanlı birliğinden ve hilafetten asla ayrılmak düşüncesinde olmadıklarıdır. Yaratılmaya çalışılan milliyetçilik ideolojisine karşı ise Osmanlıcılık

⁽¹³³⁾ Alemdar Gazetesi: 14.3.1920

⁽¹³⁴⁾ Tasvir-i Efkar: 16.3.1920

⁽¹³⁵⁾ İfham Gazetesi: 12.1.1920; bkz. Ek:4

düşüncesine sıkı sıkıya bağlanmak çözüm olarak önerilmektedir.

C. ŞERİF PAŞANIN GÖRÜŞLERİNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞMELER

a) Londra ve San-Remo Konferanslarının Şerif Paşa Üzerindeki Tesiri:

Paris Barış Konferansı'nın genel oturumu, 21 Ocak 1920'de sona erince Lord Curzon'un ısrarları sonucunda, 12 Şubat 1920'de, I. Londra Konferansı Osmanlı İmparatorluğu ile yapılacak barış şartlarını görüşmek üzere toplandı. Bu Konferans'a Fransız Başbakanı Millerand, İtalyan Başbakanı Signor Nitti ve İngiliz Başbakanı Lloyd George başkanlık etmiştir. Türkiye ile yapılacak olan barış andlaşması; İstanbul ve Boğazların durumu, Anadolu, Ermenistan, Suriye, Mezopotamya ve Arabistan gibi problemleri ortaya çıkarmaktadır.

I. Londra Konferansında ele alınan en önemli konulardan biri İstanbul'un geleceği meselesi olmuştur. Fransız-İngiliz görüşmelerinin de temel konusunu bu mesele oluşturmıştır. Fransız Başbakanı'nın Türk hükümetinin İstanbul'da bırakılması tezine karşılık Lord Curzon oldukça katıdır.⁽¹³⁶⁾ Ona göre Türkler Avrupa'dan bir an önce atılmalıdır. Hatta Amerikalı Senatör Lodge'ın dediği gibi İstanbul Türklerden arınmalı, bir veba tohumu, harplerin yaratıcısı, komşuları için bir küfür

⁽¹³⁶⁾ BAYTOK, Taner: İngiliz Belgeleriyle Kurtuluş Savaşı, Ankara, 1990, s.56-57, 68

olan Türkler Avrupa'dan silinmelidir.⁽¹³⁷⁾ Ancak hükümetin bu görüşüne rağmen Türklerin İstanbul'da bırakılmasını arzulayan bir muhalefet İngiliz Parlamentosu ve basında sesini duyurmaya başlamıştı. Diğer taraftan İngiliz İmparatorluğu'na dahil topraklar üzerinde yaşayan müslüman halk da Türklerle biran önce barış imzalanmasını diliyordu. Kutsal yerlere sahip bulunan Arap yarımadasının, Türkiye sınırlarına katılmasını isteyen çeşitli telgrafları İngiltere hükümetine gönderiyorlardı.

İngiliz hükümeti temsilcileri, Londra Konferansında taraftar bulamayarak yalnız kaldılar. Ancak Lloyd George, "Türkler, asırlarca Avrupa'da kalmışlar ve Avrupa'nın başına dert açmışlardır. Hiç bir zaman Avrupa medeniyetini benimsememişlerdir. Türkleri İstanbul'dan çıkarmanın müslüman dünya üzerindeki yankılarının büyük olacağı şüphesizdir, ancak bu fırsat ele geçmişken Türkleri Avrupadan atmak için hiç bir engel tanınmamalıdır." diyerek ısrarcı tavrını sürdürmüştür. Fakat buna rağmen görüşlerinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Gerek memleketinde ve konferans içindeki muhalefet gerekse de Bolşeviklerin Asya müslüman dünyasını Britanya İmparatorluğu aleyhine çevirme gayretleri Lloyd George'u telaşlandırmış ve geri adım atmasına neden olmuştur.

Müttefikler, Paris Barış Konferansı genel oturumundan sonra barış şartlarının daha küçük çaptaki konferanslarda görüşülmesini kararlaştırmışlardı. İngiltere Başbakanı Lloyd George böyle bir sistemin,

⁽¹³⁷⁾ MERAM, Ali Kemal: Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi, İstanbul, 1969, s.232

kişisel ilişkileri mümkün kılması bakımından faydasına inanıyordu. Londra Konferansı bundan sonraki görüşmelerin San Remo'da yapılmasını kararlaştırarak 10 Nisan'da dağıldı.⁽¹³⁸⁾

Ekonomik nüfuz bölgeleri, Ermenistan, Kürdistan sorunlarında karar vermek için Yüksek Barış Konseyi San Remo'da 18 Nisan'da toplandı. Fransızlar özellikle A.B.D. mandasını kabul ettirmek amacıyla, A.B.D.'nin de Konferansa katılmasını istiyorlardı.⁽¹³⁹⁾ Paris ve Londra Konferansları'nın sürüncemede kalmış meselelerinden birisi de Kürdistan'a tanınacak statü idi. Fransa ve İngiltere'nin Kürdistan'ın belli kısımları üzerinde himaye kabul etmeleri istenmişse de bu bölgenin savunma zorluklarını göz önünde tutan devletler bu teklife yanaşmamışlardı. Bu yüzden de bölgeyi Türkiye'den ayırıp "otonom" bir devlet haline getirmeyi kararlaştırmışlardı. Kürtlerin de fikrine başvurulmak istendi ise de bütün Kürtleri temsil edecek birini bulmak mümkün olmamıştı.⁽¹⁴⁰⁾

18 Nisan'da toplanan San Remo Konferansı'nda 19 Nisanda Kürdistan sorununun incelenmesine geçildi. Lord Curzon, bunun çok önemli bir sorun olduğunu, İstanbul'dan Bağdat'a kadar bütün bölgelerde yaptığı incelemede Kürtleri temsil edecek hiç bir kimseye rastlayamadığını, Şerif Paşa'nın kendisini Kürt temsilcisi olarak göstermesine rağmen bundan emin olmadığını, esasen

⁽¹³⁸⁾ BAYTOK, Taner: a.g.e., s.69, 109

⁽¹³⁹⁾ KURAT, Yuluğ Tekin: *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması Tasarıları*, Ankara, 1986, s.96

⁽¹⁴⁰⁾ BAYTOK, Taner: a.g.e., s.109

Kürtlerin, Türklerle birlikte yaşamaya alışmış olduğunu, ancak İngiliz ve Fransız mandası yoluyla bu işin başarılabilirliğini, Musulda yaşayan Kürtlerin de İngiliz mandasına girdiğini söylüyordu.⁽¹⁴¹⁾ Kendileri ile konuşulan Kürt liderinin yetkileri kendi aşiretlerinin dışına taşmıyordu. Fakat genellikle istedikleri büyük bir devlet himayesine girmekti. Eğer İngiltere ve Fransa bu görevi üzerine almayacak olursa onlar gene eskiden olduğu gibi Osmanlı yönetimi altında kalmak istiyorlardı. Bâb-ı âli'nin yerine yeni bir koruyucu bulmadan Kürtleri Türklerden koparmak oldukça zordu.⁽¹⁴²⁾

İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcilerinden oluşan bir komisyon otonominin plan ve projelerini hazırlayacaklardı.⁽¹⁴³⁾ Bu taslağa göre; sınırları Ermenistan'ın güneyinden, Fırat'ın doğusundan geçecek özerk bir Kürdistan kurulacaktı. Bâb-ı âli'de barış anlaşması yürürlüğe girdikten en geç altı ay sonra oluşacak olan bu ülkenin statüsünü peşinen kabul edecekti. Andlaşma'nın yürürlüğe girdiği tarihten bir yıl geçtikten sonra saptanacak bölge içindeki Kürtler, Milletler Cemiyetine başvurup Osmanlı yönetiminden çıkma dileğinde bulunurlar ve onların bağımsız olma yeteneğine kavuştukları kanısına varılırsa, Bâb-ı âli bu karara kayıtsız şartsız uyacaktı.

Böylece Lord Curzon hiç istemediği halde geçici olarak kurulması varsayılan Kürdistan'ı Türk yönetimine

⁽¹⁴¹⁾ ULUBELEN, Erol: a.g.e., s. 230, Belge: 5 s.35

⁽¹⁴²⁾ KURAT, Yuluğ Tekin: a.g.e., s.96

⁽¹⁴³⁾ BAYTOK, Taner: a.g.e., s.110

bırakıyordu. Ermenistan gerçekleşmeden Kürdistan'ın kurulması da olanaksızdı.⁽¹⁴⁴⁾

San Remo Konferansında ayrıca 21 Nisan 1920'de Sévres anlaşmasının esasları kararlaştırılmıştır.⁽¹⁴⁵⁾ Almanya ile yapılan barış anlaşması 10 Ocak 1920'de yürürlüğe girdikten sonra, son kalan mağlup taraf olan Osmanlı Devleti ile ilgili barış şartları, 12 Şubat ve 10 Nisan arasında Londra'da yapılan 69 toplantıda ve 18-26 Nisan arasında San Remo'da yapılan 17 toplantıda ortaya kondu. 11 Mayıs'ta ise Osmanlı Devleti'ne teslim edildi.⁽¹⁴⁶⁾

I. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan anlaşmalar tek taraflıydı. Bunların hazırlanmasına mağlup devletler iştirak ettirilmedi. Anlaşmaları hazırlayanlar, harp içinde gaye olarak ileri sürmüş oldukları milliyet prensiplerine saygı göstermediler. Bu yüzden Almanlar imzadan hemen sonra Versailles'in dikta olduğunu iddia ettiler.⁽¹⁴⁷⁾ 10 Eylül 1919'da imzalanan Saint Germain anlaşması ile Avusturya parçalandı. 27 Kasım 1919 Neuilly anlaşması ile Bulgaristan, Güney Dobruca'yı Romanya'ya, Batı Trakya'nın büyük kısmını Yunanistan'a bıraktı. Avusturya parçalanınca Macarlar da tam bağımsızlıklarını ilân ettiler. 4 Haziran 1920'de imzalanan Trianon anlaşması ile 330 bin kilometrekare olan Macar toprakları 92 bin kilometre'ye indi. En son olarak Osmanlı Devleti

⁽¹⁴⁴⁾ KURAT, Yuluğ Tekin: a.g.e., s.97

⁽¹⁴⁵⁾ BELEN, Fahri: XX. yy.'da Osmanlı Devleti, İstanbul, s.390

⁽¹⁴⁶⁾ P.R.F.R. of the U.S.A., The Paris Peace Conference 1919, Vol.XIII, p.6-7

⁽¹⁴⁷⁾ ESMER, Ahmet Şükrü: Siyasi Tarih (1919-1939), Ankara, 1953, s.2

ile 10 Ağustos 1920'de Sévres antlaşması imza edildi.⁽¹⁴⁸⁾ Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap memleketlerinde "manda" adı altında sömürge idaresine benzeyen bir sistem kuruldu. Türk milleti bağımsızlığından hatta yaşama hakkından mahrum edildi. Ancak Anadoluda Mustafa Kemal Paşa başkanlığında kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Sévres anlaşmasını yırtıp atmış ve Türk Milleti giriştiği mücadeleye sonucunda Lozanda bağımsızlığını elde etmiştir.⁽¹⁴⁹⁾

b) Şerif Paşa'nın görüşlerinde değişimler:

Paris Barış Konferansına "Kürt Heyeti Temsilcisi" sıfatını kullanarak katılan Şerif Paşa, ilkeli bir politika izleyememiş ve kendisi herhangi bir inisiyatif geliştirememiştir. Zaman zaman "bağımsızlık" zaman zaman da "otonomi" çözümleri arasında yalpalayarak ülkesinden kopuk ve silik bir durumda kalmıştır.⁽¹⁵⁰⁾ Bazı aşiretler tarafından desteklenen ve arkasında ciddi anlamda siyasi bir destek bulamayan Şerif Paşa'nın tutarsız politikaları güvensizlik yaratmış ve itilaf devletleri tarafından da yeterince ciddiye alınmamıştır.

Güneydoğu Anadolu'nun geleceği konusunda oldukça mütereddid olan Lord Curzon, Şerif Paşa'nın muhtırasında belirtmiş olduğu role uygun olmadığına inanıyordu. 8 Eylül'de İstanbul Yüksek Komiserliği'nden yazan Webbde, Şerif Paşa'nın iddialarının anlamsız olduğunu belirtiyor

⁽¹⁴⁸⁾ BELEN, Fahri: a.g.e., s.390

⁽¹⁴⁹⁾ ESMER, Ahmet Şükrü: a.g.e., s.2

⁽¹⁵⁰⁾ YILDIZ, Hasan: a.g.e., s.47

ve onun hiç bir Kürt lideri tarafından bölgenin gelecekteki idarecisi olarak düşünülmediğini vurguluyordu. Webb'e göre, Şerif Paşa teklif ettiği role hiç de uygun değildir. Üstelik İstanbul'da Bedirhanlar bile yeterince desteklenmemektedir. Kürtler tıpkı İngilteredeki İskoçlar gibidirler ve Osmanlı Siyasi hayatıyla fazlasıyla herc-ü merc olmuşlardır. Aralarında heyecanlı Osmanlı vatanperverleri olduğu gibi, içlerinde Kürt milliyetçilerine de rastlamak mümkündür. Eğer Kürtçülük davası İngiliz hükümeti tarafından desteklenecek ise bu bir an önce açık bir şekilde yapılmalıdır. Aksi takdirde kendilerine sorun teşkil edebilecek durumlar ileride ortaya çıkabilir.⁽¹⁵¹⁾

İtilaf devletlerinin özellikle de İngiltere'nin, bütün vaadlere karşın Kürdistan konusunda net bir tavır ortaya koyamaması ve Kürdistan'ın sınırlarının belirsizliği Şerif Paşa'yı Ermenilerle ittifak yapmaya itmiştir. Oysa ki Şerif Paşa'nın Barış Konferansına sunduğu muhtırasında Ermeniler ve Ermenistan hakkındaki görüşleri oldukça açıktır. Şerif Paşa'nın bu tutumu Konferansa katılan devletler kadar kendisini destekleyen azınlık üzerinde de büyük şaşkınlık yaratmıştır. Bu tutarsız tavrıyla kendisi üzerindeki mevcut şüpheleri ve güvensizliği daha da arttırmıştır.

Şerif Paşa'nın Bogos Nubar'la yaptığı ittifak üzerine yurt içinden ve dışından tepkiler ve protestolar sürerken Şerif Paşa'nın bir yandan da lidersiz kalan eski İttihad ve Terakkiciler yardımı ile Sadrazam olma

⁽¹⁵¹⁾ ÖKE, Mim Kemal: a.g.e., s.76. Naklen IOR, L/PS/10/781, P.6127, Eylül 1919; IOR, L/PS/10/745, P.5099, 29. vii. 1919.

planları yaptığı görülmektedir. 11 Aralık 1919'da İsviçre'de Maliye eski Bakanı Cavit Bey ile uzun bir görüşme yapan Şerif Paşa, Hürriyet ve İtilafçılar aleyhinde bulunarak ittihadçılara bağlı millî harekete taraftar olduğunu söylemiştir. Kendisinin başkanlığında, ikinci derecedeki İttihadçılardan bir kabine oluşturulmasını önermiş ve Türkiye'den ayrılmaya taraftar olmadığını hatta Arapları da içine alan bir Konfederasyon istediğini belirtmiştir.⁽¹⁵²⁾ Şerif Paşa'nın Cavid Bey'le sık sık mektuplaştığı ve Paristeki durumu hakkında bilgi verdiği de 1945-46 tarihli Tanin gazetesinde yayınlanmış olan Cavid Bey'in hatıratından da anlaşılmaktadır.⁽¹⁵³⁾ Eski Sadrazam ve İttihad ve Terakki önderi Talat Paşa ile de bu tür görüşmeler yapmış olan Şerif Paşa'nın bu davranışı Kürt çevreleri tarafından incelenmekten nedense kaçınılmıştır. Kürt Teali Cemiyetinin yayın organı Jin dergisi Şerif Paşa'nın çalışmalarından övgü ile söz etmiştir.⁽¹⁵⁴⁾

Siyasi ihtirasları ve İkbalerestliği ile ün kazanmış olan Şerif Paşa'nın tutarsız politikalarında hiç kuşkusuz ki kişiliğinin de büyük rolü vardır. Şerif Paşa, siyasi ihtirasları doğrultusunda kürtçülük meselesine sahip çıkmıştır. Ancak Ermenilerle yaptığı ittifak, kendisine olan güvensizliği doruk noktasına çıkarmış ve konferansta yalnız kalmasına neden olmuştur. Mart 1920'de Fransız "Le Matin" gazetesine verdiği demeçte;

⁽¹⁵²⁾ TANİN Gazetesi; 29.12.1945; KIZILKAYA, Muhsin, H.NEBİLER; *Dünden Yarına Kürtler*, Ankara, 1991, s.40

⁽¹⁵³⁾ Tanin Gazetesi, 5, 6, 8, 10.1.1946

⁽¹⁵⁴⁾ KUTLAY, Naci: a.g.e., s.137

"Osmanlı mütarekesinden sonra, kah Ermeni kuruluşlarının, kah bazı müttefiklerin Kürt ülkesini gözlerine kestirdiğini ve paylaşmak istediklerini gördüm. İşte o zaman, Ermeniler gibi bağımsızlık hakkını ilânla ırkımın meşru çıkarlarını savunmayı üzerime almam gerektiğini düşündüm.

Avrupa'da bir çoklarının Kürt ülkelerine ilişkin bilgisizliği yüzünden, geleneksel örgütleriyle Ermeni propogandası, Kürdistan'ın uydurma bir coğrafya terimi olduğu izlenimini yayıyordu. Bizim teşkilatsızlığımız beni bizzat rakiplerimize bir Kürdistan'ın varlığını kabul ettirme düşüncesine itti ve Barış Konferansındaki Ermeni temsilciliklerine bu yolda bir belge imzalattım. Buna karşılık ben de Ermenilerin tartışılmaz bağımsızlık hakkını tanıdım..."⁽¹⁵⁵⁾

diyen Şerif Paşa kendini savunmaya çalışmıştır.

Barış Konferansından çıkan kararlar, Kürtçüleri memnun etmemiştir. Kürdistan'ın bölünme tasarıları ve Ermenilerin her zaman için ön planda tutulması ve de doğudaki aşiretlerin Mustafa Kemal hareketi içindeki etkin rolleri, Kürtleri Türk hakimiyetinden ayrılmama fikrine sevk edecektir. İktidam'a bir demeç veren Abdülkadir, Kürtler'in Türkler'e karşı hiçbir husumeti olmadığını ve her zaman İngilizler'in hakimiyetinde bir sözde bağımsızlık değil de Türkler'in himayesinde özerklik için mücadele ettiklerini söyleyecektir.⁽¹⁵⁶⁾

Şerif Paşa'nın da Türk yanlısı bir tavra girdiğini gören İngilizler, Paristen onu çekip yerine "ikna edebilecekleri" birkaç lideri İstanbul'dan Barış Konferansı'na göndermeyi düşüneceklerdir.⁽¹⁵⁷⁾ Barış

⁽¹⁵⁵⁾ AKYÜZ, Yahya: *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu* (1919-1922), TTK, Ankara, s.137; *Le Matin*, 8 Mars 1920, s.2

⁽¹⁵⁶⁾ ÖKE, Mim Kemal: a.g.e., s.75

⁽¹⁵⁷⁾ ÖKE, Mim Kemal: a.g.e., s.73

Konferansı'ndan istediğini alamayan Şerif Paşanın'da yandaşları arasındaki itibarı bir anda düşmüştür. İngilizlerin gözünde de iyice güven kaybeden Şerif Paşa hakkında, 23 Mart 1920'de Lord Curzon'a gönderilen telgrafta; Şerif Paşa'nın Kürtler üzerinde hiç bir etkisi olmadığı ve onun üzerinde hiç vakit kaybedilmemesi gerektiği açıkça vurgulanmaktadır.⁽¹⁵⁸⁾

San Remo Konferansında gerek itilaf devletlerinin Kürt sorunu karşısında geri adım atmaları, gerekse de yurt içinde ağır eleştirilere maruz kalmış olması yüzünden "Kürt temsilcisi" sıfatını terk eden Şerif Paşa 1920 Nisanında Paris Konferansı'ndan kendi arzusuyla geri çekilmiştir.⁽¹⁵⁹⁾ Şerif Paşa; Kürt Heyeti delegesi başkanlığından kendi isteği ile istifa ettiğini beyan ettiği ve basında yayınlanan telgrafda "makam-ı mukaddes hilâfete derin bir şekilde bağlı bulunduğumdan, ortaya çıkan fikir çatışmalarından hilâfete zarar gelmesini istemediğim için Paris Konferansı nezdindeki Kürdistan heyeti üyeliği başkanlığından istifa ettim" diyordu. Şerif Paşa bu hareketinde hiç bir şekilde tesir altında kalmadığını vurgulayarak, bütün samimiyet ve gayretiyle hilâfeti koruyacağını belirtmiştir.⁽¹⁶⁰⁾ Şerif Paşa bu kararını Eski Maliye Nazırı Cavid Bey'e Monte Carlo'dan yazdığı bir mektupla bildirmiştir. Bu kararını Kürtler'e ve Konferans Reisliğine bildirdiğini yazan Şerif Paşa; İttihad ve Terakki'den başka hiç bir Cemiyette, hiç bir partide üç kişiyi bir araya toplamının mümkün

⁽¹⁵⁸⁾ ULUBELEN, Erol: a.g.e., s.257

⁽¹⁵⁹⁾ ÇAY, A.Halûk; a.g.e., s.311; Naklen KURAN, Ercüment: a.g.m., s.770

⁽¹⁶⁰⁾ Vakit Gazetesi: 24.4.1920; İkdâm Gazetesi: 24.4.1920

olmadığından şikayet ederek artık bu siyaset içinde yuvarlanmaya gücü kalmadığını söylemektedir. Vatanın mukaddes menfaatlerini ihmal edenlerle çalışmanın kendisine ağır geldiğini yazan Şerif Paşa eğer elindeki parayı şunun bunun idaresine terkederse iflasın eşiğine geleceğinden yakınmaktadır.⁽¹⁶¹⁾ Bir diğer mektubunda ise bütün varlığı ile memleket için çalışmanın yegane amacı olduğunu belirtmiş ve hiç bir hissi hasise mağlup olmayarak icabında memleket için faaliyete girebileceğini yazmıştır.⁽¹⁶²⁾

Şerif Paşa'nın Kürt temsilciliğini terk etmesi üzerine Seyyid Abdülkadir 17 Mayıs 1920'de Kürt kulüpleri adına çektiği telgrafta, Kürtlerin artık konferansta temsil edilmediğini, bu yüzden alınacak kararların geçersiz olacağını bildirmiştir. Bundan sonra Bedirhan kardeşler daha sık olarak politik sahnede görülmeye başlamışlar, zaman zaman İngilizler ve Fransızlar arasında yalpalayarak çıkış yolu aramışlar ancak bu kararsız tutumları yüzünden kendi politik durumlarını sarsıntıya uğratmışlardır.⁽¹⁶³⁾

c) Millî Mücadele Hareketi İçinde Doğu Anadolu Ahalisinin Rolü ve Mustafa Kemal'in Tutumu:

Doğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli özelliklerinden birisi de etnik ve dinî yönden çeşitlilikler arz etmesidir. Bu bölgede Türkler çoğunlukta olmakla beraber

⁽¹⁶¹⁾ Cavid Bey: "Felaket Günleri - Mütareke Devrinin Feci Tarihi", Tanin Gazetesi, 2 Şubat 1946, s.6

⁽¹⁶²⁾ Cavid Bey: a.g.h., 10 Şubat 1946

⁽¹⁶³⁾ YILDIZ, Hasan: a.g.e., s.86-87

Kürt-Ermeni-Çerkez-Arap-Nestoryen gibi azınlıklar da mevcuttur. Dinî yönden müslüman ve hristiyan olmak üzere iki cemaat varsa da mezhep ve tarikat yönünden pek çok unsur bulunmaktadır. Ancak etnik-dinî konuda en büyük çelişki hristiyan Ermenilerle müslüman halkın birarada olmasıydı.⁽¹⁶⁴⁾ Bu çelişki yüzünden tarih boyunca bu iki zümre zaman zaman karşı karşıya gelmiştir.

Bu bölgenin arzettiği dinî ve etnik çeşitlilik batılı devletlerin ilgisini çekmiş bu bölge ile ilgili planlar "Şark Meselesi" çerçevesinde şekillenmiştir. I. Dünya Savaşına gelindiğinde ise "Ermeni Meselesi"ne bir de batılı devletlerin emperyalist politikaları doğrultusunda yaratılmış olan "Kürt Meselesi" eklenmiştir.

Kürtlerin Selçuklu ve Osmanlı idarelerinde de herhangi bir baskı veya ayrıma tabi tutuldukları da tarihi bir gerçek değildir. Bu unsurların zaman içinde devlete bağlılıkları ve idareye yardımcı oluşları oldukça dikkat çekicidir. Geçmişte zaman zaman ciddi bir organizasyondan uzak, tamamen bölgeyi ilgilendiren mera, vergi, vb. anlaşmazlıklardan doğan ayaklanmalar görülmektedir. Ancak bu hareketler hiç bir zaman ideolojik anlamda ülkeyi parçalama yönünde bir amaç taşımamıştır.⁽¹⁶⁵⁾ Ancak 20. yy. başlarında Wilson prensiplerinden yararlanan ve İngiliz entrikalarıyla da kışkırtılan Kürtler, özerk ve bağımsız bir Kürdistan

⁽¹⁶⁴⁾ KODAMAN, Bayram: *Şark Meselesi Işığında Sultan Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası*, İstanbul, 1983

⁽¹⁶⁵⁾ ÇAY, A.Halûk: *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Kültürel Yapısı*, Ankara, 1996, s.19-20

isteğinde bulunmaya başladılar. İngilizlerin desteğini alarak İstanbul'da kurulan ve temelinde ayrılıkçılık-Kürtçülük unsurları taşıyan "Kürdistan Teali Cemiyeti" faaliyetlerini Dersim ve yöresinde yürütüyordu.⁽¹⁶⁶⁾

Kürt milliyetçiliği kısmen Ermeni Milliyetçiliği'nin kısmende Osmanlı tebaası olan diğer etnik grupların milliyetçilik hareketlerinin taklit edilmesiyle gelişmiştir. İngilizler kadar Ruslar da bu milliyetçiliği Osmanlı'ya karşı körüklemişlerdir. Ancak I. Dünya Savaşı sırasında pan-islâmcı duygu Kürt milliyetçiliği duygusundan daha baskın çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmak için ciddi bir girişimde bulunulmadı ise de Osmanlıların savaşta yenik çıkması ile milliyetçilik hızla yayılmaya başlamıştır.⁽¹⁶⁷⁾ Savaş sonrasında Kürtler'in Osmanlı'ya yönelik hareketlerinde İttihadçılara olan güvenlerinin sarsılmasının da büyük rolü vardır. Bu tarihten itibaren Kürt hareketi şeyhlik düzeni ile dernek ve kulüpler olmak üzere birbirinden ayrı iki kanalda gelişmeye başlamıştır.⁽¹⁶⁸⁾ Wilson'un "kendi kaderini tayin etme" ilkesini de içeren on dört maddesinin duyurulmasıyla ve de İngilizlerin Türkiye ile Mezopotamya arasında tampon bir Kürt devleti planlarının ortaya çıkmasıyla, bazı şeyhler ve aşiretler bağımsız bir Kürt devleti kurulabilir ümidiyle birdenbire milliyetçi oluverdiler.⁽¹⁶⁹⁾ Ancak Paris Konferansı'nın sonlarına doğru itilaf devletlerinin tutum değiştirmeleri üzerine

⁽¹⁶⁶⁾ AKGÜL, Suat: *Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler*, İstanbul, 1992, s.28,29

⁽¹⁶⁷⁾ BRUINESSEN, Martin Van: (Çev.Selda SOMUNCUOĞLU) "Kürt Aşiretleri ve İran Devleti: Simko Ayaklanması", *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İstanbul, 1992, s.224-225

⁽¹⁶⁸⁾ KÜÇÜK, Yalçın: *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İstanbul, 1990, s.71

⁽¹⁶⁹⁾ BRUINESSEN, Martin Van: a.g.m., s.225

tekrar islâm birliğinden ve Türk hakimiyetinde yaşamaktan söz etmeye başladılar.

Millî direniş hareketini teşkilatlandırmak amacıyla 19 Mayıs 1919'da Anadolu'ya geçen Mustafa Kemal Kürtlerle işbirliği ortamı aramıştı. Abdullah Cevdet gibi aydınlar büyük devletlerin Kürtlerden yana değil, Ermenilerden yana olduğunu, bölgede kurulacak bir Ermenistan'ı ancak Mustafa Kemal'in önleyebileceğini savunuyordu. Kurtuluş Savaşı'nın başlamasıyla Kürtler fiilen ikiye bölünmüşlerdi. Kürt Teali Cemiyeti taraftarları Mustafa Kemal'e karşı Padişah yanlısı bir tavır alırken, Kürtlerin diğer önemli bir kısmı ise Kuvay-ı Millîyeye katılmış ve ortak düşmana namlu çevirmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın en kanlı günlerinde Urfa, Maraş, Antep, Adana gibi illerin savunmasında Kürtler önemli ayrıcalıklar göstermiştir.⁽¹⁷⁰⁾

Mustafa Kemal de Kurtuluş Savaşı sırasında Doğu Bölgesi Komutanı Kazım Karabekirle yazışmalarında sürekli olarak Türk ve Kürt'ün birbirinden ayrılmaz iki öz kardeş olduklarını vurgulamıştır.⁽¹⁷¹⁾ Mustafa Kemal'in amacı bilindiği gibi "hakimiyet-i millîye'ye müstenid, bilâ kayd-u şart müstakil bir Türk Devleti" tesis etmektir.⁽¹⁷²⁾

Mondros Mütarekesinden sonra yurdun çeşitli bölgelerinde düşman işgaline karşı "Millî Cemiyetler"

⁽¹⁷⁰⁾ KIZILKAYA, Muhsin, H.NEBİLER: *Dünden Yarına Kürtler*, İstanbul, 1991, s.28-33

⁽¹⁷¹⁾ KIZILKAYA, Muhsin, H.NEBİLER, a.g.e., s.35

⁽¹⁷²⁾ ÖKE, Mim Kemal: a.g.e., s.83

kurulmaya başlandığı bilinmektedir. Bu millî kuruluşlardan birisi olan "Vilayet-ı Şarkıyye Müdafaa-ı Hukuk-u Millîye" Cemiyetinin kuruluşu ile ilgili olarak ilk bilgiye 4 Aralık 1918 tarihli "Hadisat" gazetesinde rastlanmıştır. Burada;

"Vilayet-ı Şarkıye'de anasır-ı galib olan Türk ve Kürd'lerin hukuk-u millîyesini müdafaa azmiyle alakadar bazı zevat-ı marife tarafından bir heyet teşkil edilmiş ve bu babdaıcı muamele riasiyeye tevsi kılınmıştır" denilmektedir.⁽¹⁷³⁾ Mustafa Kemal; bütün bu gelişmeler çerçevesinde 23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresini toplamayı başarmıştır. Kongre yapılırken Harbiye Nazırı Nazım Paşa 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir'e Mustafa Kemal ve Rauf bey'i tutuklamasını emretmiştir.⁽¹⁷⁴⁾ 1919'da Erzurum Kongresine katılan 56 delegenin 22'si Kürttü. Delegeler özellikle itilaf devletlerinin Anadolu'da Ermeni ve Rum devletleri kurmaya yönelik çabalarına direnme gereği üzerinde yoğunlaşmışlardır. "İslam ve Osmanlı Yurtseverliği" Kürtler ile diğer delegeler arasında ortak bir bağ oluşturuyordu. Direniş hareketinin faaliyetlerini temsil ve tanzim için oluşturulan Heyet-i Temsiliyede Kürtler de temsil edilmiştir.⁽¹⁷⁵⁾ Mustafa Kemal vatanın bir bütün olduğunu, Doğu Anadolu'nun hiçbir bahane ve sebeple Osmanlı Camiası'ndan ayrılamayacağını, bölgedeki bütün müslümanların öz kardeş olduğunu bütün dünyaya

⁽¹⁷³⁾ ÇAY, A.Halûk: *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvay-ı Millîye Hareketleri*, Ankara, 1990, s.10

⁽¹⁷⁴⁾ KARUL, Orhan: "Kürt Gerçeği", Dinmeyen Sancı, İstanbul, 1992, s.85

⁽¹⁷⁵⁾ KİRİŞÇİ, Kemal, G.M. WINROW, a.g.e., s.83; YILDIZ, Hasan: a.g.e., s.34; GOLOĞLU Mahmut: a.g.e., s.78-79

duyurmuştur. Mustafa Kemal düşmanın ülkeyi çökertmek için Güneydoğu Anadolu'daki müslümanlar arasında, Kürtçülük maskesi altında ayrılıkçılık yarattıklarının da vurgulamıştır.⁽¹⁷⁶⁾

Erzurum Kongresiyle Türk Millî Mücadele Hareketi önemli bir aşama kaydederek, işgallere karşı mücadele kararı alınırken millî birlik ve beraberliğin pekiştirilmesi içinde girişimlerde bulunulmuştur. Ancak gerek İngilizlerin gerekse de İstanbul'da merkezi bulunan Kürt Cemiyeti'nin Doğu ve Güneydoğu Anadoludaki faaliyetleri Türk Millî Mücadelesine karşı bir tehdit oluşturmaktadır. Erzurum Kongresi'nde milleti tek vücut olarak birleştirmeyi sağlayan Mustafa Kemal Sivas'a gitmeden Doğu ve Güneydoğu aşiretlerine mektup göndererek onlara Anadolu'nun içinde bulunduğu şartları ve mücadelenin özelliklerini tasvir etmiştir. Mutkili Hacı Musa Bey'e, Bitlisli Kufrevizade Şeyh Abdülbaki Efendi'ye, Şırnaklı Abdurrahman, Derşey'li Ömer, Muşas'lı Resul Ağalar'a, Sadullah Efendi'ye, Şeyh Mahmud'a, Norşinoli Şeyh Ziyaeddin'e ve Garzan'dan Cemil Çeto'ya "düşmanlarımızın bugün devlet ve milletimize karşı pek hainane bir vaziyet olarak memleketimizi tamamen parçalamak, alem-i islâm için asırlardan beri kanlarını isar eden milletimizin hakk-ı hakimiyet ve istiklalini elinden alarak köle mevkiine düşürmek için çalıştıkları, ecdadımızın bıraktığı anavatanda Ermenistan yapmaya uğraştıkları"nı belirten Mustafa Kemal, hükümetin bu meseleler karşısında aciz kaldığını vurgulamış ve milletin kendi kaderini kendisinin çizeceğini söyleyerek

⁽¹⁷⁶⁾ ÖKE, Mim Kemal: a.g.e., s.85, Nutuk, C.III, s.904, Belge No:9

aşiretleri müdafaayı hukuk cemiyetlerinde birleşmeye davet etmiştir. Bu aşiret reislerinin bazılarını kongre üyeliğine, bazılarını ise Heyet-i Temsiliye'ye seçen Mustafa Kemal önemli aşiretleri Millî Mücadele hareketine entegre etmeyi başarmıştır.⁽¹⁷⁷⁾

Erzurumda kendisiyle işbirliği yapmaları için Kürt reislerinden güçlü bir teminat alan Mustafa Kemal, Erzincan'dan geçerken Dersim ve Koçgiride girişilmekte olan teşkilattan haberdar olmuş ve gerekli tedbirleri aldıktan sonra Sivas Valisi Reşit Paşa'yla birlikte Dersimi ve arkadaşlarını Sivas'a çağırtmıştır. Ancak bu davete yalnızca Koçgiri aşireti reisi Mustafa Bey'in oğlu Alişan Bey katılmıştır. Alişan Bey, A.B.D. Cumhurbaşkanı Wilson prensiplerine dayanarak, Doğu Vilayetlerinin, Sivas'ın Kızılırmak hududuna kadar Ermenilere verilerek Kürtlerin dikkate alınmadığını söyleyerek, Osmanlı Saltanatına bağlı muhtar bir Kürdistan İdaresinin kurulması için çalışmaktan başka bir amaç takip etmediklerini belirtmiştir. Mustafa Kemal ise Wilson prensiplerinin Şark milletlerinin azim ve kararlılığı karşısında paçavraya döndüğünü ve yırtılıp atıldığını, beyan ettikten sonra işbirliği yapmayı ve ileri doğru hareket etmeyi teklif etmiştir.⁽¹⁷⁸⁾ Ancak görüşmelerde anlaşma sağlanamamıştır.⁽¹⁷⁹⁾

Mustafa Kemal ve arkadaşları Kongreden sonra Sivas'a geçmeye hazırlanırken Binbaşı Noel'in, Damat Ferit tarafından Elazığ Valiliğine atanmış olan Ali

⁽¹⁷⁷⁾ ÖKE, Mim Kemal: a.g.e., s.87, Nutuk, C.III, s.940-945

⁽¹⁷⁸⁾ DERSİMİ, M.Nuri: Dersim Tarihi, İstanbul, 1959, s.112

⁽¹⁷⁹⁾ KIZILKAYA, Muhsin, H.NEBİLER: a.g.e., s. 29

Galiple birlikte Sivas Kongresini basacağı yolunda ihbarlar almıştı. 3 Eylül'de Noel ve Ali Galip Malatyada buluşmuşlardı. Ali Galip İstanbul hükümetinin emrini yerine getirebilmek için Rişvan aşiretinden yardım istemiştir. Ancak bütün bu gelişmelerden haberdar olan Mustafa Kemal, Malatyadaki 12. Alay Komutanı'na Ali Galip ve Noel'i tutuklama emri vermiştir. Bu emirden haberdar olan Ali Galip Haleb'e kaçmış, Noel ise Rişvan aşiretine sığınmıştır.⁽¹⁸⁰⁾

Mustafa Kemal'in uyanıklığı ve zamanında aldığı tedbirlerle Ali Galip ve Noel'in entrikaları sonuçsuz kalmıştır. Sivas Kongresi 4 Eylül'de resmî oturumlarına başlamış, Anadolu'nun dört bir yanından destek gelmiştir. Millî Mücadele yıllarında hiçbir yabancı tahrik Anadolu'nun doğu illerinde şehir ve kasabalarında yaşayan insanları bölücü faaliyet içine çekememiştir.⁽¹⁸¹⁾

Paris Barış Konferansına Kürtlerin temsilcisi sıfatını kullanarak katılan Şerif Paşa'nın Kasım 1919'da Ermenilerle bir anlaşmaya vardığı haberinin gelmesinin ardından, Kürtlerin direniş hareketine katılımı daha da yoğunlaşmıştır. Paris'e halifeye ve Türklere bağlılık yolunda telgraflar çekilmiştir.⁽¹⁸²⁾

Erzurum ve Sivas kongreleri'nin kazandığı başarı ve Doğu ahalisinin Millî Mücadele hareketi içinde ve Mustafa Kemal'in etrafında kenetlenmesi İtilaf

⁽¹⁸⁰⁾ KARUL, Orhan: a.g.e., s.85

⁽¹⁸¹⁾ GÖĞÜNÇ, Nejat: *Cumhuriyet Türkiyesi ve Doğu Anadolu*, Ankara, 1985, s.14

⁽¹⁸²⁾ KİRİŞÇİ, Kemal, G.M.WINROW: a.g.e., s.284; YILDIZ, Hasan: a.g.e., s.23

devletlerini oldukça rahatsız etmiştir. 9 Aralık 1919'da Amiral Sir F de Robec'ten, Lord Curzon'a gönderilen telgrafta, Mustafa Kemal'in gittikçe tehlikeli olmaya başladığı ve kuvvetlerin Kürtler'i Mustafa Kemal'e karşı kullanmak için her parayı ödemeye razı olduğu açıkça vurgulanmaktadır.⁽¹⁸³⁾

1920'li yılların tarihsel verileri Kürt-Türk kardeşliğinin Anadoluyu nasıl heyecanlandırıldığını ve Mustafa Kemal hareketini nasıl toparlayıcı bir hale getirdiğini açıkça ortaya koymaktadır.⁽¹⁸⁴⁾ 28 Ocak 1920'de ilân edilen Misak-ı Millî de 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin yapıldığı sıralarda sözkonusu çizgi içinde kalan ve din, ırk ve soy yönünden birleşik birbirine karşılıklı saygı ve fedakarlık duygularıyla bağlı, Osmanlı-İslam çoğunluğu'nun oturduğu bölgelerin tümünün hiçbir sebeple ayırım kabul etmez bir bütün olduğu vurgulanmaktadır.⁽¹⁸⁵⁾ 23 Nisan 1920'de T.B.M.M.'nin açılmasından sonra, 1 Mayıs 1920 tarihinde Bakanlar Kurulu üyelerinin seçimine dair kanun tasarısı nedeniyle T.B.M.M.'de yaptığı konuşmada Mustafa Kemal:

"Efendiler, meselenin bir daha tekerrür etmemesi ricasıyla bir iki noktayı arz etmek isterim. Burada ifade edilmeye çalışılan ve Meclis-i alinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkez değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden mürekkep bir İslam topluluğudur, samimi bir bütündür"

demektedir.⁽¹⁸⁶⁾

⁽¹⁸³⁾ ULUBELEN, Erol: a.g.e., s.207, Belge: 620

⁽¹⁸⁴⁾ YILDIZ, Hasan: a.g.e., s.88

⁽¹⁸⁵⁾ ÖKE, Mim Kemal: a.g.e., s.83

⁽¹⁸⁶⁾ KIZILKAYA, Muhsin, H.NEBİLER: a.g.e., s.36

Kürtler T.B.M.M.'de yaklaşık 74 milletvekili ile temsil edilmişlerdir. Bununla birlikte T.B.M.M.'nin temsil ettiği Ankara Hükümetine karşı isyan eden aşiretlerde olmuştur. 1919-1921 arasında 23 isyan çıktı. Ancak bu isyanlardan sadece dördü Kürtlerin oturduğu bölgelerde gerçekleşti ve yalnızca üçüne Kürt aşiretleri katıldı. Bunlar 1920 Mayıs'ında Cemil Çeto, 1920 yazında Milli aşireti, 1921 Mart-Haziran'ında Koçgiri isyanlarıdır. Bu üç isyan Şerif Paşa'nın faaliyetlerinden ve İstanbul'daki Kürt Teali Cemiyetinden esinlenmiş ya da etkilenmiştir. Bu isyanlardan en önemlisi Koçgiri ayaklanmasıdır. Ancak Kürt vekillerinden ve aşiretlerinden destek alamamış ve bastırılmıştır.⁽¹⁸⁷⁾

Paris Konferansına çektikleri telgraflarla müslüman olarak halife'ye bağlılıklarını ve Türk kardeşleriyle birlikte yaşama isteklerini belirten Kürtlerin, Kürt meselesini "hristiyan-müslüman" çekişmesi olarak göstermesi itilaf devletlerini hiç de hoşnut etmemiştir. İtilaf devletleri'nin Kürt meselesi konusunda ikili davranmalarının en önemli sebebi ise Erzurum ve Sivas Kongreleri sonrasında, Mustafa Kemalle ortaya çıkan gelişmelerin ciddi olarak değerlendirilmesidir. İngilizlerin Kürtler'e verdikleri bütün vaadlere rağmen otonom Kürdistan'ın belirsizliği ve bölgenin hristiyanlaştırılması tehlikesi Kürtler'i büyük bir çoğunlukla İngilizlerden uzaklaştırmıştır. Bu iki yüzlü İngiliz politikası doğu aşiretlerini Mustafa Kemal'in yanına itmiş ve Kürtçülük düşüncesi millî mücadele hareketi içinde erimiştir.⁽¹⁸⁸⁾

⁽¹⁸⁷⁾ KİRİŞÇİ, Kemal, G.WINROW: a.g.e., s.84

⁽¹⁸⁸⁾ YILDIZ, Hasan: a.g.e., s.77-78

S O N U Ç

20. yy. tarihinde I. Dünya Savaşı sonuçları bakımından önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Osmanlı Devletinin sahip olduğu toprakların stratejik konumu, Mezopotamya'nın güneyinde petrol bulunması Ortadoğu'nun önemini bu yüzyılda daha da arttırmıştır. Batılı devletlerin Ortadoğuya ilişkin politikalarında petrol itici bir rol oynamıştır. Savaş sonrasında toplanan Paris Konferansında ise Osmanlı Devleti'nin topraklarının nasıl paylaşılacağı konusu öncelikli konuların başında gelmiştir. Konferansta Osmanlı topraklarının batı kesimini Yunanistan'a terkeden müttefikler, Kuzey kıyılarında bir Rum-Pontus, doğuda ise Wilson prensipleri çerçevesinde bir Ermeni devleti kurdurmanın yollarını arıyorlardı. 23 Aralık 1919'dan itibaren ise Fransa ile İngiltere arasındaki görüşmelerin başlıca konusunu bir Kürdistan devleti kurulması sorunu teşkil etmiştir. Ortadoğu'nun göbeğindeki Kürdistanın stratejik konumu, batılı devletlerin bölgenin geleceğine ilişkin politikalarını belirleyen başlıca etken olmuştur. Ancak başta Başkan Wilson olmak üzere konferans delegeleri Ermeni sorununa daha belirgin bir dikkat göstermişlerdir. Kürdistan adlı bir devletin kurulması hususunda ise İngiltere yoğun bir çaba harcamıştır.

İngilizler, Yakındoğu ve Ortadoğudaki nüfuzlarını arttırmak ve bu stratejik bölgedeki kabileleri bir devlet yönetimi altında toplayarak kendilerine bağımlı hale getirmek istiyorlardı. Bu amaçla da Edward Noel adındaki bir binbaşığı 1919 yazında Güneydoğu Anadoluya

göndermişlerdi. Emperyalist politikaları çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin topraklarını parçalama çabasında olan İngilizlerin Kürt sorununa bakışlarını ve asıl amaçlarını 27 Ağustos 1919 tarihli Mr.Hohler'den, Mr.C.Kerr'e gönderilen telgraf açıkça ortaya koymaktadır. Mr.Hohler "Kürtlerin ve Ermenilerin durumu beni hiç ilgilendirmez. Kürt sorununa verdiğimiz önem Mezopotamya bakımındandır." diyerek İngiliz politikasının gerçek hedefini göstermektedir.

Paris Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nin geleceği ile ilgili tartışmalar sürerken, Osmanlı haklarını savunmak için Paris'e gönderilen Şerif Paşa kendi inisiyatifiyle "Kürt temsilciliği" sıfatını üstlenmiştir. Osmanlının eski Stockholm Sefiri Şerif Paşa ittihad ve Terakki partisine karşı yürüttüğü şiddetli muhalefet hareketi ile tanınır. Şerif Paşa'nın ittihadçılara yönelik her türlü harekete karşı büyük mali destek sağladığı bilinmektedir.

Avrupalılar'ın "Beau Şerif" siyasi muhaliflerin ise "Boş herif" olarak adlandırdıkları Şerif Paşa'nın son siyasi faaliyeti ise Paris konferansında kürtlerin temsilcisi sıfatını üstlenmesi olmuştur. Daha öncesinde bu konuda herhangi bir çalışması olmadığı göz önünde bulundurulursa Şerif Paşa'nın bu tutumu oldukça ilginçtir. Konferans'a Kürtlerin talepleriyle ilgili 22 Mart 1919'da bir muhtıra sunan Şerif Paşa, bu muhtırada eleştirdiği Ermenilerle 20 Kasım 1919'da bir ittifak imzalamıştır. Bu son faaliyetiyle de kendisine yönelik tepkiler doruk noktasına ulaşmıştır.

Doğu Anadolu halkı bu olay karşısında duyduğu tepkiyi gerek Paris Konferansına ve İtilaf devletleri temsilciliklerine gerekse de Mebusan Meclisi ve basına gönderdikleri telgraflarla dile getirmişlerdir. Konu içinde geniş yer verilen bu telgraflarda; Şerif Paşa'nın hiç bir suretle ve sıfatla Kürtlerin temsilcisi olamayacağı, Kürtlerin Osmanlı Birliğinden asla ayrılamayacakları defalarca vurgulanmıştır.

Cenevre'de yapılan bir kongre sonucunda büyük umutlar ve güven beslenerek Paris'e gönderilen Şerif Paşa'nın birdenbire Kürtçülük misyonunu üstlenmesi oldukça düşündürücüdür. Siyasi ihtirasları ve ikbalperestliği gözönünde bulundurulursa, Şerif Paşa'nın Kürtçülük davasında ne kadar samimi olduğu kuşkuludur. Osmanlı temsilcisi olarak katıldığı konferansta iki ay gibi kısa bir süre içinde Kürtçülük misyonunu üstlenmesinin ardında kendisine itilaf devletlerince sunulmuş bir takım parlak vaadlerin olduğu düşünülebilir. (Gelecekte kurdurulması düşünülen Kürdistanın devlet başkanlığı gibi) Ancak Şerif Paşa bazı aşiretler dışında ciddi anlamda bir destek bulamamış, üstelik yurt içinde ve dışında büyük tepkiler toplayarak vatan hainliği ile suçlanmıştır. Bu durum Şerif Paşa'nın itilaf devletleri nezdindeki itibarını da düşürmüştür.

Bir yandan Kürtçülük meselesini savunmaya çalışan Şerif Paşa'nın, diğer yandan da lidersiz kalan eski ittihadçılar vasıtasıyla Sadrazam olma planları yaptığı bilinmektedir. 11 Aralık 1919'da Eski Maliye Nazırı Cavid

Beyle de görüştüğü bilinen Şerif Paşa, İttihadçılara bağlı Milli harekete taraftar olduğunu söylemiştir.

Kısacası öncelikle ittihadçıları destekleyen sonrasında ateşli bir muhalif ve ittihadçı düşmanı kesilen Şerif Paşa, Paris Konferansı'nda önce Osmanlı daha sonra ise Kürt temsilcisi sıfatı ile karşımıza çıkmıştır. İtilaf devletlerinin desteğini yitirmeye başladığı sırada da eski ittihadcılarla temasa geçen Şerif Paşa çeşitli kesimlerden yoğun tepkilerle karşılaşınca 5 Nisan 1920'de Kürt Heyeti temsilciliği görevinden kendi isteği ile ayrıldığını bildirmiştir. Şerif Paşa'nın bu davranışında Anadolu'da gelişen Milli Mücadele hareketinin hız kazanması ve Kürt aşiretlerinin Kuvay-ı Milliye içindeki önemli rollerinin de etkisi olmuştur.

Basına gönderdiği telgrafta hiç bir etki altında kalmadan istifa ettiğini ve hilafeti korumaktan yana olduğunu vurgulayan Şerif Paşa'nın Kürtçülük misyonu sona ermiştir. 1920 yılından sonra ise tüm siyasi yaşamına veda etmiştir.

Ancak Batılı devletlerin emperyalist politikaları çerçevesinde yaratılmış olan kürtçülük meselesi sona ermemiş günümüze kadar uzantılarını sürdürmüştür. Avrupa devletlerinin, Türkleri Anadolu'dan söküp atmak ve Şark meselesi çerçevesinde şekillenen ve bizzat batılılarca yaratılan bu mesele bugün Türkiye'nin batılı ve bazı doğulu komşuları tarafından desteklenmektedir. Stratejik konumu yüzünden tarih boyunca emperyalist devletlerin

isteklerine konu teşkil etmiş olan Anadolu toprakları bugünde terör ve bölücülük faaliyetleri yüzünden tehdit altındadır. Bölgedeki siyasi ve ekonomik çıkarlar çerçevesinde körüklenmekte olan siyasi kürtçülük faaliyetleri nasıl ki geçmişte Anadolu'nun yurtsever halkının tepkisi ile karşılaştı ise gelecekte de hiç bir itibar görmeyecektir.

KAYNAKÇA

AHMED, Kemal Mazhar

1996 I. Dünya Savaşında Kürdistan (Çev. M.Hüseyin)
İstanbul; Doz Yayınları

Ahmet Emin

1919 "Kürtler ve Kürdistan". Vakit Gazetesi
14 Ağustos: 1

Ahmet Ferit

1919 "Türkler ve Kürtler". İfham Gazetesi.
12 Aralık:1

AKGÜL, Suat

1992 Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler
İstanbul

AKŞİN, Sina

1983 İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele
İstanbul

AKYÜZ, Yahya

1988 Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu
(1919-1922)
Ankara: TTK yayını

ALAKOM, Rohat

1995 Bir Kürt Diplomatinin Fırtınalı Yılları,
General Şerif Paşa
Stockholm: Apec

1997 "Bir Esrar Perdesinin Aralanması, Kürt Şerif
Paşa'nın Ölüm Tarihi"
Tarih ve Toplum Dergisi, 162, Haziran: 4-8

ALEMDAR GAZETESİ: 27 Şubat 1920; 4 Mart 1920

Ali Kemal

1920 "Osmanlılık Bir Camia idi". Peyam-ı Sabah
Gazetesi. 25 Şubat: 1

ARMAOĞLU, Fahir

1993 20. yy. Siyasi Tarihi (1914-1980)
Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

ATAY, Falih Rifki

1968 Çankaya
İstanbul

BAYTOK, Taner

1970 İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı
Ankara

BAYUR, Yusuf Hikmet

1989 XX. yy.'da Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti
Üzerindeki Etkileri
Ankara

1996 Türk İnkılap Tarihi, II: Kısım III
Ankara

BELEN, Fahri

1976 20. yy.'da Osmanlı Devleti
İstanbul

BEŞİKÇİ, İsmail

1992 Kürdistan Üzerindeki Emperyalist Bölüşüm
Mücadelesi (1915-1925)
Ankara

BİRİNCİ, Ali

1990 Hürriyet ve İtilaf Fırkası
İstanbul

BRUINESSEN, Martin Van

1992a "Osmanlıcılıktan Ayrılmakçılığa: Şeyh Said Ayaklanmasının Dini ve Etnik Arka Planı" (Çev. Levent Kafadar), Kürdistan Üzerine Yazılar, 123-171

1992b "Kürt Aşiretleri ve İran Devleti: Simko Ayaklanması" (Çev. Selda Somuncuoğlu), Kürdistan Üzerine Yazılar. 205-249

CALİL, Calilé

1992 XIX. Yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nda
Kürtler (Çev. Mehmet Demir)
Ankara

Cavit Bey "Felaket Günleri-Mütareke Devrinin Feci Tarihi"
Tanin Gazetesi, Şubat 1946.6

ÇAY, Abdülhaluk

1986 Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Kültürel Yapısı
Ankara

1990 Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvay-ı Milliye Hareketi
Ankara

1996 Her Yönüyle, Kürt Dosyası
Ankara: Turan Kültür Vakfı

DERSİMİ, M. Nuri

1979 Dersim Tarihi
İstanbul

DUMONT, Paul

1994 Mustafa Kemal (Çev. Zeki Çelikkol)
Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları

DURU, Orhan

1978 Amerikan Gizli Belgelerinde Türkiye'nin Kurtuluş Yılları
İstanbul

EDEN, Şükrü Nuri

1990 "Şark Meselesi'nin Dış Boyutu" Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4;8-10

EROĞLU, Hamza

1990 Türk İnkılap Tarihi
Ankara: Savaş Yayınları

ESENGİN, Kenan

1976 Kürtçülük Sorunu
İstanbul

ESMER, Ahmet Şükrü

1953 Siyasi Tarih (1919-1939)
Ankara

GOLOĞLU, Mahmut

1970 III. Meşrutiyet
Ankara

GÖĞÜNÇ, Nejat

1986 Cumhuriyet Türkiyesi ve Doğu Anadolu
Ankara

GÖKTÜRK, Hilmi

1978 Kürtlerin Soy Kütüğü ve Boy Tarihi
İstanbul

1983 Bir Köylünün Kalemikle Atatürk, c.I
İstanbul

GÖKBİLGİN, M. Tayyip

1959 Milli Mücadele Başlarken - Mondros
Mütarekesinden Sivas Kongresine, c.I-II
Ankara: TTK yayını

GÖNLÜBOL, M. ve C. SAR

1993 Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990)
Ankara: Siyasal Kitabevi

GÖZTEPE, Tarık Mümtaz

1969 Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin
Mütareke Gayyasında
İstanbul

Hadisat Gazetesi: 12.5.1919

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi: 3.4.1920, 17.5.1920

HALFİN,

1976 19. yy.'da Kürdistan Üzerine Mücadele
İstanbul

HANIOĞLU, Şükrü Sefer

1982 Bir Siyasal Düşünür Olarak Dr. Abdullah
Cevdet ve Dönemi
İstanbul: Üçdal Yayınları

HELMREICH, Paul C.

1996 Sevr Entrikaları (Çev. Şerif Erol)
İstanbul: Sabah Yayınları

İfham Gazetesi: 3 Aralık 1919; 12 Ocak 1920;
20 Şubat 1920

İkdam Gazetesi: 20, 22, 26 Şubat 1920; 24 Nisan 1920

İstiklal Gazetesi: 9 Temmuz 1919

JAESCHKE, Gotthard

1986 Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri
 (Çev. Cemal Köprülü)
 Ankara: TTK yayınları

KABACALI, Alpay

1991 Tarihimizde Kürtler ve Ayaklanmaları
 İstanbul

KARAL, Enver Ziya

1961 Osmanlı Tarihi, c.V
 Ankara

KARUL, Orhan

1992 Kürt Gerçeği-Dinmeyen Sancı
 İstanbul

KIDWAİ, Hüseyin

1991 Paris Sulh Konferansı ve Osmanlının Çöküşü
 İstanbul

KIZILKAYA, M. ve H. NEBİLER

1991 Dünden Yarına Kürtler
 İstanbul

KİRİŞÇİ, K. ve G.M. WINROW

1997 Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi
 (Çev. Ahmet Fethi)
 İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

KODAMAN, Bayram

1983 Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu
Politikası
 İstanbul

KURAN, Ahmet Bedevi

1956 Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri
ve Milli Mücadele
 İstanbul

KURAT, Yoluğ Tekin

1986 Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması
Tasarıları
 Ankara

KUTLAY, Naci

1992 İttihad ve Terakki ve Kürtler
İstanbul

KÜÇÜK, Yalçın

1990 Kürtler Üzerine Tezler
İstanbul

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer

1978 Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)
Ankara

LEWIS, Bernard

1988 Modern Türkiye'nin Doğuşu (Çev. Metin Kıratlı)
Ankara: TTK yayınları

Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi, c-1, I:15, 1 Mart 1336
(1920)

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c-1, I:14, 26 Şubat 1336
(1920)

MERAM, Ali Kemal

1969 Belgelerle Türk İngiliz İlişkileri Tarihi
İstanbul

OLCAY, Osman

1981 Sevr Andlaşmasına Doğru; Çeşitli Konferans ve toplantıların tutanakları ve bunlara ilişkin belgeler
Ankara

ÖGEL, B., H.D. YILDIZ, F. KIRZIOĞLU, M. ERÖZ, B. KODAMAN ve A.H. ÇAY

1986 Türk Milli Bütünlüğü İçinde Doğu Anadolu
Ankara

ÖKE, Mim Kemal

1988 İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C. Noel'in Faaliyetleri, 1919
Ankara

1989 İngiliz Ajanı Binbaşı E.W.C. Noel'in Kürdistan Misyonu
İstanbul

- 1992 Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu (1918-1926)
Ankara

ÖZTOPRAK, İzzet

- 1981 Kurtuluş Savaşında Türk Basını
Ankara

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919. II, XII, XIII

- 1947 Washington

Peyam-ı Sabah Gazetesi: 2 Şubat 1920, 24 Mart 1920

PRICE, M. Philips

- 1977 Türkiye Tarihi-İmparatorluktan Cumhuriyete Kadar (Çev. Selahattin Atalay)
İstanbul

Refii Cevad

- 1920 "Kürt Meselesi". Alemdar Gazetesi. Mart 1920:1

RİŞVANOĞLU, Mahmut

- 1975 Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm
İstanbul

SANDER, Oral

- 1992 Siyasi Tarih, I
Ankara: İmge Kitabevi

SARIHAN, Zeki

- 1996 Kurtuluş Savaşı Günlüğü. I, II, III, IV
Ankara: TTK yayınları

SASUNİ, Garo

- 1992 Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. yy.'dan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri (Çev. Bedros Zartanyan-Memo Yetkin)
İstanbul

SELEK, Sabahattin

- 1987 Anadolu İhtilali, c.I
İstanbul

SONYEL, Salahi R.

- 1987 Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika
Ankara: TTK yayınları

ŞADİLLİLİ, Vedat

1980 Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar
Ankara

Şerif PAŞA,

1990 Bir Muhalifin Hatıratı
İstanbul

Takvim-i Vekayi Gazetesi: 6,8 Mart 1920

TANSEL, Selahattin

1991 Mondrostan Mudanya'ya Kadar, I
İstanbul

Tasvir-i Efkar Gazetesi: 20,22,29 Şubat 1920
2,4,5,16 Mart 1920

TEVETOĞLU, Fethi

1988 Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar
Ankara: TTK yayınları

TOYNBEE, Arnold J.

1971 Türkiye-Bir Devletin Yeniden Doğuşu
(Çev: Kasım Yargıcı)
İstanbul: Milliyet yayınları

TUNAYA, Tarık Zafer

1952 Türkiye'de Siyasi Partiler
İstanbul

TURAN, R., M. SAFRAN, M. ŞAHİN ve S. YALÇIN

1994 Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Ankara: Siyasal Kitabevi

Vakit Gazetesi: 21 Ocak 1919, 27 Mart 1919, 7 Nisan 1919
22,24 Şubat 1920; 5,6,7,8,9 Mart 1920
24 Nisan 1920

TÜRKGELDİ, Ali Fuat

1962 Türk İstiklal Harbi I
Ankara: Genel Kurmay Harp Dairesi Bşk. yayını

YAVUZ, Ünsal

1990 Atatürk-İmparatorluk'tan Milli Devlete
Ankara: TTK yayınları

YERASİMOS, Stefanos

1975 Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, II,
- Tanzimattan I. Dünya Savaşına-
(Çev: Babür Kuzucu)
İstanbul: Gözlem yayınları

YILDIZ, Hasan

1991 Fransız Belgeleriyle Sevr, Lozan, Musul
Üçgeninde Kürdistan
İstanbul

ULUBELEN, Erol

1982 İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye
İstanbul

WESTERMANN, William Linn

1923 "Le Probleme Armenien Et Le Démembrement
De La Turquie"
Ce Qui Se Passa Réellement a Paris en (1918-
1919) (Paris)

ZEKİ, M. Emin

1977 Kürdistan Tarihi
İstanbul

Şerif Paşa'nın 1898 yılında İsveç'e geldiği sırada çekilen fotoğrafı

(EK-1)

İsveçli sanatçılardan Albert Engström'ün 1899 yılında yaptığı Şerif Paşa'nın bir karikatürü

155

14

(EK-3)

دیدی عافیت قرشو بر موی خورشیدی
خشنه است موی او مانده روحیت پندری
قلمه شریف پنا ابرو کوه جیتی درو
شیرینی مدینه حقوق جوی
ویدی عبد الرحمن

A black and white illustration of two men in traditional attire. The man on the left is wearing a turban and a patterned robe, leaning forward with his hands outstretched. The man on the right is wearing a tall, rounded hat and a patterned robe, standing upright with his hands on his hips.

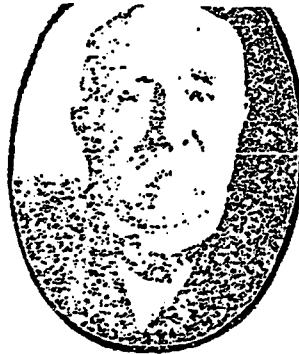
— اوجہ پوشحریم : او خراب ، سکا کیم دیدی ، بڑی پامزدن آیرمه
فناك ، دفع اول جهنم :

دبیری فردی

ایک: بھی وقتہ استانیول میموثری

اور درجہ عنون اور ان کے دو حال سیاحتی تاجدار
 اہل درجہ (حرکات ملیہ مقصدور) فتوائے بر
 پاش مقننہ یازمہ پناہلاش .
 مامر سید ملک ، بکن کوٹکی بیانیامہ
 یازدہنہ یک پیشان اولک و درزری دوشن .
 مہمانہ ایشک تھیری یاجون بیتہ برارہ دوشونش
 ولی احرار ایشک تھیری بیانیامہ لکری برارہ
 اولدینہ مصلی کمال پناہ تفرانہ یک بیانیامہ لکری برارہ
 اخان فکری کے استانیول احابنہ خطاب

دوون غزالتك يزدوم ياتيرنه ، كولا
اولكي كوكي استون : غزالي پتهش
واو كزدمي بر خي به : تاخير لولوش : چونك
اتق چواني قوتو كور مستعجب فنيتره بوزده
مكاني راي افشار : اي لازم كيدش . حال
برك پاكز اوچ بوز : آتش سكر مشب فني
وارش . برخي به قاز ده : اون كن بكتي
يكه برك : صبرك اولوم آت لاجدنه
نر مشه : خصمه ذوقه خلق اشده

فرائد جہودنی دیانہ قاسم دکنی
وضع ابدن

مرسيو قه مانسو

میر و ملا سوسو شیدیه قزاقان له
حسین سیاه در وقت ایام جنگ و ریاضت
همواره اغلب کوئی آرزو نموده و فریاد می کرد
ایدی . من را اینک همان سرزمین مسافری
و خصوصاً در نزدیکی های شوشه ابرار
آگاه کن . از کجای دیت اخلای چه می گویی
آوزیزه . عطف این بر من اوزیزه می رود غافل
حیات سیاه بدن سوگرا بردن که نیست عاف
آزوبه چیکو بر من می رسد کوهستان روی
خایت دشت از یک فرانه اکسنت فکانه
تیماراست همواره ضرورتی وضع ایدی
پولاد دیک طرف فانه من آکاشیلور .

و باست جهوره انھي ائمہ اہل بیت ایدین
ذوات آراستہ دوسو قلماسو ، مجلس میوقان
رہی مویو وہ شامل ایدی . قطع انکیز
خزائنیک وواشہ خضرأ فرق سیابہ دوسو
قلماسوی انتخاب ایقت اوزرہ بر بنوق شکلی
ایقتلور . اگر انتخاب ایدینرہ دوسو قلماسونک
جیات سیابہ سی گزستہ دھا نوزن اولاجور .

یونان نقطہ نظری

تجربہ شدہ پولیٹیکل ناٹو-حذر۔
آئندہ منظر پر-سی (مفتاحہ و سہیلہ)
مفتاحہ و سہیلہ کی مختصر مخصوصیت آئندہ

LES REVENDICATIONS DES KURDES

Il aurait été surprenant que les Kurdes, ou tout au moins certains d'entre eux, ne fissent pas entendre leurs revendications au moment où tous les peuples de l'Orient s'adressent à la Conférence. Celle-ci a reçu l'appel suivant, signé du jeune Chérif pacha, qui est d'origine kurde et qui a longtemps lutté à Constantinople puis à Paris contre la tyrannie du Comité Union et Progrès qui menait la Turquie à la ruine.

Les affaires arméniennes devant être prochainement discutées devant la Conférence de la Paix et les intérêts kurdes n'ayant à Paris aucun autre défenseur qualifié que moi qui suis Kurde par mon père feu Saïd pacha de Suléimanié, et par ma mère dont le père, feu le maréchal Chérif pacha, était également Kurde, je crois de mon devoir de faire valoir auprès de la haute Assemblée interalliée les revendications nationales de ma race qui forme non seulement la plus grande majorité dans les contrées habitées par les Arméniens, mais encore dont l'homogénéité lui donne le droit de solliciter un examen des plus minutieux à son égard. D'ailleurs dans les milieux influents kurdes, tant à Constantinople que dans le pays et parmi les prisonniers de guerre résidant dans les Indes, tout le monde attend de moi la défense des intérêts de ma race et je ne puis que m'incliner devant leurs désirs pour prendre en mains aussi énergiquement qu'il me sera possible de le faire leur cause dans l'intérêt même de l'humanité.

Si une indépendance politique était accordée au cours de la Conférence de la Paix aux Arméniens et aux Arabes de Turquie, il serait naturel et équitable que les Alliés prennent en sérieuse considération les agglomérations homogènes constituant l'élément kurde dont la nationalité est incontestable. Le principe des nationalités qu'on invoque dans un sentiment de justice, et qui prouve une prévoyance politique lointaine de M. le président Wilson, donne aux Kurdes l'espoir que leur intérêt national sera sauvegardé au nom de ce même principe de la justice et de la paix à venir. Il ne peut donc y avoir de doute : pendant la Conférence de la Paix, il sera question de l'autonomie politique du Kurdistan au moins autant que de celles de l'Arménie et de l'Arabie.

Si l'on veut pouvoir appliquer utilement en faveur des Arméniens le principe des nationalités, il est utile de mettre en relief les conditions vitales qu'exige l'établissement d'un Etat kurde qui se trouvera être un voisin naturel. Une observation préliminaire s'impose.

La richesse nationale chez les Kurdes est exclusivement l'élevage des moutons qui exige, à cause du climat, un pâturage estival et un pâturage hivernal. Si l'un de ces pâturages restait en dehors de la future frontière assignée au Kurdistan, la vie économique serait fortement compromise, le peuple en peu de temps tomberait dans la misère.

Pour cette raison primordiale, il serait indispensable de donner la préférence à cette nécessité absolue aux considérations ethniques ou historiques.

Si le peuple kurde était privé de ces sources de richesses, il serait fatalement forcé de chercher des compensations dans les pays limitrophes en se livrant à des razzias, au plus grand détriment des Etats voisins.

De tous les peuples de l'Asie, le Kurde est celui qui pourrait former un Etat tampon de tout premier ordre pour barrer le chemin au courant bolcheviste, car il est à remarquer que les Arméniens sont fortement contaminés par ces dangereuses idées et qu'en raison de l'antagonisme entre leurs partis politiques et des rivalités de leurs comités révolutionnaires, ils ne seront jamais en état d'offrir les mêmes garanties à leurs voisins.

Les idées bolchevistes pénètrent chez les Arméniens avec une rapidité foudroyante et il n'est pas de frontière capable d'arrêter cette terrible contagion. Seuls les pays musulmans y sont réfractaires et n'auront pas à craindre ce virus redoutable.

Pour qu'un Kurdistan puisse être viable et se consacrer à son développement économique, adopter la civilisation moderne et abandonner la vie nomade, il doit être formé des vilayets de Diarbékir, de Karpout, de Bitlis, de Mossoul, et du Sandjak d'Ourfa.

Y a-t-il une frontière aussi naturelle qu'un fleuve, voire même un cours d'eau et des montagnes ? Il faudrait, au pis aller, accorder au Kurdistan une ligne de démarcation de frontières bien définie, comprenant toutes les montagnes sur lesquelles les Kurdes ont leurs pâturages estivaux, et une ligne de frontière s'étendant sur une vingtaine de kilomètres depuis Kochlikan, Kalé-Korant sur la rivière Zey, Bach-Kalé, Vostan, Kindrante, Akhlad, et joindre le Mourad Sou à Cop, et de là suivre l'Euphrate oriental, le Mourad Tchaï et l'Euphrate proprement dit en comprenant pour le Kurdistan, la rive gauche de ces fleuves jusqu'à Hana, et atteindre, en ligne droite Tekrit où naquit Sélaheddine (Saladin), la gloire du Kurdistan, et le Sud de la frontière persane en suivant Djebahamerin et Adalia entre Kifri et Kanikin.

Mais ce ne serait là qu'un Kurdistan incomplet créé sous la pression des circonstances toutes favorables aux Arméniens qui ont la sympathie de l'Occident; car si l'on voulait appliquer en toute équité le principe des nationalités, les pays où les Kurdes sont en majorité s'éten-

draient bien plus loin au Sud-Est et au Nord-Ouest où ils engloberaient une bonne partie du vilayet d'Erzéroum et le Kurdistan persan. En ce qui concerne le Kurdistan compris dans le vilayet d'Erzéroum, on pourrait invoquer l'autorité du grand géographe Elisée Reclus qui a établi dans son ouvrage les limites générales des contrées asiatiques qui formeraient, d'après lui, un Kurdistan légitimé par ses frontières et par une majorité kurde. Nous ne pouvons pas nous soustraire à l'obligation de nommer ce grand géographe pour l'édification de tous ceux qui se sont donné la mission sainte d'appliquer le principe des nationalités dans le prochain remaniement de la carte du monde.

« Dans les vallées où ils sont groupés en tribus compactes, notamment dans le bassin du grand Zab, les Kurdes constituent une nationalité assez puissante pour qu'en face de Turcs et de Persans, ils aient l'ambition de former un Etat distinct. »

Voilà ce qu'écrivait en 1884 un des plus grands géographes. Naturellement, d'autres compétences peuvent surgir au sein de la Conférence. Qu'on nous permette cependant de faire observer que si, dans l'Arménie en voie de création, on englobe des centres où des Kurdes sont en majorité, comme ces populations sont guerrières et jalouses de leur indépendance nationale, il n'y aura pas de doute que, dans cette future Arménie, le désordre régnera à l'état endémique, à moins que les alliés n'y entretiennent à perpétuité une forte armée qui sera elle-même exposée à toutes les attaques d'une guerre de guerillas.

Au surplus, une commission internationale devra être chargée de tracer la démarcation de sa frontière selon le principe des nationalités pour comprendre dans le Kurdistan toutes les contrées où il y a des Kurdes en majorité.

Dans ce but, on pourrait procéder par voie de plébiscite sous le contrôle de cette commission, qui, nous en sommes certains aboutira aux mêmes conclusions que le ministre des Affaires étrangères de France qui disait à la Chambre des députés le 3 novembre 1896 (1) : « Dans les provinces turques qui, seules, sont en cause à l'heure présente, d'après les statistiques que nous avons entre les mains, la population arménienne ne représente certainement pas une proportion de plus de *treize pour cent* des habitants. Dans les vilayets d'Asie, leur répartition est d'ailleurs faite très inégalement, tantôt plus dense, tantôt plus disséminée. En un mot, on ne discerne pas dans ces provinces, un point où cette malheureuse population soit véritablement en majorité et où elle puisse former un centre autour duquel s'opérerait la constitution d'une certaine autonomie. »

Ce témoignage officiel autant que le principe des nationalités nous donne l'espoir que les revendications légitimes de la race kurde seront sérieusement et impartialement examinées et qu'une solution juste sera donnée à cet égard.

Paris, le 6 février 1919.

Général CHÉRIF pacha.